

Međunarodni odnosi i jugoslovenska kriza

Američka strategija i „novi svetski poredak“

Pukovnik u penziji dr *TODOR MIRKOVIĆ*

U članku se razmatra nacionalna i vojna strategija SAD, jedine preostale svetske supersile, koja na sadašnjem stepenu odnosa snaga u svetu utiče na sve značajnije međunarodne događaje. Autor objašnjava prilagođavanje tih strategija konceptu „novog svetskog poretka“, položaj oružanih snaga SAD u izmenjenim međunarodnim uslovima i njihova predviđena smanjenja. Osim toga, razmatra i značaj iskustva iz rata u Persijskom zalivu za koncipiranje i usvajanje novih doktrinarnih konceptata, na primer „vazdušno-kopnene operacije“.

Autor ukazuje i na orijentaciju SAD da svoje političke interese i stratejske ciljeve ostvaruje s povećanim osloncem na savezništvo i saradnju s organizacijama iz sistema međunarodne kolektivne bezbednosti i Savet bezbednosti UN, KEBS, NATO itd., kao i na centre mogućeg suprotstavljanja američkom konceptu „novog svetskog poretka“ i dominaciji SAD u svetu.

Uvod

Raspadom Varšavskog ugovora i dezintegracijom Sovjetskog Saveza prestao je da postoji bipolarni svetski poredak. Neki autori i vojni analitičari smatraju da je bipolarni zamenjen unipolarnim svetskim poretom, dok drugi tvrde da je, posle promena na međunarodnoj vojno-političkoj sceni, u periodu 1989–1990, svet ušao u prelaznu fazu od bipolarnosti ka multipolarnosti.

U svetu sada postoji samo jedna zemlja sa svim parametrima supersile, sposobna za ispoljavanje snažnog uticaja na međunarodne odnose. To su Sjedinjene Američke Države, sa svojom ekonomskom, političkom i vojnom, ali i informativno-propagandnom i drugom moći.¹

¹ Poznati politikolog i publicista Zbignjev Bžežinski, glavni savetnik za nacionalnu bezbednost u administraciji predsednika Kartera, kaže da najjači uticaj na međunarodne odnose ispoljava ona sila koja je superiorna u četiri glavna područja moći: političkom, ekonomskom, vojnom i informativnom, dok general Loh tome dodaje i tehnološki činilac. (Videti: Zbigniew Brzezinski, *Selective Global Commitment*, „Foreign Affairs“, Fall 1991, pp. 1–20., i John M. Loch, *Advocating Mission Needs in Tomorrow's World*, „Airpower Journal“, No. 1/92., pp. 4–12).

Rusija i dalje održava globalnu ravnotežu u odnosu vojnih snaga sa SAD, ali je ona realna samo u nuklearnoj sferi. Naime, Rusija više nije u stanju da obezbedi svoje vojno prisustvo daleko izvan vlastitih granica, što je neophodno za uticaj na regionalna i šira međunarodna kretanja, niti ima vojne saveznike. Kina je i dalje samo regionalna vojna sila, s realnim izgledima da u relativno kratkom periodu postane mnogo više od toga, ne samo na vojnom već i na ekonomskom i političkom polju. Japan se snažno učvrstio na drugom mestu po ekonomskoj moći u svetu. Sistematski jača svoju vojnu moć, ali mu ipak nedostaje nuklearni činilac i sposobnost „projektovanja“ snaga daleko izvan vlastitih granica. Jedino će asocijacija evropskih država, ukoliko postigne potrebnu homogenost, po ekonomskoj moći, a možda i po snazi političkog uticaja, biti jednaka Sjedinjenim Američkim Državama. Međutim, biće potrebno izvesno vreme da se Evropska zajednica (unija) konstituiše kao realna zajednica država, sposobna da se ravnopravno nosi sa SAD na međunarodnom ekonomskom polju i njihovim političkim uticajem u svetu. Tako će do nastanka i jasnog definisanja (i afirmisanja) regionalnih sila (Japan u Pacifiku, Kina na Dalekom istoku, Rusija na istoku Evrope i centralne Azije, Evropska zajednica – ili samo Nemačka – u Zapadnoj Evropi), što ne mora da bude daleka budućnost, SAD ostati jedina i gotovo neprikosnovena supersila, sposobna da snažno utiče na međunarodne odnose, neposredno ili posredstvom međunarodnih organizacija i s osloncem na vojnu moć i savezništvo u svetu.

Administracija predsednika Buša, koja smatra da je odlučujuće doprinela pobedi u tzv. hladnom ratu i porazu komunizma kao ideologije i prakse, s osećanjem apsolutne superiornosti u nadmetanjima na međunarodnoj vojno-političkoj sceni, formulisala je i usvojila strategiju SAD za izmenjene međunarodne uslove, s naglašavanjem tzv. regionalnih aspekata. U tu strategiju ugradila je težnju za ostvarivanjem vodeće uloge SAD u formiranju „novog svetskog poretka“. Neizvesno je da li će novi predsednik SAD, Bil Klinton, i njegova administracija preuzeti Bušov koncept izgradnje „novog svetskog poretka“, ali malo je verovatno da će se odreći ambicija prethodnih američkih administracija o liderskoj ulozi SAD u svetu. Još je manje verovatno da će nova administracija značajnije i prebrzo menjati osnovna načela nacionalne i vojne strategije Sjedinjenih Američkih Država.

NACIONALNA I VOJNA STRATEGIJA SAD

U političkoj i vojnoj literaturi SAD gotovo redovno se govori o dve (ili o dva nivoa) strategije SAD: nacionalnoj i nacionalnoj vojnoj strategiji. General Dž. Loh govori i o trećem nivou američke strategije

– vojišnoj ili regionalnoj, u kojoj se spajaju ciljevi i sredstva nacionalne i vojne strategije SAD kao globalne sile. Gotovo svaka zemlja ima svoju nacionalnu i vojnu strategiju, s tim što se nacionalna često naziva nacionalnom politikom ili obuhvata samo spoljnu politiku zemlje, dok je druga kod svih samo vojna strategija. U SAD, međutim, ta podjela i njeno gradiranje veoma su jasni, kao što su jasno utvrđeni i ciljevi i sredstva svake od njih. Regionalna ili vojna strategija karakteristična je za SAD kao globalnu silu. Njome se utvrđuju ciljevi prema pojedinim delovima sveta i određuju sredstva kojima se oni ostvaruju.² General Loh smatra da je u odnosima između nacionalne, nacionalne vojne i vojišne strategije važno to da je svaka niža sadržana i proizilazi iz više, i da se promene u svakoj višoj neposredno odražavaju i uslovljavaju promene u nižoj strategiji. Tako je vojna strategija, u suštini, deo nacionalne strategije SAD, dok regionalna strategija proizilazi iz jedne i iz druge.

Ciljevi i sredstva nacionalne strategije

General Loh naglašava da su u nacionalnoj strategiji, njenoj teoriji i praksi, integrisani nacionalni ciljevi, politika i nacionalni resursi (sredstva). Osnovni cilj nacionalne strategije jeste zaštita nacionalnih interesa, koji se obično definišu kao vitalni, kritični i ozbiljni. Međutim, „nacionalni interesi“ se različito tumače, naročito „vitalni“, tj. šta sve obuhvataju, čime i kako se obezbeđuju (štite). Dok Dž. Šloser tvrdi da se „vitalni interesi tiču neposredne zaštite domovine“, poznati vojni teoretičar i strateg Bernard Brodi, definiše ih kao one za čije su ugrožavanje SAD spremne da preduzmu određenu vojnu akciju. Oni se, prema Brodiju, odnose prvenstveno na zaštitu nacionalne bezbednosti, „ali SAD – kao globalna sila, mogu smatrati da pretnju njihovoj nacionalnoj bezbednosti predstavlja i nešto što je u vremenu, prostoru, pa čak i u koncepciji daleko od neposrednog ugrožavanja vlastite teritorije“.³ Verovatno je iz tako široko definisanog pojma vitalnih interesa proizišla i izjava predsednika Buša, da sukobi u bivšoj Jugoslaviji ugrožavaju nacionalnu bezbednost Sjedinjenih Američkih Država. Robert B. Adolf, na primer, postavlja pitanje „šta su zaista vitalni strateški interesi SAD kada su u pitanju događaji u svetu?“ U traženju odgovora na to pitanje Dž. Šloser navodi da nafta iz zone Persijskog zaliva ima veliki značaj za funkcionisanje američke privrede, čime pravda vojno angažovanje SAD u podršci Kuvajtu i sprečavanju iračke ekspanzije. Međutim, američka nacionalna strategija taj pojam znatno proširuje, pa su on i njegova zaštita suštinski „ugrađeni u

² John M. Loch, *Advocating Mission Needs in Tomorrow's World*, „Airpower Journal“, No. 1/91., pp. 4–13.

³ J. Schlosser, *The Limits of Power*, „Military Review“, Jan. 1992. pp. 17–29.

američku politiku kulture i idealizma“, što je – kako navodi Sarkesien – proizvelo američki „misionarski duh“ i shvatanje da je američkom narodu i sistemu SAD predodređeno da bude „svetlo“ drugim narodima i da „stavljaju dodatni teg na njihovo poimanje demokratske sudbine“. ⁴ Na pitanje šta su zaista američki nacionalni interesi nadovezuje se i pitanje gde i kako oni mogu biti ugroženi. U komentaru časopisa „Military Review“ navodi se, na primer, da pretnja američkim nacionalnim interesima može da iskrсне u bilo kojem delu sveta, a oblici njenog ispoljavanja su terorizam, unutrašnje pobune, međudržavni sukobi i trgovina narkoticima s političkim posledicama. ⁵

Sredstva kojima se ostvaruju ciljevi nacionalne strategije i štite vitalni i drugi nacionalni interesi obuhvataju gotovo sve važne nacionalne resurse – političke, ekonomske, tehničke, informativno-propagandne i vojne. Način upotrebe tih sredstava zavisi od konkretne situacije, počev od preduzimanja diplomatskih i političko-propagandnih akcija do vojnih operacija. Akcije (operacije) koje se preduzimaju na osnovu smernica nacionalne strategije, a radi „zaštite nacionalnih interesa“ SAD, „međuagencijskog“ su karaktera, tj. preduzimaju se snagama i sredstvima većeg broja organa Vlade SAD: Ministarstva inostranih poslova, Centralne obaveštajne agencije, Sekretarijata za odbranu itd. One čine, s obzirom na vreme, cilj i uslove u kojima se preduzimaju i način izvođenja, kako se navodi u vojnoj i političkoj literaturi SAD, „mirnodopsko angažovanje“, angažovanje „u odsustvu rata“ i vojno ili „ratno angažovanje“. ⁶ U svim tim fazama ili stepenima angažovanja koriste se i oružane snage: u miru putem razvoja vojne saradnje i pružanja vojne pomoći, u stanju „neprijateljstva bez upotrebe oružane sile/rata“ pomoću pretnji, zastrašivanja i demonstracije sile, a u ratu izvođenjem vojnih operacija. Na taj način, kako naglašava E. Terman, ostvaruje se „kontinuitet“ vojnih akcija ili operacija uporedo s akcijama drugih agencija Vlade SAD. U svakoj od te tri faze, ili strategijske situacije, teži se ostvarivanju nacionalnih strategijskih ciljeva: promišljanju, odvrćanju od rata i pobjedi u ratu.

Vojna strategija – deo nacionalne strategije

Vojna strategija, kako naglašavaju Dž. Šloser i general Loh, deo je nacionalne strategije. Ona formuliše smernice za upotrebu oružanih snaga radi ostvarivanja ciljeva nacionalne politike i strategije putem

⁴ Robert B. Adolph, *Strategic Rational for S. O. F.*, „Military Review“, No. 4/92, pp. 34–46.

⁵ *Comments*, „Military Review“, No. 4/92, pp. 1.

⁶ U ovoj fazi ili strategijskoj situaciji, prema E. Termanu, SAD usmeravaju svoje aktivnosti na odvrćanje od rata, ali pod uslovima koji odgovaraju njima i njihovim saveznicima. Može se, ipak, ukazati potreba „za ubeđivanjem“ protivnika i pomoću vojnih udara, poput onih u Libiji 1986 (V. Edward, E. Thurman, *Shaping an Army for Peace, Crisis and War*, „Military Review“, No 4/92, pp. 27–35).

upotrebe oružane sile ili pretnje silom. Glavna je determinanta za sve operacije koje preduzimaju oružane snage SAD, samostalno ili sa snagama prijateljskih ili savezničkih država.

Tokom „hladnog rata“ sve do 1989–1990, u koncipiranju upotrebe oružanih snaga vojna strategija SAD bila je orijentisana prvenstveno prema Sovjetskom Savezu i Varšavskom ugovoru, tj. pariranju vojnoj moći SSSR-a i njegovih saveznika. Osim toga, bila je usmerena i prema zemljama „trećeg sveta“, ali kao pomoćnim pravcima. Takava orijentacija vojne strategije SAD proizilazila je iz ciljeva nacionalne strategije, formulisanih kao sprečavanje širenja sovjetskog uticaja u svetu i, u krajnjem, poraz SSSR-a kao političke i vojne sile, te očuvanje stečenih i osvajanja novih pozicija SAD u svetu. U takvoj opštoj orijentaciji nacionalne i vojne strategije oružanim snagama SAD postavljeni su sledeći zadaci: sposobnost da prime napade višeešeloniranih snaga SSSR-a i VU, da uzvrate udarima i poraze napadača i da efikasno reaguju na događaje u području „trećeg sveta“ koji ugrožavaju američke vitalne interese. Za obavljanje tih zadataka oružane snage SAD bile su raspoređene delom na isturenim položajima, gde su formirale lanac vojnih baza ispred socijalističkih država Evrope i Azije, a glavina je bila na vlastitoj teritoriji. Za angažovanje tih snaga u vojnim operacijama razvijane su strategijske i doktrinarne koncepcije, kao: elastični odgovor, isturena odbrana, specijalni rat, niski intenzitet, vazdušno-kopnena bitka i druge.

Promene koje su nastale na međunarodnoj vojno-političkoj sceni 1989. i 1990. godine značajno su uticale na promene u američkoj strategiji (nacionalna i vojna), na njenu orijentaciju, na zahteve koje postavlja oružanim snagama SAD i načine njihovog ostvarivanja.⁷ Orijentacija prema SSSR-u (tzv. sovjetska orijentacija) zamenjena je „globalnom orijentacijom“, elastični odgovor na sovjetske akcije – odgovorom na regionalne krize itd. Preorijentacija američke strategije prikazana je na šemi 1:

Šema 1

Do 1989/90.	Od 1991.
Sovjetska orijentacija Elastični odgovor na sovjetske vojne akcije Istureno baziranje Isturena odbrana	Globalna orijentacija Odgovor na regionalne krize Projektovanje vojne sile Brzo reagovanje

⁷ V. John W. Fos, *Building the United States Army for the Twenty-first Century*, „Rusi Journal“, Winter 1991, pp. 13–17.

„Globalna orijentacija“ podrazumeva da se interesi (vitalni i drugi) američke politike i nacionalne strategije ne završavaju na granici s Istočnim blokom, već se proširuju daleko iza te bivše granice. Pošto američki nacionalni interesi na svim tim (planetarnim) prostorima mogu biti ugroženi, to se od oružanih snaga zahteva sposobnost brzog i efikasnog reagovanja radi njihove zaštite.

„Odgovor na regionalne krize“ osnovno je usmerenje mogućeg angažovanja oružanih snaga SAD u novim međunarodnim uslovima. Predsednik Buš je, u stvari, još 2. avgusta 1990, u govoru na seminaru u Institutu Aspen, proklamovao „novu američku regionalnu vojnu strategiju“ (New American Regional Defense Strategy), kojom je preusmerena pažnja oružanih snaga sa „jučerašnje opšte sovjetske pretnje na buduće regionalne izazove i šanse“. To je oružanim snagama SAD, osim obezbeđenja efikasnog nuklearnog deterenta, odredilo i sledeće osnovne zadatke: očuvanje i proširenje postojeće „strategijske dubine“ putem isturenog baziranja i projektovanja sile; brzo i efikasno reagovanje na regionalne krize, posebno u regionima od vitalnog američkog interesa, i brzo ojačanje američke vojne sile radi efikasnog odgovora na eventualne nove pretnje ugrožavanja nacionalne bezbednosti SAD. Od oružanih snaga SAD zahteva se da u ostvarivanju navedenih zadataka, naročito očuvanja i proširenja postojeće strategijske dubine (prisustva i uticaja SAD) i reagovanja na regionalne krize, uspostavljaju i održavaju neposredne veze i saradnju s oružanim snagama prijateljskih i savezničkih država, zadržavajući vodeću (ruko-vodeću, komandnu) ulogu u vojnim savezima.

PROMENE U JAČINI I STRUKTURI ORUŽANIH SNAGA SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Nove strategijske smernice i predefinisani zadaci uslovili su promene u jačini, organizaciji i grupisanju oružanih snaga SAD. Shodno tome, planeri Pentagona su razradili planove i programe razvoja oružanih snaga SAD do 1995. godine, koji su u fazi realizacije. Njihove osnovne karakteristike su: smanjenje ljudstva za 20 odsto, reorganizovanje glavnih i pomoćnih komandi i ustanova i povlačenje dela snaga sa stranih teritorija. Uporedo s tim, nastaviće se proces tehničke modernizacije svih vidova oružanih snaga i njihovo dalje osposobljavanje za brzo reagovanje na situacije (regionalne krize) koje iskrsavaju u raznim delovima sveta.

Planovi smanjenja oružanih snaga

Prema ranije usvojenim planovima, u periodu 1990–1995. godina, aktivni deo oružanih snaga SAD treba da bude smanjen za 420.000 ljudi ili, prosečno, za 20 odsto u odnosu na snage 1990. godine (šema 2).

Šema 2: Predviđeno smanjenje oružanih snaga SAD u periodu 1990–1995. godine

STRUKTURA SNAGA SAD	STANJE KRAJEM FISKALNE GODINE			UKUPNO SMANJENJE	SMANJENJE U PROCEN- TIMA
	1990.	1991.	1995.		
AKTIVNA KOMPONENTA					
KoV	705.000	702.000	536.000	215.000	29
RV	539.000	509.000	437.000	102.000	19
RM	583.000	570.000	510.000	73.000	13
MOR. PEŠADIJA	197.000	194.000	171.000	26.000	13
S V E G A:	2.070.000	1.975.000	1.653.000	417.000	20
REZERVNE SNAGE*	1.128.000	1.176.000	906.000	222.000	20
CIVILNA LICA U OS	1.073.000	1.052.000	940.000	133.000	13
U K U P N O:	4.271.000	4.203.000	3.499.000	772.000	18

Izvor: „Armed Forces Journal International“, March 1991, p. 20.

Planirana smanjenja već se ostvaruju, pa je aktivnu komponentu (stajaća armija) krajem septembra 1992. činilo 1.865.000 ljudi. Novoi-zabrani predsednik SAD, Bil Klinton, najavio je da će od Kongresa zatražiti nova smanjenja snaga SAD. Prema tim najavama, aktivni deo snaga do kraja 1995. godine smanjio bi se na oko 1.400.000, umesto planiranog nivoa od 1.653.000 ljudi. Shodno tome, dodatno bi se smanjile rezervne snage i broj civilnih lica u oružanim snagama.

Povlačenje dela oružanih snaga sa stranih teritorija

Uporedo sa planiranim smanjenjem oružanih snaga SAD u celini predviđeno je smanjenje vojnih snaga SAD u Evropi i na Dalekom istoku. Na primer, snage SAD u Evropi (oko 320.000 ljudi u 1990. godini) do kraja 1995. godine trebalo bi da se smanje na oko 150.000 ljudi, i taj proces je već u toku. Krajem 1992. godine SAD imale su u Evropi oko 200.000 vojnika, ne računajući oko 25.000 ljudi na brodovima 6. flote. Povlačenjem dela snaga iz Evrope smanjuje se i broj jedinica. Tako su, na primer, snage KoV SAD u SR Nemačkoj, koje su činila dva korpusa sa četiri divizije, smanjene na jedan korpus i dve divizije. Sedmi korpus, sa 3. okd i 8. md, povučen je u SAD i deaktiviran, dok je u Evropi (SR Nemačka) zadržan 5. AK sa 2. okd

* Rezerva i Nacionalna garda, organizovane u jedinice s obučanim ljudstvom i opremom do potpunog formacijskog sastava.

i 5. md. Međutim, zapaža se da snage SAD na jugu Evrope (na južноеvropskom vojištu NATO) nisu smanjivane. Novoizabrani predsjednik SAD, Bil Klinton, najavio je i mogućnost da smanjenja snaga SAD na stranim teritorijama budu veća od planiranih. Prema tim najavama, broj njihovih vojnika u Evropi mogao bi se svesti do kraja 1995. godine na oko 100.000, pa možda čak i na 75.000 ljudi što će zavisiti od razvoja vojno-političke situacije u Evropi, ali i od američko-evropskih odnosa i odnosa u NATO-u.

Pregrupisavanje i reorganizovanje oružanih snaga

Povlačenje dela snaga SAD iz Evrope i sa Dalekog istoka sadrži elemente pregrupisavanja i prilagođavanja njihovog rasporeda novim međunarodnim uslovima i stratejskim koncepcijama. Uporedo s tim, sprovodi se reorganizacija komandi i jedinica (rasformiranje, preformiranje, formiranje novih), naročito KoV i RV. Do 1991. godine KoV imala je 18 aktivnih i 10 rezervnih divizija. Sve divizije aktivnog dela KoV bile su u sastavu pet armijskih korpusa, od kojih su dva bila u Evropi, jedan na Dalekom istoku i dva na teritoriji SAD. Od dva korpusa u SAD, jedan (3. AK) sa šest divizija bio je namenjen prvenstveno za ojačanje snaga NATO-a u Evropi, a jedan (18. VDK) sa pet divizija za angažovanje u lokalnim sukobima i regionalnim ratovima. Prema već usvojenim planovima, posle 1995. godine kopnena vojska će raspolagati sa 12 aktivnih i osam rezervnih divizija. Šest aktivnih divizija i jedan armijski korpus biće (ili su već) deaktivirani, dok će dve rezervne divizije ostati samo s kadrovskim jezgrom. Sve aktivne divizije potpadaće pod četiri komande korpusa. Dve divizije jednog od njih (5. AK) biće u Evropi, dve divizije (jedna u Južnoj Koreji i jedna na Havajima) drugog (8. AK) u zoni Pacifika (do 1991. godine 8. AK raspolagao je sa tri divizije), dok će ostala dva korpusa (3. AK i 18. VDK), reorganizovana i s novim zadacima, ostati u SAD. Snage 3. AK, umesto šest, imaće tri divizije, namenjene prvenstveno za ojačanje snaga KoV u Evropi (alternativno na Dalekom istoku), dok snage 18. VDK neće biti smanjivane. One će, šta više, biti ojačane pridavanjem ili čvršćim vezivanjem uz njegovu komandu raznih komponenata namenjenih za specijalna dejstva, kao specijalne snage KoV, rendžerski bataljoni, jedinice za propagandna dejstva, za civilne poslove i drugo. Osamnaesti vazdušnodesantni korpus, sa svim organskim (82. vdd i 101. vpokd) i pridatim jedinicama (dve „lake“ i jedna „teška“ divizija), dobio je novu ulogu – „stratejskih snaga za odgovor na krize“ (Strategic Crisis Response Force). Pripreme za tu novu ulogu komanda korpusa preduzima i sprovodi u neposrednoj koordinaciji s drugim odgovarajućim komandama KoV i ostalih vidova oružanih

snaga SAD.⁸ Da bi se obezbedilo reagovanje na regionalne krize predviđa se, u okviru KoV, formiranje posebnih jedinica za tzv. početno angažovanje u „kontidžensi“ (slučajne, nepredviđene) operacijama. Takve jedinice će, verovatno, biti brigadnog i nižeg sastava.⁹

Velike promene nastaju i u okviru RV SAD. Tokom 1991. i 1992. godine sve glavne i velike pomoćne komande su reorganizovane ili rasformirane, a umesto njih su formirane nove, s novim ulogama i zadacima. Tako, umesto ranijih osam, RV sada ima pet takvih komandi. Najveće organizacijske i druge promene nastale su u okviru strategijske, taktičke i transportne avijacije. One su preduzete i obavljene prema konceptu usvojenom za RV: „Globalni doseg, globalna sila“ (Global Reach, Global Power), koja simbolizuje „globalne domete“ kao ciljeve globalne politike i strategije koje treba dosegnuti (dostići, ostvariti) i putem isto tako „globalne sile“.¹⁰

NOVINE U DOKTRINARNIM KONCEPTIMA

Uporedo s formulisanjem i usvajanjem nove vojne strategije, pregrupisavanjem snaga i reorganizacijom jedinica nastaju promene i u doktrinarnim pogledima, odnosno u pogledima na način upotrebe oružanih snaga SAD radi ostvarivanja željenih strategijskih ciljeva. Te promene u pogledima i načelima upotrebe oružanih snaga SAD, koje se ostvaruju kroz stalan evolutivni proces, nastaju pod uticajem promene vrste i karaktera „pretnje“, strategijskih ciljeva i razvoja vojne tehnologije. One se ozvaničavaju u borbenim pravilima, uputstvima i drugim osnovnim dokumentima kojima se utvrđuju načela borbene upotrebe vidova i rodova oružanih snaga Sjedinjenih Američkih Država.

U avgustu 1991. izdata je *Strategija nacionalne bezbednosti* kao osnovni dokument za izgradnju nove nacionalne, ali i vojne strategije. U njemu su naznačeni osnovni pravci mogućeg vojnog angažovanja SAD u novim međunarodnim uslovima, kao i osnovna načela na kojima treba da se zasniva buduća upotreba oružanih snaga SAD. Odmah posle toga izdat je priručnik o zajedničkim dejstvima vidova oružanih snaga, pod oznakom Publ. No. 1 i nazivom *Združeno ratovanje američkih oružanih snaga* kao i priručnik KoV i RV *Vazdušno-kopnene operacije – koncept za prilagođavanje vazdušno-kopnene bitke za devedesete godine i kasnije*. Krajem 1991, KoV SAD otpočela je rad na pripremama izdavanja novog borbenog pravila *Operacije*, koje ima

⁸ Videti: Gary E. Luck, *The XVIII Airborne Corps*, „Military Review“ No 4/92, pp. 2-13.

⁹ Thomas Rozman, *Initial Deployment Brigades*, „Military Review“ No 2/92, pp. 73-80.

¹⁰ *Quo vadis, USAF*, „Military Technology“, No 9/92, pp. 92-98.

ustaljenu oznaku FM 100-5. Predviđeno je da se to borbeno pravilo, na kojem se intenzivno radi na svim nivoima operativnog i strategijskog komandovanja KoV i u saradnji s odgovarajućim komandama drugih vidova oružanih snaga SAD, posebno s Komandom taktičke avijacije RV, izda krajem 1992. godine. I ostali vidovi oružanih snaga SAD rade na izdavanju novih borbenih pravila i uputstava vidovskog i rodovskog karaktera kako bi se postavke u njima uskladile s novim strategijskim usmerenjima i tehnološkim dostignućima. U novim borbenim pravilima i upustvima KoV i RV poseban značaj se pridaje konceptu „vazdušno-kopnene operacije“. Mada nije sasvim nov (predstavlja dalji razvoj koncepta „vazdušno-kopnene bitke“ i njegove kasnije varijante „vazdušno-kopnene bitke budućnosti“), na njega ipak treba obratiti pažnju jer se značajnije menjaju neka ranija gledišta u američkoj vojnoj teoriji i ratnoj doktrini.

FM 100-5 i „vazdušno-kopnena bitka“

Doktrinarni koncept KoV (i RV) SAD „vazdušno-kopnena bitka“ razvijen je krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina. Ozvaničen je u borbenim pravilima i uputstvima KoV i RV, pre svega u osnovnom borbenom pravilu KoV FM 100-5 iz 1982. godine. U njemu je, prvi put posle Drugog svetskog rata, u ratnu veštinu SAD unet i operativni nivo rata, kao spona između strategije i taktike. Mada je u konceptu „vazdušno-kopnene bitke“ naglašen značaj vatrene moći s osloncem na sredstva velikog dometa, preciznost i udarne moći, zbog čega se često poistovećuje s konceptom udara u dubinu, težište je, ipak, na „ljudskoj dimenziji rata“. U borbenom pravilu FM 100-5, iz 1982. godine, u kojem je ozvaničen koncept „vazdušno-kopnene bitke“, posebno je naglašen značaj manevra i efikasnost brzine, iznenađenja i odvažnosti, a te aktivnosti na bojištu ostvaruju pretežno oklopno-meh-nizovane jedinice KoV, koje i dalje imaju brojno ljudstvo. Verzija tog borbenog pravila iz 1986. godine, prema generalu Salivanu, „uzdržanija je u propagiranju manevra i njegove uloge nad vatrom“, pa je, daljom evolucijom američke ratne doktrine, krajem osamdesetih godina ozvaničena nova varijanta koncepta „vazdušno-kopnene bitke“ – „vazdušno-kopnena bitka budućnosti“ (Airland battle – Future), u kojem se povećava uloga tehničkog činioca na budućem bojištu, s naznakom „da će se bitke u dvadesetprvom veku voditi sa manje vojnika opremljenih oružjima visokih tehnologija“.¹¹

¹¹ Gen. Gordon R. Sullivan, *Doctrine, A Guide to the Future*, „Military Review“, No 2/92, pp. 6-7.

„Vazdušno-kopnene operacije“

Koncept „vazdušno-kopnene operacije“ oslonjen je na prethodne koncepte, ali s naglašenijim značajem tehničkog činioca u ratu. General Fos, u vezi s tim, kaže da prema konceptu vazdušno-kopnene operacije treba koristiti resurse umesto snaga. On zahteva da se pravovremeno locira neprijatelj, napadne sredstvima velikog dometa i stvore uslovi za odlučujuću bitku (na kopnu), koja se ne bi preduzimala pre stvaranja povoljnih uslova.¹² Koncept „vazdušno-kopnene operacije“ usvojen je posle rata u Persijskom zalivu, a zasnovan je, pretežno, na iskustvima iz tog rata, u kojem su testirana (i praktično potvrđena) dostignuća vojne tehnologije. U njemu se podrazumevaju još neposrednija saradnja i koordinacija dejstava svih rodova, posebno KoV i RV, i masovna dejstva iz vazdušnog prostora, sa mora i kopna radi neutralisanja otpora protivnika i stvaranja povoljnih uslova za preduzimanje operacija na kopnu, „u kojima se od početka preuzima inicijativa i bitke usmeravaju prema vlastitom nahođenju“.¹³

Posle koncipiranja i primene koncepta „vazdušno-kopnene operacije“, „sukob niskog intenziteta“, kao jedan od doktrinarnih koncepata KoV SAD, postao je više politički nego vojni koncept, jer se „razlikuje od drugih nivoa rata ne po intenzitetu dejstava nego u razlikama u cilju i metodu angažovanja“.¹⁴ Usvajanjem koncepta „vazdušno-kopnene operacije“ promenjena su, unekoliko i gledišta o operativnom nivou rata, koji je usvojen po ugledu na sovjetsku teoriju i praksu i unet u borbeno pravilo FM 100-5 iz 1982. godine, a određivan je, uglavnom, prema veličini jedinica koje preduzimaju i izvode operacije. Prema novim gledištima, u koja se uklapa i koncept „vazdušno-kopnene operacije“, operativni nivo rata se ne ograničava veličinom jedinica, već se prvenstveno vezuje za ostvarivanje određenog strategijskog cilja, a u reagovanju na regionalne krize strategijski cilj mogu da ostvaruju i jedinice nižeg ranga (divizije, brigade) ili snage posebne namene. Takav slučaj je bio, na primer, sprovođenje operacije „Opravedani cilj“ („Just Cause“), u Panami 1989. godine, u kojoj su učestvovala i ostvarivale strategijski cilj jedinice manje od divizijskog sastava.

Oslonac na savezništva

Vojna strategija SAD, kao globalne sile, još od vremena usvajanja 1948/1949. značajno se oslanja na savezništva, saradnju i zajedničko angažovanje snaga SAD i snaga savezničkih i prijateljskih država. Zbog

¹² John W. Fos, *Building the United States Army for the Twenty-first Century*, „Rusi Journal“, Winter 1991, pp. 13–17.

¹³ *Comments*, „Military Review“, No 4/92, p.1.

¹⁴ Col. K. T. Eddy, *Canadian Forces and Operation Level of War*, „Canadian Defense Quarterly“, April 1992, pp. 18–24.

toga je, na inicijativu SAD, stvoreno nekoliko vojnih saveza i bilateralnih vojnih aranžmana. U posleratnom periodu oružane snage SAD angažovane su u brojnim lokalnim sukobima i regionalnim ratovima. Međutim, prema generalu Fosu, samostalno su izvele samo operaciju „Opravdan cilj“. U svim drugim operacijama snage SAD učestvovala su zajedno sa snagama prijateljskih i savezničkih zemalja. Čak i operacija snaga SAD u Granadi (1986) bila je „zajednička operacija“, u kojoj su učestvovala i snage karipskih zemalja. I nova američka regionalna vojna strategija, koju je proklamovao predsednik Buš, naglašava značaj savezništva. Ona se, u stvari, oslanja na tri „fundamentalna stuba“: vojnom prisustvu SAD na stranim teritorijama, sposobnostima SAD da brzo prebace i „projektuju“ svoje snage na „ugrožena područja“ i spremnosti savezničkih i prijateljskih država da dozvole uključivanje svojih snaga u zajedničke vojne operacije kojima se ostvaruje „zajednički cilj“.

Održavanje vojnog prisustva SAD na stranim teritorijama nije više motivisano prvenstveno potrebama „isturene odbrane“ i sprečavanja mnoguće sovjetske vojne ekspanzije, već pre svega očuvanjem američkog uticaja u svetu kroz razvoj vojne saradnje i učvršćivanje prijateljskih i savezničkih odnosa sa zemljama na čijim se teritorijama nalaze. One ubuduće neće biti čvrsto vezane za uređene položaje i postojeće baze, nego će mnogo više biti spremne za angažovanje i u regionima izvan teritorija vlastitog baziranja, što im omogućava i novostvorena vojno-politička i strategijska situacija.¹⁵ Bušova nova regionalna vojna strategija zahteva od oružanih snaga SAD sposobnost za brzo i efikasno „projektovanje“ vojne sile iz SAD u razne delove sveta, jer se one, verovatno, neće boriti na mestu koje je prethodno određeno u okviru opšteg koncepta o „isturenoj odbrani“. Nova američka regionalna vojna strategija zahteva očuvanje i proširenje savezništva i jačanje kolektivne bezbednosti. Tvorcima te strategije i zahteva koji iz njenih ciljeva proizilaze pošli su od pretpostavke da će u periodu posle „hladnog rata“ postojati veće mogućnosti da se politički, ekonomski i bezbednosni problemi rešavaju pomoću novih ili revitalizovanih međunarodnih organizacija, pre svega Ujedinjenih nacija, te vojnih i drugih regionalnih aranžmana, ali pod vođstvom i rukovodstvom SAD. „Mi više volimo kolektivne odgovore na bezbednosne probleme..., ali takvi odgovori u odsustvu američkog liderstva mogli bi biti neuspešni“, kaže se u jednom izvornom materijalu.

Sjedinjene Američke Države ulažu velike napore da održe vitalnost NATO-a i svoju vodeću ulogu u njemu. Šta više, one nastoje da prošire „nadležnost“ te vojno-političke organizacije u „očuvanju mira i bezbed-

¹⁵ Otklanjanje sovjetske pretnje u Centralnoj Evropi, na primer, omogućilo je da se 7. korpus KoV SAD u SR Nemačkoj u celosti angažuje u ratu u Zalivu. Videti: Peter S. Kindsvatter, *VII Corps in the Gulf War*, „Military Review“, No 1/92, pp. 2-16.

nosti“ na čitavo područje Evrope, Mediterana, Bliskog i Srednjeg Istoka. Dugoročan cilj SAD jeste da se u NATO, posredno ili neposredno, uključe i druge evropske zemlje, posebno bivše članice VU. To je, u stvari, već i učinjeno stvaranjem Severnoatlantskog saveta za saradnju, čime je, praktično, institucionalizovana vojna saradnja između NATO-a i zemalja centralne i istočne Evrope, Rusije, Ukrajine i drugih država novostvorene zajednice država na prostorima bivšeg Sovjetskog Saveza. Time je, istovremeno, stvorena formalna mogućnost za eventualno mešanje NATO-a u unutrašnje i međudržavne odnose tih zemalja.

U nastojanjima da očuvaju vojne saveze i bilateralne vojne aranžmane, SAD nastoje da očuvaju njihovu vitalnost, pre svega, očuvanjem i učvršćenjem njihove političke vrednosti, jer „samo politički koherentni savezi mogu imati i svoju vojnu vrednost“. Oblikovanje „novog svetskog poretka“ bilo oružjem, odvrćanjem ili obuzdavanjem zahteva politički upotrebljive oružane snage“, kaže se u navedenom izvornom materijalu, a upravo sintagma „politički upotrebljive snage“ postaje aktivna kroz odnose unutar NATO-a, gde se traži konsenzus za eventualno angažovanje snaga te vojno-političke organizacije izvan vlastitih granica.

DALJE TENDENCIJE I REALNOST

Poznati američki politikolog i visoki državni funkcioner u ranijim američkim administracijama, Pol Nice, piše: „Više od četrdeset godina, spoljna i vojna politika SAD vođena je s jednim centralnim ciljem – da SAD budu na čelu izgradnje jednog međunarodnog svetskog poretka zasnovanog na liberalnoj ekonomiji i demokratskim institucijama...“¹⁶ Pre toga, maja 1990, predsednik Buš je proklamovao tezu o „novom svetskom poretku“, koji treba da se izgrađuje na navedenim principima i pod rukovodstvom SAD, kao glavnim pobednikom u „hladnom ratu“ i jedinoj preostaloj svetskoj supersili. Administracija predsednika Buša, međutim, procenila je da, bez obzira na ekonomsku i vojnu moć, politički i informativni uticaj, SAD neće moći same efikasno da „kontrolišu“ sve pojave u nemirnom svetu, pa je svoje napore u izgradnji „novog svetskog poretka“ usmerila kroz postojeće međunarodne organizacije i sisteme kolektivne bezbednosti, pre svega Saveta bezbednosti UN i NATO. U tome su postigle, barem na početku (ili u pokušaju) izgradnje tog poretka, zapažene uspehe, što se posebno ispoljilo u pripremama i vođenju rata u Persijskom zalivu i u dosadašnjem toku „vođenja“ jugoslovenske krize.

Sjedinjene Američke Države su se nametnule kao svetski lider i glavni arbitar u rešavanju velikih međunarodnih problema. Uspele su

¹⁶ Paul Nitze, *America – The Honest Broker*, „Foreign Affairs“, Fall 1991, pp. 3–16.

da nametnu svoju volju Savetu bezbednosti UN, da očuvaju vodeću ulogu u NATO-u i da utiču na kretanja na Bliskom i Dalekom istoku. Međutim, ti „uspesi“ su postignuti u specifičnoj međunarodnoj situaciji, u uslovima prelaska od bipolarnog ka multipolarnom svetskom poretku. Te uslove, neposredno nakon „hladnog rata“, raspada VU i Sovjetskog Saveza, pored ostalog, karakterišu: traženje novog mesta i uloge Rusije u svetu; tiho transformisanje Kine i njeno ekonomsko i vojno jačanje; konsolidovanje ujedinjene Nemačke i njena još nedefinisana uloga u Evropi; konstituisanje ekonomske i političke unije zapadnoevropskih država i dalje ekonomsko jačanje i političko buđenje Japana. Svaki od navedenih činilaca, sem japanskog, gotovo je u početnoj fazi svog novog razvoja (konstituisanja), još nije spreman da se konfrontira sa SAD, ali svaki od njih ima potencijalnu moć (možda i volju) za suprotstavljanje sadašnjem načinu odlučivanja i sprovođenja odluka o uređivanju međunarodnih odnosa i izgradnji „novog svetskog poretka“. U sadašnjim uslovima neosporna je superiornost SAD u svim elementima moći značajnim za uticaj na međunarodne odnose. Međutim, ti elementi nisu statični – oni se menjaju (ili pomeraju), a sa njima i centri moći i uticaja. Ekonomska moć SAD, na primer, sistematski je u relativnom opadanju. Početkom šezdesetih godina, SAD učestvovala su sa 38 odsto u formiranju svetskog bruto proizvoda, a trideset godina kasnije (početkom devedesetih godina) to učešće je opalo ispod 20 odsto. Uporedo s opadanjem ekonomske moći verovatno će opadati i politička, pa možda i vojna moć, a time i moć uticaja SAD na međunarodne odnose. Već sada, kada se veoma mnogo govori o jednopolarnom svetu, o SAD kao jedinoj zemlji koja ima moć i uticaj, jasno se naziru tri centra (pola) ekonomske i druge moći: severnoamerički, zapadnoevropski i azijsko-pacifički, a tu su i Rusija i Kina sa nedefinisanim ulogama i stremljenjima. Svaki od navedenih centara može se javiti sa svojim posebnim interesima, koji mogu biti u neskladu, pa čak i u sukobu s interesima druga dva centra. Jer, ni na sadašnjem stepenu razvoja nisu nepoznate teškoće u transatlantskim i transpacifičkim odnosima.

Zapadna Evropa traži svoj politički i vojni identitet i nastoji da se oslobodi američkog liderstva. Pokušava da se vojno organizuje izvan vojne organizacije NATO, u čemu se posebno ističu Francuska i Nemačka, dve vojno najjače zemlje evropskog dela NATO-a. Francuski koncept odbrane značajno se razlikuje od koncepta odbrane NATO-a i SAD, i te razlike se sve više ispoljavaju. Osim toga, Japan je svoju ekonomsku i vojnu moć dugo gradio na odnosima sa SAD. Međutim, ti i takvi odnosi sve više postaju smetnja ekonomskoj ekspanziji i političkom reafirmisanju Japana. O teškoćama u američko-japanskim odnosima već se veoma mnogo piše u štampi dve zemlje. Posebnu pažnju u vezi s tim privukla je knjiga Akio Marita i Šintara Išihara

(prvi biznismen, drugi politolog), izdata pod naslovom *Japan koji može reći ne* (Japan That Can Say No). Knjiga je izdata u godini kada je u SAD obeležavana pedesetogodišnjica napada na Perl Harbor i povodom tridesetogodišnjice američko-japanskog ugovora o vojnoj (odbrambenoj) saradnji, a u njoj se, pored ostalog, traži preispitivanje američko-japanskih vojnih odnosa.¹⁷ Godinu dana kasnije, u proleće 1992, Išihara je izdao drugu knjigu, pod naslovom *Japan koji definitivno može reći ne*, koja je još više uzбудila američku javnost. Kazen fon Volfaren smatra da je kriza u američko-japanskim odnosima u začetku i da će stvarne (prave) teškoće tek nastati, naglašavajući da se „nestvarni američki prilaz Japanu zasniva na proliferaciji iluzija“,¹⁸ a F. Luis kaže da je Japan već signalizovao interes za iznalaženje nove geopolitičke uloge koja bi odgovarala njegovoj ekonomskoj moći.¹⁹

Administracija predsednika Buša, koja je, doduše, već sišla sa scene, u težnji da izgradi „novi svetski poredak“ i održi vodeću ulogu u tome, preuzela je „obaveze“ koje realno prevazilaze mogućnosti jedne zemlje bez obzira na to koliko je velika, ekonomski i vojno snažna, politički i informativno uticajna. Prekomerno angažovanje na spoljno-političkim pitanjima i pitanjima međunarodne bezbednosti, koje je uslovalo veliko opterećenje američke privrede vojnim izdacima, negativno je uticalo na unutrašnji ekonomski i socijalni razvoj Sjedinjenih Država.

Novoizabrani predsednik SAD, Bil Klinton, uočio je te slabosti i najavio prebacivanje težišta na programe unutrašnjeg razvoja. Iz toga neki analitičari izvode zaključak da bi buduća američka administracija mogla da stavi u drugi plan pitanja spoljne politike i uticaja SAD u svetu. Međutim, čini se da se radi samo o izmeni prioriteta. U svom govoru na Univerzitetu Džordžtaun, 1. decembra 1991, Bil Klinton je neodvojivo povezao unutrašnju i spoljnu politiku, naglašavajući: „Ako nismo jaki kod kuće, ne možemo predvoditi svet“. On, kao i njegov prethodnik, najavljuje da će američku spoljnu i vojnu politiku i strategiju graditi na savezništvu, ali smatra da SAD trebaju da prenesu teret međunarodne bezbednosti na širu koaliciju zemalja, „u kojoj će učestvovati i Amerika“. „Mi moramo voditi računa o tome da naši saveznici preuzmu aktivniju ulogu u odbrani svojih regiona“, naglasio je Klinton u tom govoru, založivši se i za proširenje Saveta bezbednosti UN uključivanjem u njegov sastav Nemačke i Japana. Stavovi koje je Bil Klinton zastupao u predizbornoj kampanji ne obavezuju ga kao predsednika i vrhovnog komandanta oružanih snaga SAD. Ipak, upućuju na dva moguća pravca razvoja politike i strategije nove

¹⁷ Yoshiji Nogami, *The Economic Dimensions of Global Security*, „NATO'S Sixteen Nations“, No 6 (Oct. 1990), pp. 29-30.

¹⁸ Kazel von Wolfaren, *The Japan Problem Revisited*, isto, pp. 42-46.

¹⁹ Flora Louis, *Bringing in the East*, „Foreign Affairs“, No 4/90, p. 26.

američke administracije: *prvo*, ubrzan unutrašnji razvoj radi zaustavljanja relativnog zaostajanja SAD u ekonomskom i tehnološkom razvoju u odnosu na Zapadnu Evropu i Daleki istok, što uslovljava dalje smanjenje vojnih izdataka i vojnog prisustva SAD u inostranstvu, i *drugo*, redukovanje obaveza SAD prema spoljnjem svetu i međunarodnoj bezbednosti i smanjenje oslonca na vojnu silu u sprovođenju spoljne politike SAD, uz prenošenje dela tih „obaveza“ na saveznike i regionalne sile.

Prema brojnim pokazateljima, Bil Klinton neće preuzeti i slediti koncept Džordža Buša o „novom svetskom poretku“, koncept koji, u stvari, nije dovoljno jasno definisan i već pokazuje znake neostvarljivosti. Jer, svet je suviše složen da bi se mogao podvesti pod jedan model političkog, ekonomskog i drugog razvoja.

Savezna Republika Jugoslavija – – mogućnosti i perspektive

MILOVAN RADA KOVIĆ

Autor u članku ukazuje na novu geopolitičku poziciju jugoslovenske države. U vezi s tim, izdvaja tri grupe pitanja: (1) razvojna perspektiva Jugoslavije u domenu energetike i infrastrukture; (2) krizna područja u SR Jugoslaviji (južni Jadran, Sandžak i Kosovo) i mogućnosti za prevazilaženje postojeće napetosti na njima; (3) mogućnosti za stabilizaciju geopolitičkog položaja zemlje u novom evropskom okruženju, sa sve naglašenijom ulogom Mađarske u tzv. nemačkom bloku, nova uloga Albanije u okviru aspiracija Italije prema Balkanu i očekivana geopolitička ofanziva Turske ka centralnom Balkanu i muslimanskim državama bivšeg Sovjetskog Saveza.

Uvodna razmatranja

Treća Jugoslavija, nastala u balkanskim ratnim dramama stvaranja „novog svetskog poretka“, kao nova politička činjenica u balkanskim, evropskim i svetskim razmerama, nametnula je nekoliko pitanja vezanih za:

- 1) opstanak federacije Srbije i Crne Gore, odnosno nove jugoslovenske države;
- 2) pravilno uočavanje potencijalnih problema, važnih strateških i mogućih kriznih područja SR Jugoslavije;
- 3) mogućnost prevazilaženja problema i otklanjanje eventualnih napetosti u rejonima važnih strateških tačaka i mogućih kriznih područja u SR Jugoslaviji.

MOGUĆNOST OPSTANKA NOVE JUGOSLOVENSKE DRŽAVE

Savezna Republika Jugoslavija je formirana u uslovima ekonomske blokade, opterećena mnoštvom izbeglica iz novoformiranih balkanskih država nastalih na prostorima tzv. druge Jugoslavije. Otuda se nameće pitanje koliko je sposobna da sama ublaži mere ekonomske izolacije i, u vezi s tim, tri osnovna problema, koji se odnose na hranu, energiju i pitanje vojne sposobnosti za odbranu.

Problem hrane moguće je prevazići i rešiti u okviru zemlje zahvaljujući Vojvodini, centralnoj Srbiji i nekim drugim područjima.

SLIKA 1: U SR Jugoslaviji ima 6.485.596 Srba, ili 62,3 odsto; 1.700.000 Albanaca, ili 16,6 odsto; nešto više od 520.000 Crnogoraca, ili 5 odsto; 345.376 Mađara, ili 3,3 odsto; 343.233 Jugoslovena, ili 3,2 odsto; 327.158 Muslimana, ili 3,1 odsto; i 656.974 ostalih, ili 6,3 odsto (1992). Prema broju žitelja i površini, SRJ i dalje će biti nadmoćnija od suseda iz doskorašnje federativne jugoslovenske zajednice, ali i od mnogih drugih evropskih zemalja: Mađarske, Bugarske, Grčke, Austrije...

SLIKA 2: Mogući pravci naftovoda SR Jugoslavije

Naime, na tim prostorima se mogu uzgajati potrebne privredne kulture u količinama dovoljnim da se podmire potrebe ne samo stanovništva Jugoslavije već i izbeglica iz drugih krajeva nekadašnje zajednice Južnih Slovena. Čak i neki krajevi koji se sada nalaze pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija, a u kojima žive Srbi (zapadni Srem, istočna Slavonija), imaju mogućnosti za obezbeđenje ishrane svog stanovništva kada se život u njima normalizuje.

Drugi problem, koji se odnosi na energiju, takođe je veoma značajan, ali je činjenica da SR Jugoslavija ne oskudeva u energetske potencijalima (jedna od najznačajnijih hidroelektrana, na Đerdapu, zajednički je poduhvat jugoslovenskih i rumunskih neimara još iz vremena druge Jugoslavije). Međutim, pitanje sirovina tesno je povezano s pitanjem energije, a taj problem je nešto složeniji. Naime, jedna od neophodnijih sirovina je nafta i svi njeni derivati,¹ a zbog ratnih dejstava na ovim prostorima prekinut je tzv. jugoslovenski naftovod, na pravcu ostrvo Krk–Rijeka–rafinerija Pančevo.² S obzirom na to, kao i na ekonomsku blokadu u kojoj se zemlja našla, tzv. naftni problem, odnosno problem nabavke i transporta te sirovine, nametnuo je pitanje izgradnje novog naftovoda, i to u vreme teške ekonomske krize. SR Jugoslavija ima nekoliko rešenja za izgradnju nove trase naftovoda.

1. Prvi pravac, dužine 450 kilometara, jeste tzv. severna alternativa. Počinje od rafinerije Pančevo, preko Novog Sada, do mađarskog grada Fenješlitke, na tromeđi Mađarske, Slovačke i Ukrajine, a odatle vodi do ukrajinskog grada Užgord, gde bi se naftovod sastavio sa transsibirskim postrojenjima „Družba 2“.

2. Druga trasa je nešto istočnije, a vodi od Pančeva, preko Novog Sada, kroz Rumuniju, uz mađarsku granicu, takođe do ukrajinskog grada Užgord, gde bi se sastavila sa transsibirskim postrojenjima „Družba 2“. Ta trasa bi bila duga 500 kilometara.

3. Južna alternativa je pravac od Pančeva, kroz jugoistočnu Srbiju, preko Niša i Makedonije, do Grčke luke Solun, dužine 680 kilometara.

4. Postoji još jedna verzija južne alternative: pravac rafinerija Pančevo–jugozapadni prostori Srbije–severoistočni prostori Crne Gore–crnogorska luka Bar, na južnom Jadranu, dužine 500 kilometara.³

¹ Saveznoj Republici Jugoslaviji potrebno je od šest do sedam miliona tona sirove nafte godišnje. Uz porast potreba od 1,8 odsto godišnje, 2010. godine SR Jugoslaviji bi trebalo oko devet miliona tona sirove nafte.

² Prevoz nafte od rafinerije Pančevo nekadašnjim jugoslovenskim, a sada tzv. jadranskim naftovodom prekinut je septembra 1991. godine.

³ Verovatno bi se od te luke gradio naftovod kapaciteta 6–10 miliona tona sirove nafte. Za potrebe iskrcavanja tankera trebalo bi u neposrednoj blizini luke Bar izgraditi posebnu naftnu luku, kao i dvostrani petrolejski vez za brodove do 150.000 DWT i odgovarajući lukobran za zaštitu brodova na vezu. Lukobran bi se izgradio u produžetku brda Volujica, ukupne dužine 1.100 metara. Naftovod bi išao uz budući auto-put Beograd–Bar ili uz postojeću prugu i saobraćajnice.

Tom projektu bi mogla, eventualno, preko Kosova i Metohije, da se priključi i skopska rafinerija, trasom dugom 260 kilometara.

U normalnim okolnostima ekonomski činilac bi bio odlučujući prilikom izbora pravca budućeg naftovoda. Ali, s obzirom na formiranje novih država na tlu nekadašnje Jugoslavije, kao i na neke „probudene ambicije starih suseda“, SR Jugoslavija mora voditi računa i o bezbednosti nove trase naftovoda, pa se pravac Pančevo – Bar čini najprihvatljivijim. Čak i u slučaju otvaranja nekadašnjeg jugoslovenskog naftovoda Krk – Rijeka – Pančevo, SR Jugoslavija bi trebalo da izgradi sopstveni, pre svega zbog ekonomskog iskustva i političke mudrosti.

U ovoj fazi razvoja SR Jugoslavije najakutnije je pitanje njene vojne sposobnosti za odbranu. Pre svega, vojne formacije nove države moraju „u hod“ da se transformišu u političko-ideološkom, vojnostrategijskom i vojnoformacijskom smislu. Ideološki, u Vojsci Jugoslavije već su učinjene neke izmene, koje su za stanovništvo vidljive u promeni imena i simbola nekadašnje JNA, kao i u odlasku u penziju dela starešinskog kadra i postepenom uvođenju novog. U vojnostrateškom smislu, Vojska Jugoslavije delovaće na znatno manjem teritorijalnom prostoru, ali u mnogo složenijem i komplikovanijem okruženju nego jedinice JNA u SFR Jugoslaviji. Vojnoformacijski,⁴ pomorske snage SR Jugoslavije našle su se u najtežem položaju. Nekadašnji prostor, od Tršćanskog zaliva do Ulcinja, sveden je na odbranu obale od Herceg-Novog do Ulcinja. Pored centralnih italijanskih i južnih albanskih pomorskih snaga, u novim uslovima jugoslovenske pomorske snage moraju obratiti pažnju i na zapad, odnosno stvaranje buduće hrvatske mornarice.

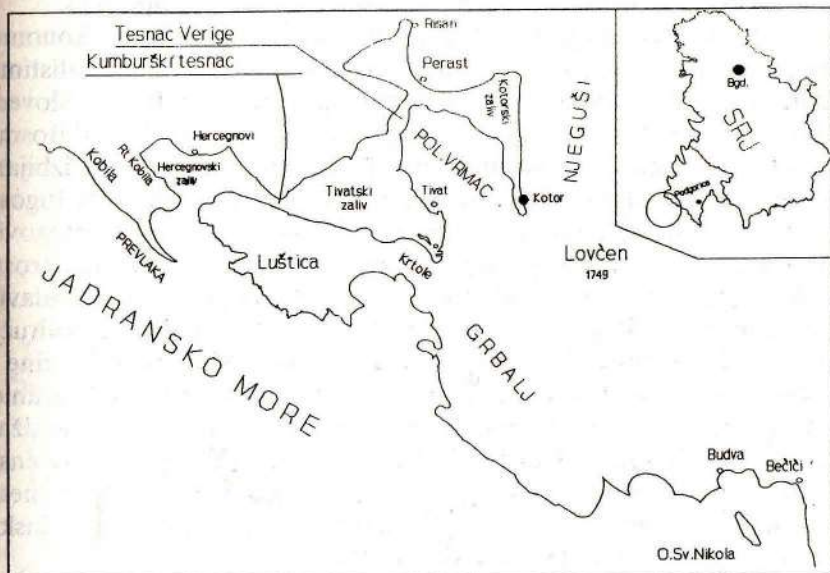
VAŽNE STRATEŠKE TAČKE I MOGUĆA KRIZNA PODRUČJA SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Osim problema vezanih za hranu, energiju i sirovine, SR Jugoslavija ima nerešen problem Prevlake i ozbiljan demografski problem na prostoru Kosova i Metohije, kao i mogući verski i nacionalni problem u Sandžaku. U bliskoj budućnosti javiće se i problemi vezani za saobraćaj, jer će glavne komunikacijske pravce, koji su u SFRJ bili usmereni u pravcu zapad-istok, morati da zamene pravci sever-jug, odnosno severozapad-jugoistok, što će iziskivati nova ulaganja u izgradnju saobraćajnica. Svemu tome treba dodati tešku ekonomsku situaciju i nemogućnost zajedničkih privrednih i industrijskih projekata sa stranim investitorima zbog ekonomske blokade.

⁴ U Ustavu SR Jugoslavije, čl. 135, koji se odnosi na Vojsku SR Jugoslavije, pored profesionalnog oficirskog kadra, predviđena je i profesionalizacija vojničkog sastava.

Krizne strateške tačke

Mogućnost kontrole ulaska svih vrsta plovila u Bokokotorski zaliv, kao i kontrole Jadrana, učinila je Prevlaku⁵ strateški veoma značajnom, a spor između Hrvatske i Crne Gore oko suvereniteta nad njom može stvoriti spornu tačku na tom delu Jadrana. Zbog osmatračkih postrojenja na Prevlaci i važnosti Boke za mornaricu Vojske Jugoslavije nezamislivo je da se ta baza nađe u drugoj državi, jer bi to sve pomorske akcije mornarice Jugoslavije činilo uočljivim i predvidljivim.

SLIKA 3: Bokokotorski zaliv

Izvor: *Vojna enciklopedija, knjiga 1, Beograd, 1958.*

Druga važna strateška tačka – Ulcinj, nalazi se na južnom delu obale SR Jugoslavije. Prema nekim analizama, iskrcavanje neprijateljske mornaričke pešadije i desant s mora bez ogromnih gubitaka moguće je samo na njegovim peščanim obalama. S obzirom na demografsku osnovu, blizinu albanske granice i često prisustvo brodova iz američke 6. flote, Zapadnoevropske unije i NATO-a, Ulcinj je potencijalna krizna tačka čije bi aktiviranje ugrozilo i luku Bar, što bio moglo da dovede do presecanja komunikacije Beograd – južni Jadran, kao i

⁵ Poluostrvo Kobilja, koje se završava rtom Oštro, poznatim kao Prevlaka, veoma je važno jer se sa njega potpuno kontroliše ulaz u Boku. Ko poseduje Prevlaku, odnosno rt Oštro, kontroliše Bokokotorski zaliv, onemogućava baziranje protivničkih pomorskih snaga u širem rejonu i ima kontrolu nad otvorenim morem južnog Jadrana (Boško Antić: *Malo more – velike podele*, „Vojska“, str. 58, 18. jun 1992).

drugih komunikacijskih linija. U kombinaciji s eventualnom nestabilnom situacijom na Kosovu i Metohiji i u Sandžaku, pravcem iz Ulcinja mogla bi biti ugrožena i Podgorica. Zbog toga je za bezbednost savezne države i jugoslovensku vojsku Ulcinj, zajedno sa Prevlakom, izuzetno važna strateška tačka.

Potencijalna krizna područja

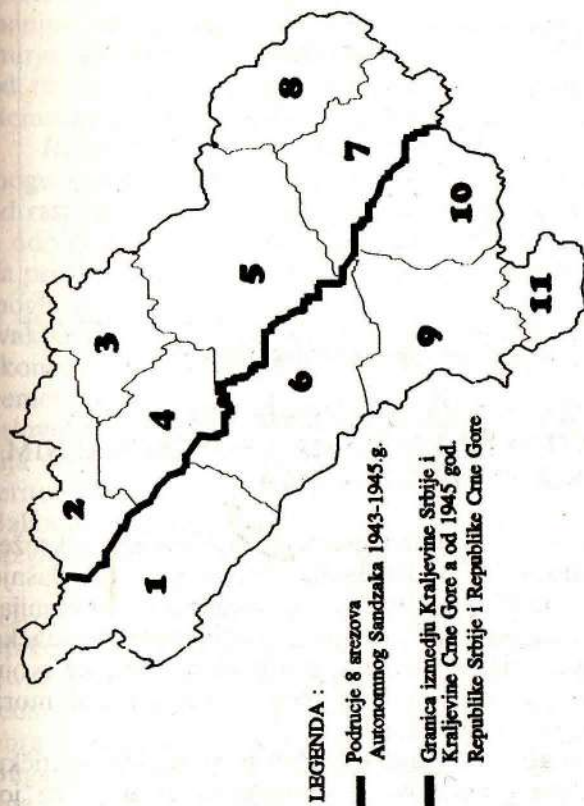
Savezna Republika Jugoslavija ima neke oblasti koje su potencijalna krizna područja, pre svega Sandžak i Kosovo i Metohiju.

U SFR Jugoslaviji Sandžak je bio samo nedovoljno ekonomski razvijeno područje. Ipak, decenijama je služio raznim nacionalistima i separatistima kao mogućnost za razbijanje zajednice Južnih Slovena. Tako ga je tokom Drugog svetskog rata tzv. NDH, kao i Bosnu i Hercegovinu, uključila u svoju državu. Poslednjih godina, posle izbijanja nacionalističkih sukoba na Kosovu i Metohiji i razbijanja SFR Jugoslavije, a posebno posle stvaranja samostalne države Bosne i Hercegovine i aktiviranja političkih partija s nacionalnim programima, prostor Sandžaka postao je jedno od mogućih kriznih područja SR Jugoslavije. Geostrategijski, Sandžak se nalazi na izuzetno osetljivom području; fizički spaja Bosnu i Hercegovinu sa Kosovom i Metohijom, a čine ga muslimanska naselja, s jedne, i srpske i crnogorske republičke granice, sa druge strane. Sada, u novim političkim uslovima, prostor Sandžaka spaja samostalnu republiku Bosnu i Hercegovinu i drugo jugoslovensko potencijalno nemirno područje – Kosovo i Metohiju. Istovremeno, geografski razdvaja Srbiju i Crnu Goru, i to nekim naseljima s većinskim muslimanskim življem (Sjenica, Tutin, Rožaje).⁶

Kosovo i Metohija je „staro područje napetosti“. Na tom prostoru živi oko dva miliona stanovnika, od kojih više od 90 odsto čine pripadnici albanske narodnosti, a pošto se direktno graniči s Republikom Albanijom, to stvara dodatne probleme. U poslednje vreme, pored poznatih problema na Kosovu i Metohiji, u Albaniji je promenjen politički sistem, pa secesionističke zahteve i teritorijalne pretenzije, koje je raniji režim manje-više dozirao prema postojećoj političkoj situaciji, novi režim u Tirani i ne pokušava da sakrije, već albanski političari u mnogim istupanjima otvoreno traže, pod izgovorom „brige za ljudska i nacionalna prava“, posebnu „republiku Kosovo“, a zatim i priključenje te teritorije Albaniji.

⁶ Moguću „saradnju u dobijanju legitimnih prava“ muslimanskog stanovništva u Sanžaku i albanskog sa Kosova i Metohije otvoreno je najavio u intervjuu pariskom listu „Le Figaro“, 15. maja 1992, predsednik Nacionalnog muslimanskog saveta Jeka Ljulduraj: „Albanci i muslimani su saveznici u jednoj demokratskoj koaliciji koja traži specijalan status za etnički homogene regione“ (intervju je prenela „Politika“, str. 4, 16. maj 1992).

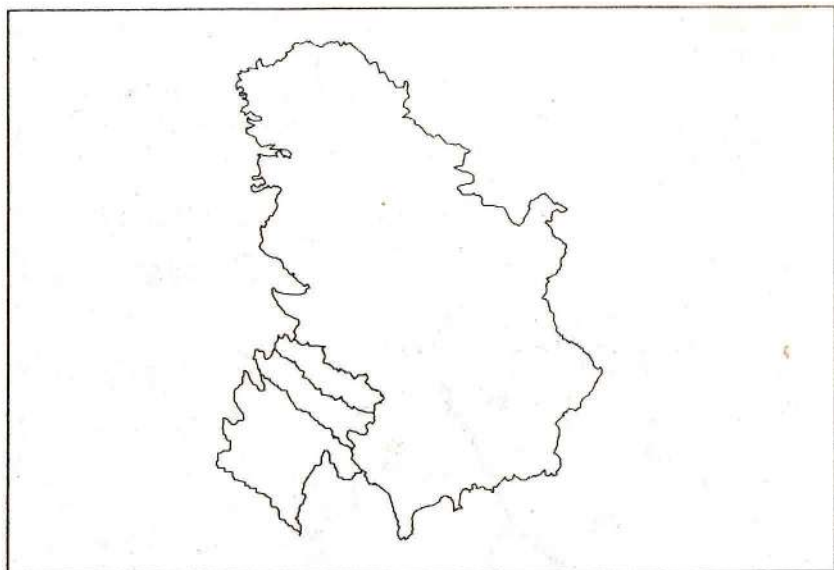
ETNICKA KARTA SANDZAKA - Prema zvaničnom popisu stanovništva iz 1991. godine

MESTO	Stanovništvo	Muslimana	%	MESTO	Stanovništvo	Muslimana	%
1. Pljevlja	39.638	6.999	17.7	6. Bj. Polje	55.145	22.970	41.7
2. Priboj	35.888	10.828	30.2	7. Tutin	34.664	32.788	94.6
3. N. Varos	21.812	1.857	8.5	8. N. Pazar	85.700	65.079	75.9
4. Prijepolje	46.516	19.935	42.9	9. Berane	45.662	11.782	25.8
5. Sijena	33.584	25.628	76.8	10. Rožaje	22.877	20.044	87.6
				11. Plav	19.313	11.250	58.3

Izvor: Informacioni centar Srpskog Sabora Beograd

SLIKA 4: Srpske i crnogorske opštine sa muslimanskim stanovništvom

SLIKA 5: Oblast potencijalnog kriznog područja

MOGUĆNOSTI ZA PREVAZILAŽENJE PROBLEMA NA KRIZNIM STRATEŠKIM TAČKAMA I POTENCIJALNIM KRIZNIM PODRUČJIMA

Savezna Republika Jugoslavija ima znatno komplikovanije okruženje nego njena prethodnica SFR Jugoslavija. Pre svega, nekadašnje socijalističke države – Mađarska, Rumunija, Bugarska i Albanija, stvaranjem „novog svetskog poretka“, odnosno ujedinjenjem Nemačke i promenom sopstvenog političkog sistema, značajno su izmenile svoju spoljnopolitičku poziciju, pa se i njihov geostrateški položaj mora posmatrati u sasvim drugom kontekstu.

Mađarska će u novim uslovima znatno ojačati svoju spoljnopolitičku poziciju. Ostala je u istim granicama, a ekonomska pozicija će joj verovatno jačati, jer ima indicija da će se sve više vezivati za „Nemačku ekonomsku interesnu sveru“, odnosno za tzv. zemlje srednje Evrope i veliku i moćnu Nemačku, zatim Austriju, Sloveniju i Hrvatsku, Češku i Slovačku. U neposrednom okruženju Mađarske pojavile su se državne tvorevine koje su joj ekonomski slične ili slabije. S obzirom na to da će nekim novim državama biti potrebno vreme da se ekonomski stabilizuju (Slovačka i Češka) i vojno konstituišu (Hrvatska, Slovenija, BiH), a zahvaljujući i novom rasporedu snaga na Balkanu i u srednjoj Evropi, politički, vojni i geostrateški položaj Mađarske, na posredan način, dobio je mnogo veći značaj. Takođe, u novim uslovima ni

ekonomska pozicija Budimpešte nije beznačajna. Pre svega, Mađarskoj nije problem da se priključi tzv. srednjoevropskoj ekonomskoj zoni Nemačke. Upravo zbog toga, Berlin će u narednom periodu verovatno pokazati naglašen interes za uključivanje Mađarske u Evropsku zajednicu.

Raspad potencijalno snažnih država, Čehoslovačke i Jugoslavije, omogućiće Budimpešti da, zavisno od sopstvenih političkih procena ili interesa, politički direktnije postavi pitanje statusa mađarske nacionalne manjine u Slovačkoj, SR Jugoslaviji, rumunskoj Moldaviji, u Međumurju itd. Ti pritisci Budimpešte biće verovatno pojačani, jer su neke od tih zemalja sada ekonomski i vojno slabije nego pre ujedinjenja Nemačke i raspada Sovjetskog Saveza.

Rumunija u novim međunarodnim geostrateškim odnosima ima mogućnost za proširenje, ali i za gubitak određenih teritorija. Zavisno od raspleta situacije na prostorima nekadašnjeg SSSR-a, Moldavija bi, u određenim političkim, ekonomskim i istorijskim okolnostima, mogla da pristupi Rumuniji, a Transilvanija (odnosno Erdelj), iz istih razloga, mogla bi politički da se otcepi od Rumunije i priključi Mađarskoj. U svakom slučaju, ukoliko ostane u sadašnjim granicama i zadrži pozitivan ekonomski rast (koji je evidentan), i ukoliko zadrži političku mudrost nemešanja u neku vojnu avanturu u Moldaviji, Rumunija bi u novim uslovima mogla da popravi svoju spoljnopolitičku poziciju. Ako Moldavija dobije veću autonomiju, ili državnu samostalnost i mogućnost za teritorijalno priključenje Bukureštu, Rumunija bi mogla da bude na Balkanu ono što je nekada bila Jugoslavija: ekonomski nedovoljno razvijena, ali potencijalno snažna država.

Bugarska je postala spoljnopolitički agresivna posle raspada Jugoslavije, najuticajnije balkanske države, i ponovnog pokretanja pitanja Makedonije, koje je za nju veoma aktuelno. Neka jača aktivnost Sofije u vezi s tim za sada nije moguća zbog potencijalnog kvarenja dobrosusedskih odnosa s Atinom, a i zbog jačanja Turske, pa Sofija mora obratiti pažnju na sopstvene teritorije na istoku. Međutim, ciljevi Bugarske u uslovima „novog svetskog poretka“ veoma su veliki, što ona i ne krije. Pre svega, Bugarska želi u Savet Evrope, a sve su glasniji zahtevi i za ulazak u NATO, ZEU i Evropsku zajednicu.

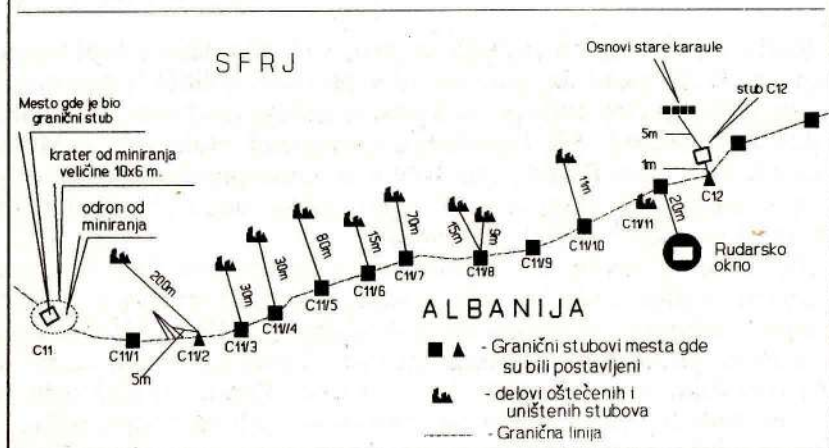
Albanija je sused sa kojim će SR Jugoslavija morati da vodi posebno opreznu spoljnu politiku. Pre svega, radi se o potpuno novoj susednoj zemlji. Jer, Albanija više nije „izolovano ostrvo“, u Evropi, već interesantna zemlja za gotovo sve evropske sile, a naročito za Italiju, zbog izuzetnog geostrateškog položaja na samom ulazu u Otrant. Nova albanska država imaće u narednom periodu mnogo zadataka. Pre svega, izvlačenje zemlje iz ekonomske i privredne zaostalosti, otvaranje za strani kapital, veće zapošljavanje itd. Međutim, prvi politički zadatak Albanije jeste „što jače“ vezivanje zapadne Makedonije i Kosova i

SKICA UNIŠTAVANJA I RUŠENJA GRANIČNIH STUBOVA

Dana 18/19.11.1991. od Maja Baruca do Maja Kacina

(područje Djakovice)

IZVOR: "POLITIKA" 12. IV 1992.

SLIKA 6: Porušene granične postaje na jugoslovensko-albanskoj granici

Metohije za svoju državu. U vezi s tim, treba posmatrati i novu doktrinu albanskog rukovodstva „o srastanju jednog naroda u dve države“, koja je politički veoma agresivna, a konkretno se izražava uklanjanjem, rušenjem i uništavanjem jugoslovenskih graničnih oznaka na albansko-jugoslovenskoj granici.

Treba očekivati da će sa slabljenjem ekonomske napetosti u državi i jačanjem „dobrosusedske saradnje“ s Grčkom i, posebno, Italijom jačati albanski pritisak na te prostore, da će u budućem periodu sve biti podređeno tom cilju i da će Albanija saradnju sa nekim zapadnim zemljama uslovljavati njihovom podrškom tog interesa Tirane.

Italija, koja je posle Nemačke i Francuske najuticajnija zemlja EZ, postala je tokom protekle decenije jedna od ekonomski najjačih zemalja sveta. Na prostoru Balkana može se očekivati jači pritisak Rima na područje Istre i Dalmacije. U Istri će, u narednom periodu, Rim postaviti pitanje zaštite svoje nacionalne manjine,⁷ a u Dalmaciji će ponuditi Hrvatskoj mogućnost stacioniranja svojih pomorskih baza „kao vid zaštite Zagreba od neke eventualne buduće agresije“. Na prostoru južnog Jadrana za Italiju je sada, umesto saradnje s nekadašnjom jugoslovenskom ratnom mornaricom, značajnija, zbog Otranta, saradnja s mornaricom Albanije. Međutim, Rim će i zbog drugih razloga nastojati da saradnju sa Tiranom učini što prisnijom. Pre svega,

⁷ „Corriere della sera“, Rim, 14. jun 1992.

nastojace da prvi plasira svoj kapital u novu Albaniju, a zatim da, preko nje, politički proširi svoj uticaj na prostor Podunavlja i da, u nekom novom evropskom pravnom poretku, učini čak i „legalno“ neku vojnu intervenciju na tom prostoru.

Austrija više nije neposredni sused Jugoslavije, ali će njen politički pritisak biti verovatno jači nego do sada. S jakim Berlinom i Budimpeštom u usponu, Austrija će biti veoma značajan činilac na ovim prostorima, a Beč će taj uticaj nastojati da proširi i pojača.

Novi neposredni susedi SR Jugoslavije su i nekadašnje jugoslovenske republike Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija.

Sa *Republikom Hrvatskom* SR Jugoslavija u doglednoj budućnosti ne može da računa na razvoj prijateljskih odnosa. Takav stav proizilazi iz činjenice da problemi krajina nisu rešeni i da tek predstoji političko-pravno rešavanje njihovog statusa, i to prema volji stanovništva tih područja. Međutim, uspostavljanje saobraćajnih i komunikacijskih veza značajnije je za Republiku Hrvatsku nego za SR Jugoslaviju. Naime, izgradnjom saobraćajnice Subotica–Dimitrovgrad SR Jugoslavija će rešiti pitanje komunikacija severozapad–jugoistok,⁸ dok Republika Hrvatska mora biti zainteresovana za otvaranje auto-puta Zagreb–Beograd i železničke linije na istom pravcu ukoliko želi da reši pitanje sopstvene komunikacijske veze sa jugoistokom tog dela Evrope.

Bosna i Hercegovina bi za SR Jugoslaviju mogla biti veća potencijalna opasnost od Republike Hrvatske, pre svega zbog neposredne granice sa Sandžakom i, posredno, veze sa prostorima Kosova i Metohije. Savezna Republika Jugoslavija će naročitu pažnju morati da obrati na buduću obnovu aerodroma u Sarajevu, Mostaru, Tuzli i eventualno Bihaću. Naime, za Beograd će biti značajno da li će se u tim gradovima obnoviti samo civilni, samo vojni ili aerodromi za obe funkcije. Ta republika je značajna i stoga što u njoj većinu populacije čine muslimani. Ako se uzme u obzir činjenica da je muslimanska veroispovest preovlađujuća i na prostoru Kosova i Metohije, odnosno Sandžaka, kao i da je položaj Turske znatno ojačao posle raspada SSSR-a i formiranja nekih azijskih muslimanskih država, može se zaključiti da se SR Jugoslavija u novim uslovima našla u značajnijem neposrednom i posrednom muslimanskom okruženju.

Makedonija je „ključ južnog dela Balkana“. Naime, za prostor te nekadašnje jugoslovenske republike naglašeno su zainteresovani svi njeni susedi: Bugarska, Albanija, Grčka i Jugoslavija:

– Bugarska priznaje makedonsku državu, ali ne i makedonski narod. Sofija očekuje da će proširenjem EZ granica između Bugarske

⁸ Osim toga, 1992. godine puštena je u promet rečna komunikacija Rajna–Majna–Dunav. Time je uspostavljena direktna vodena veza između zemalja severne, srednje i jugoistočne Evrope. Kanal omogućava luci Beograd da postane jedna od najprometnijih i najrazvijenijih evropskih rečnih luka.

i Makedonije prestati da postoji, što mnogi političari u Sofiji zovu „prirodnim ujedinjenjem“;

– Albanija pokazuje isti interes za prostor zapadne Makedonije kao i za Kosovo i Metohiju. Tirana se u slučaju samostalnosti Makedonije sigurno neće odreći aspiracija prema njenim zapadnim prostorima;

– Grčka ne može prihvatiti ime Makedonija, jer bi stvaranje države koja se s njom neposredno graniči pod takvim imenom dovelo u pitanje celokupan prostor oko grčke luke Solun;

– Jugoslavija je zainteresovana za što bolji status svog stanovništva u eventualno samostalnoj Makedoniji. Takođe, za Jugoslaviju je značajna i komunikacija Beograd–Solun–Atina, koja jednim delom prelazi preko makedonske teritorije.

Čini se da bi makedonski narod bolje zaštitio svoje interese ponovnim priključenjem SR Jugoslaviji, bez obzira na to da li bi ta zajednica bila izgrađena na federativnim ili konfederativnim principima.

MOGUĆNOSTI ZA PREVAZILAŽENJE PROBLEMA

Savezna Republika Jugoslavija formirana je u teškim uslovima neposrednog ratnog okruženja, ekonomske blokade i socijalnih problema. Međutim, da bi nova država mogla da ojača svoj položaj ekonomski prioriteti treba da budu vezani za izgradnju kapaciteta pomoću kojih bi se značajnije osamostalila, ali i njeni prostori učinili važnim za susedne zemlje, kao i za zemlje u širem evropskom okruženju. Ti neposredni ekonomski problemi vezani su za izgradnju naftovoda i saobraćajnice Beograd–Novi Sad–Subotica–Budimpešta i Niš–Vranje–Skoplje–Solun. Izgradnjom tih strateških prioriteta bio bi rešen problem hrane, energije i sirovina, a oslobodio bi se i pravac zapad–istok i nova država usmerila na mnogo racionalniji pravac sever–jug–jugoi–stok. Istovremeno, ostvarenjem tih projekata značajno bi se umanjio nedostatak naftnih derivata, a izgradnjom komunikacijskih veza prostor SR Jugoslavije vezao bi komunikacijske linije Budimpešta–Solun–Atina, Zagreb–Sofija–Ankara–Atina, zatim Sarajevo–Niš–Sofija–Istanbul, Sarajevo–Bukurešt itd.

Kada se radi o potencijalnim tačkama napetosti – Prevlaci i Ulcinju, Prevlaka je problem koji se mora rešiti političkim pregovorima, jer je za SR Jugoslaviju neprihvatljiva mogućnost njenog vezivanja za Republiku Hrvatsku. Pitanje Ulcinja je složenije, i mora se rešavati postepenim uspostavljanjem narušene demografske ravnoteže na tom prostoru. Sandžak, potencijalno krizno područje Jugoslavije, mora komunikacijski jače da se poveže s Užicom i rejonima zapadne i centralne Srbije, dok su na Kosovu i Metohiji neki koraci u prevazilaženju napetosti već učinjeni, ali se moraju nastaviti.

Za SR Jugoslaviju u sadašnjem geopolitičkom okruženju izuzetno su značajne teritorije pod zaštitom Ujedinjenih nacija, tzv. ružičaste zone. U Hrvatskoj, ne računajući teritoriju zapadne krajine, istočna krajina (opštine Vukovar, Beli Manastir itd.) ima veliki bezbednosni značaj. Naime, između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske stvorena je tzv. tampon-zona, pa su u uslovima građanskog rata, uz doslednu primenu Povelje UN, isključene provokacije Republike Hrvatske u vidu ubacivanja terorističkih grupa na prostor SR Jugoslavije, pa čak i bombardovanje njenih naselja.

U Bosni i Hercegovini značaj ružičastih zona imala bi teritorijalna kantonizacija, jer bi u tom slučaju kantoni sa srpskim i crnogorskim stanovništvom činili zaštićene teritorije i bili garancije za opstanak stanovništva, a za to je Jugoslavija veoma zainteresovana u uslovima formiranja novih samostalnih država.

Slična je situacija i s potencijalnim kriznim tačkama na području SR Jugoslavije. Na primer, čak i u slučaju da na osnovu političkog dogovora Prevlaka ostane u SR Jugoslaviji, neposredna blizina državne teritorije i vojnih snaga Republike Hrvatske činili bi stalnu političku opasnost za tu pomorsku bazu. Međutim, moguće je formiranje tzv. Dubrovačke republike, koja bi bila više samostalna kao turistički centar, a ekonomski bi bila vezana za Republiku Hrvatsku i SR Jugoslaviju. Taj turistički prostor bi fizički razdvojio prostor SR Jugoslavije i Republike Hrvatske, što bi značajno smanjilo političku i vojnu „temperaturu“ oko Prevlake. Kada se radi o Ulcinju,⁹ Sandžaku, Kosovu i Metohiji čini se da je, u novostvorenoj situaciji na Balkanu, bliska realnosti svojevremeno izražena ideja o vojnom pojasu uz albansku granicu. Naime, neke vojne škole, političke i ekonomske ustanove sa prostora centralne Srbije, Vojvodine i Beograda mogle bi se locirati na tom prostoru. Time bi se doprinelo ujedinjavanju demografske strukture stanovništva i, istovremeno, obezbedila sigurnost manjinskom stanovništvu. U narednom periodu, ako bi se obezbedila povoljna ekonomska i pravna rešenja, na tu teritoriju bi se moglo vratiti i stanovništvo koje se iseljavalo proteklih decenija.

Zaključna razmatranja

Raspad nekadašnje SFR Jugoslavije ne može se posmatrati izvan balkanskog, odnosno istočnoevropskog prostora. Ujedinjenje Nemačke, raspad Sovjetskog Saveza i Jugoslavije donedavno su u međunarodnim

⁹ Iako se o Ulcinju kao potencijalnoj tački napetosti ne govori mnogo, gotovo je sigurno da bi se u nekoj eventualnoj krizi na tlu sadašnje SR Jugoslavije postavilo i pitanje novog statusa tog grada. U sadašnjim uslovima, gradonačelnik Ulcinja Mehmed Barthija „zadovoljio“ se samo pokušajem da izjednači srpsko stanovništvo u krajinama s albanskim stanovništvom na prostoru Ulcinja. Objašnjavajući položaj albanskog stanovništva u Ulcinju, on je, 15. maja 1992, pariskom listu „Le Figaro“ izjavio: „Naš se položaj ne razlikuje od položaja Srba u Krajini“.

odnosima smatrani „malo verovatnim“. Ipak, ti događaji su se desili u samo nekoliko poslednjih godina. Jedna od politički veoma stabilnih zemalja – Jugoslavija, politički, ekonomski i teritorijalno se raspala. Sovjetski Savez, jedna od dve neprikosnovene supersile, takođe se raspao, kao i češko-slovačka federacija. U takvim okolnostima nameće se pitanje gde je kraj nestajanju država koje znamo od kraja Drugog svetskog rata.

Neki posmatrači su spremni da sadašnju situaciju u Evropi i Jugoslaviji uporede s vremenom koje je prethodilo Drugom svetskom ratu. Međutim, slika Evrope, pa i sadašnjih jugoslovenskih prostora, istorijski je bliža vremenu tzv. velike istočne krize. Istorija je ostavila podatke da su se tadašnje velike sile: Francuska, Pruska, Austrougarska, Velika Britanija, Rusija i Turska, borile za tzv. tursko nasleđe. Balkan je tada bio područje interesnih sfera Rusije i Austrougarske. Sada su Austrougarska i Pruska istorijska prošlost, ali su postale veoma ambiciozne Austrija i Mađarska na prostoru Podunavlja, zatim imamo ojačalu Nemačku, kao i Italiju, a na političku scenu ponovo izlazi Rusija, kojoj je nametnut rivalitet s Ukrajinom, iz čega se može izroditi neki novi krimski rat. Evropljani su istovremeno zadivljeni i uplašeni ponovnim zamahom Nemačke, pa još uvek ne obraćaju pažnju na potencijalnog džina – Tursku, kojoj bi novi međunarodni odnosi i raspad Sovjetskog Saveza mogli doneti mnogo koristi. Nekadašnje republike južnog dela SSSR-a: Azerbejdžan, Kirgizija, Kazahstan, Uzbekistan i Turkmenija, u novim uslovima sopstvenog državnog osamostaljivanja traže „prirodne saveznike“. U takvim okolnostima Ankara nastoji da se na razne načine prikaže kao „pravi prijatelj i prirodni saveznik“ tih novoformiranih zemalja.¹⁰

Balkan se u novim uslovima našao između nemačkog ekonomskog prodiranja preko Austrije i Mađarske u prostore srednje Evrope i severozapadnog Balkana, i verskog i kulturnog prodiranja Turske prema jugoistočnim i centralnim prostorima Balkanskog poluostrva. Situaciju na Balkanu, pored građanskog rata u nekadašnjoj Jugoslaviji, komplikuju i pojedini međudržavni problemi. Tako je, na primer,

¹⁰ U vezi s tim, nedavno je oko 60 miliona gledalaca bivših muslimanskih zemalja SSSR-a videlo test-znak „inter-turk“ satelitskog programa. Signal je najavio skori početak četvoročasovnog dnevnog programa turske televizije, koja će medijski pokriti prostor šest muslimanskih zemalja. Istovremeno, ministarstvo obrazovanja Turske uveliko štampa tri miliona latiničnih bukvara na turskom jeziku za potrebe tih novih zemalja. U Azerbejdžan je već poslato 20.000 Kurana na turskom jeziku, dok je u pripremi novi kontingent od takođe 20.000 komada. Zemljama bivšeg SSSR-a odobreno je 200 stipendija za školovanje na univerzitetima u Turskoj. Protokoli o bilateralnoj saradnji su potpisani, a uspostavljena su i diplomatska predstavništva s kulturnim centrima. Turska i muslimanske republike bivšeg SSSR-a time su započele „bratski savez“ na svim poljima prema dogovoru o „novoj ulozi Turske“. Turski premijer Demirel nedavno je izjavio da se „turski svet danas prostire od Jadrana do Kineskog zida“, vešto interpretirajući da se „Turska raspadom SSSR-a povećala premda su njene granice ostale iste“.

Rumunija veoma nezadovoljna lokacijom pojedinih bugarskih elektrana uz rumunsko-bugarsku granicu, a Jugoslavija, Grčka i Bugarska mogle bi u bliskoj budućnosti da pokvare svoje međudržavne političke odnose zbog Makedonije. Međutim, sve one bi mogle da imaju problema sa Turskom. U međuvremenu, Atina i Ankara se već više decenija spore oko egejskog i kiparskog problema, a Bugarska ima problema s turskom nacionalnom manjinom u svojim jugoistočnim delovima. Ankara u poslednje vreme pokazuje naglašeno interesovanje za vojnu intervenciju u Bosni i Hercegovini, a u budućnosti će verovatno pokazati takav interes i za prostor Sandžaka, odnosno Kosova i Metohije.

Dakle, neke balkanske zemlje, zahvaljujući takvom razvoju međunarodnih odnosa, našle su se između „povećanog rimokatoličkog i muslimanskog faktora“, odnosno „germanskog“, sa severozapada (Nemačka i Austrija, sa Slovenijom, Hrvatskom, Mađarskom...), i jugoistočnog bloka (Turska i novoformirane muslimanske zemlje bivšeg SSSR-a, kojima se mogu priključiti još neke zemlje regiona). Pitanje je mogu li neke zemlje Balkana, zarad „severozapadnih i jugoistočnih opasnosti“, da prevaziđu svoje netrpeljivosti i kakvi su izgledi da Rumunija, Bugarska, Grčka, Jugoslavija, Makedonija i neke druge evropske zemlje izbegnu iskušenja „novog svetskog poretka“. Odgovor na ta pitanja umnogome će zavisiti i od ishoda jugoslovenske krize.

Islam u ideologiji albanskog separatizma

Doc. dr *MIROLJUB JEVTIĆ*

U članku se, na osnovu međuverških odnosa, objašnjava albanska stvarnost, što doprinosi razumevanju problema Kosova. Autor ukazuje na islam kao osnovni činilac albanskog separatizma i korene sukoba između Albanaca i ostalih balkanskih naroda. Naime, prema relevantnim istorijskim izvorima, sukobi na tom prostoru nastali su posle masovne islamizacije Albanaca, koji su postali oruđe otomanske države u borbi protiv balkanskih neislamskih naroda.

Civilizacijske razlike, zasnovane na religiji, održavale su i produbljivale spor na Balkanu, pa šiptarski secesionizam sada značajno doprinosi i ostvarivanju ciljeva islamskog fundamentalizma. Ta činjenica je postala naročito značajna posle prijema Albanije u članstvo Organizacije islamske konferencije, jer je zvanično postala obavezna da širi islamske verske ciljeve. To će, neizbežno, stvarati teškoće i u samoj Albaniji, jer hrišćani čine oko 30 odsto njene populacije.

Uvod

Šiptarski secesionizam, koji postoji na ovim prostorima od trenutka oslobođanja krajeva Makedonije, Srbije i Crne Gore, naseljenih, između ostalog, i Šiptarima, jedan je od najznačajnijih problema naše zemlje još od Osmanlija, i zahteva svestrano razmatranje ako želi da se za njega iznađe pravo rešenje.

Dosadašnji radovi o tom problemu nastali su, uglavnom, u periodu posle Drugog svetskog rata. U njima je taj proces objašnjavan delovanjem iz Albanije, i to naročito staljinističkom verzijom komunizma, koja je tamo bila na vlasti. U prilog tome bila je i činjenica da je većina separatističkih organizacija otkrivenih sedamdesetih i osamdesetih godina imala u nazivu „marksizam-lenjinizam“. U međuvremenu, sve su te „komunističke organizacije“ nestale, ali je separatizam ne samo preživeo nego je i ojačao, uz otvorenu podršku međunarodnih činilaca. Stoga, da bi se objasnio taj fenomen treba razumeti korene šiptarskog secesionizma i ulogu religije na tom prostoru. Naime, religijom i na njoj nastalim civilizacijama, pre svega islamskom, uglavnom se mogu objasniti koreni šiptarskog neprijateljstva prema balkanskim Slovenima, ali i Grcima.

RAZVOJ MEĐUVERSKIH ODNOSA U ALBANIJU

U većini radova u kojima je tretiran problem Albanije naglašavano je da je to jedina zemlja na svetu u kojoj je religija ukinuta i da su verske razlike među stanovništvom uglavnom prevaziđene.¹ Takođe, prema dosadašnjim (oficijelnim) komunističkim podacima, u Albaniji nema pripadnika nijedne veroispovesti, tj. svi su stanovnici ateisti. Nasuprot tome, stariji popisi, odnosno procene, pokazuju da su Albanci narod podeljen na dve vere, na hrišćane i muslimane. Uz to, pripadnici tih dveju velikih monoteističkih religija dele se na sledeći način: hrišćani na pravoslavne i katolike, a muslimani na sunita i pripadnike raznih derviških bratstava, od kojih je najzastupljenija bektešijska sekta. Libanac Žorž Korm navodi, prema statistici iz 1942. godine, da je u Albaniji bilo oko 550.000 sunitskih muslimana, više od 200.000 bekteša, 116.259 rimokatolika i 232.320 pravoslavaca.² To znači da je za vreme rata u Albaniji živelo oko dve trećine muslimana i približno trećina hrišćana. Slične podatke navode i drugi izvori.³ Najdetaljniji je pregled Žustina Godara,⁴ u kojem su pripadnici raznih veroispovesti navedeni po regionima, a odnosi se na dvadesete godine ovog veka:

severna Albanija:

- 160.573 muslimana, ili 19 odsto,
- 85.098 katolika, ili 10 odsto,
- 2.705 pravoslavnih;

centralna Albanija:

- 254.884 muslimana, ili 31 odsto,
- 3.875 katolika,
- 36.316 pravoslavnih, ili 5 odsto;

južna Albanija:

- 169.218 muslimana, ili 21 odsto,
- 32 odsto katolika,
- 119.194 pravoslavnih, ili 14 odsto;

ukupno:

- 584.675 muslimana, ili 71 odsto,
- 88.987 katolika, ili 10 odsto,
- 158.215 pravoslavnih, ili 19 odsto.

¹ Žorž Korm, *Multikonfesionalne zajednice*, Sarajevo, 1977; Justin Godart, *L'Albanie en 1921*, Pariz, 1922; Désournellé de Constant; Emile Kanh, *L'Albanie et la paix de le l'Europe*, Pariz, 1920.

² Žorž Korm, *isto*, str. 271.

³ Mladen Gavrilović u *Religija i savremeni svet*, (Beograd, 1987, str. 180) veli da je prema popisu iz 1945. u Albaniji bilo 72,8 odsto muslimana, 10,1 odsto katolika i 17,1 odsto pravoslavnih stanovnika.

⁴ Justin Godart, *isto*, str. 144.

S obzirom na to da se i poslednje procene albanskih vlasti iz perioda dok se još nije negiralo postojanje verskih zajednica slažu s navedenim analizama i procenama,⁵ može se zaključiti da i sada oko 70 odsto ukupne albanske populacije pripada islamskoj, a oko 30 odsto hrišćanskoj tradiciji. Prema tome, Albanija je više muslimanska nego hrišćanska zemlja, a kao muhamedansku tretiraju je i mnoge islamske zemlje.⁶

Pošto je generalni stav Albanije Envera Hodže da je ta zemlja uglavnom nastanjena Albancima, te da nacionalnih manjina ima veoma malo, posebno je interesantna nacionalna pripadnost stanovništva Albanije i koliko nacionalnost korenspondira s religioznošću. Pero Zlatar, prema tvrđenju tvorca savremene Albanije, navodi da u toj zemlji živi samo 30.000 Grka i nešto malo Makedonaca.⁷ Time želi da se pokaže kako je ogromna većina albanske pravoslavne populacije istovremeno i albanske narodnosti. Međutim, prema grčkim i ostalim izvorima, u Albaniji živi od 200.000 do 400.000 Grka,⁸ što je tvrdio i grčki ministar Karolos Papuljas.⁹ Prema tome, ako u Albaniji, prema najnovijim procenama, živi oko tri miliona stanovnika, od kojih oko 15 odsto pravoslavnih, onda oni čine približno 450.000 stanovnika. Ako se broj Grka koji su isključivo pravoslavne vere procenjuje na najmanje 200.000, postavlja se pitanje koliko je u toj zemlji pripadnika albanske narodnosti pravoslavne veroispovesti. To je posebno važno, jer pravoslavno stanovništvo ne čine samo Albanci i Grci već ima i Makedonaca¹⁰ i Srba.

Broj Makedonaca u sadašnjoj Albaniji veoma je teško utvrditi jer Albanija ne dozvoljava da se sprovede precizna analiza, odnosno publikuje popis stanovništva po nacionalnoj osnovi. Prema nekim procenama, na tom prostoru živi oko 80.000 pripadnika te manjine.

⁵ Pero Zlatar, *Enver Hodža – politička biografija* (Beograd, str. 225), navodi 73 odsto muslimana, 15 odsto pravoslavnih, 10 odsto katolika i 2 odsto Jevreja i ostalih.

⁶ Kalim Siddiqui, *Issues in the islamic movement 1981–1982/1401–1402*, London, Toronto, Pretoria, Kuala Lumpur, 1982, str. 217–221.

⁷ P. Zlatar, *isto*, str. 305.

⁸ Na primer, M. Gavrilović (*isto*) smatra da se etničke međe u Albaniji podudaraju s religioznim (uporediti i sa podacima koje navodi Zlatar – *isto*, str. 41, gde se citira izveštaj Evropskog parlamenta, u kojem se navodi da u Albaniji ima oko 400.000 Grka, str. 338). Zlatar citira londonski „Times“, koji broj Grka procenjuje na 100.000–400.000, zavisno od izvora. Mustafa Imamović, *Istorijski koreni albanske spoljne politike* („Ideje“, br. 5–6/1987, str. 62), procenjuje broj Grka u Albaniji na oko 300.000, a Nikita Hruščov je rekao grčkom političaru Venizelosu da je u Korči video da Grci i Albanci rade zajedno kao braća. No, Enver Hodža je to negirao, tvrdeći da u tom gradu nema Grka, već da postoji samo vekovna grčka žudnja za tim regionom (citirano prema E. Hoxha, *Face au revisionisme*, Pariz, 1972, str. 156). Prema zvaničnim albanskim statistikama iz 1939. pominje se broj od 450.000 Grka. No, prema grčkoj štampi, za vreme rata mnogo ih je prebeglo u Grčku, pa ih sada u Albaniji ima oko 35.000 (citirano prema *Enver Hodžina Albanija*, Beograd, 1981, str. 197).

⁹ P. Zlatar, *isto*, str. 339.

¹⁰ Značaj Makedonaca u Albaniji najbolje se vidi iz činjenice da je jedan od osnivača Albanske partije rada Krsto Temeljko u stvari Krste Temelkov, Makedonac iz Albanije (P. Zlatar, *isto*, str. 30), kao i Sterija Spase (*isto*), autor jednog od najčuvenijih posleratnih književnih dela PSE (Zašto).

Na osnovu tih analiza može se smatrati da među pravoslavcima ima 300.000 nealbanaca, što znači da su pravoslavni Albanci manjina unutar pripadnika te veroispovesti (oko 450.000 stanovnika). Oni su, zbog dugogodišnjeg uticaja grčke pravoslavne crkve, koja je sve do početka ovog veka bila jedina institucija te vrste među pravoslavnim Albancima, bili pod jakim grčkim uticajem, pa većina pripadnika te veroispovesti među Albancima ima grčka imena.¹¹ Francuz Viktor Berar je naveo podatak da je pravoslavni narod krajem 19. veka izražavao grčku pripadnost i da je negodovao i odbacivao predloge o stvaranju albanske nacije.¹² Otuda su postojale velike mogućnosti da se celokupno pravoslavno stanovništvo Albanije proglasi grčkim, što je Atina i koristila. No, mnoge činjenice su im išle u prilog (ista imena, običaji, grčki jezik itd.), pa se sada teško može praviti razlika između Grka i pravoslavnih Albanaca.

Prema nekim podacima, veliki deo pravoslavnog stanovništva Albanije koje je izražavalo pripadnost grčkoj naciji u stvari je cincarskog porekla,¹³ a grčku ideju su prihvatili kao deo pravoslavnog albanskog stanovništva. Naime, ako su govorili grčki, negovali su ideju rekonstrukcije Vizantije i učestvovali su u grčkom nacionalnom pokretu, te im se ne može negirati grčka nacionalna pripadnost koju su snažno ispoljavali. Slično je i s albanskom muslimanskom populacijom: prihvatanjem islama, većina albanskih muslimana je prihvatila osmansku državnu ideju i tako se odrekla albanskog nacionalnog identiteta. Uticaj islama se naročito osetio u gradovima, gde je više negovana orijentalna kultura.¹⁴

Katolika u Albaniji ima oko 10 odsto, odnosno oko 300.000, i oni su najautentičniji predstavnici Albanije (uzete kao geografski pojam). Pošto su zadržali katoličku veru, bili su dovoljno otporni na delovanje carigradske patrijaršije, kao i islama i osmanske državne ideje „impregnirane“ panislamizmom. Istovremeno, bili su predaleko od Italije i jugoslovenskih katolika, pa im nije pretila asimilacija sa te strane. Zbog toga su ostali najautentičniji nosioci albanske narodnosne svesti, i to u kontinuitetu, što potvrđuje i činjenica da su zadržali najviše srednjovekovnih albanskih običaja.¹⁵ Oni su i nastavljači loze koja se borila za nezavisnost srednjovekovne Albanije, na čelu s Đerđom Kastriotijem

¹¹ Na primer, majka Panajota Pljakua, albanskog generala koji je prebegao u Jugoslaviju zvala se Konstandina, otac Josif, brat Jorga itd. (citirano prema: Panajot Pljaku, *Nasilje nad albanskom revolucijom*, Beograd, 1984).

¹² Viktor Berard, *La Turquie et le hellénisme contemporaine*, Pariz, 1893.

¹³ D. Popović, *O Cincarima, prilozi pitanju postanka našeg građanskog društva*, Beograd, 1937, str. 35 i dalje; Radovan Tomašević, *Cincari, narod čija je domovina ceo Balkan*, „Borba“, 20. jul 1988, str. 13.

¹⁴ Pollo Stefanq, *La culture populaire comme expression des particularités ethniques*, Studia Albanica (u daljem tekstu: SA) Tirana, br. 2/1976, str. 45.

¹⁵ Više o tome: A. Degrand, *Souvenirs de haute Albanie*, Pariz, 1901. Uporediti i sa: Lovro Mihačević, *Po Albaniji, dojmovi s puta*, Zagreb, 1911, i A. Boppe, *L. Albanie et Napoleon 1791-1814*, Pariz.

(koji se sada pogrešno naziva Skender). Međutim, zbog toga što su malobrojni i nekompaktni (i tamo gde su najkoncentrisaniji manjina su u odnosu na muslimane), nisu uspjeli da preuzmu glavnu ulogu u formiranju savremene albanske nacionalne svesti i obnove elemente albanske državnosti, začete u srednjem veku.¹⁶

Sadašnji albanski političari, kao i nosioci albanskog nacionalnog preporoda, nastoje da, zbog velikih verskih podela, minimiziraju religijske razlike među pripadnicima pojedinih albanskih konfesija, pa se radi ostvarenja jedinstva nacije služe i falsifikovanjem istorije. Takav utisak se stiče i na osnovu površnih pregleda novije albanske historiografije, a veoma snažan refleks takvog pristupa albanskoj istoriji oseća se i kod svih savremenih autora albanske narodnosti sa Kosova i iz Metohije.

Mnogi ozbiljni istraživači smatraju da je očuvanju albanskog narodnosnog identiteta mnogo doprinela i derviška islamska sekta bekteša, koja je veoma brojna (precizno Envera Hodže i mnogih drugih albanskih rukovodilaca bili su poreklom bekteši).¹⁷ Prema njihovim ispitivanjima, pojedini Albanci su, prihvatajući islam, koji im je omogućio izjednačavanje s muslimanskim gospodarima, radije pristupali novoj veri preko derviških sufijskih bratstava. Ona su u doktrinarno-religijskom smislu bila heterogena, odnosno imala su mnoge propise koji su omogućavali koegzistenciju nove religije, tj. islama i dotadašnjeg hrišćanskog verovanja novoobraćenih.¹⁸ Upravo su norme bektešijskog derviškog reda omogućile veliku toleranciju pripadnika tog derviškog bratstva prema sunarodnicima, a najčešće i saplemenicima hrišćanske vere, pa u mnogim albanskim plemenima gotovo da nije bilo netrpeljivosti¹⁹ između muslimana i hrišćana. To je, prema nekim autorima, doprinelo očuvanju svesti o zajedničkom poreklu, koje je bilo starije od religije, i omogućilo, kasnije, začetak moderne albanske nacije.²⁰ Otuda nije čudno što su veliki značaj u formiranju nacionalnog albanskog pokreta imala čuvena braća Frašeri, koja takođe potiču iz bektešijske porodice.²¹

¹⁶ U srednjem veku nije postojala država Albanija, ali su postojale u određenim periodima relativno samostalne oblasti (više o tome: *Iliri i Albanci*, SANU, Beograd, 1988).

¹⁷ P. Zlatar, isto, str. 21; Dž. Čehajić, *Bektašije i islam*, Anali Gazi Husref-begove biblioteke, knj. V-VI, Sarajefvo, 1978, str. 96.

¹⁸ Više o derviškim redovima: Dž. Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1978; M. Jevtić, *Derviški redovi u SFRJ*, „Marksističke teme“, br. 3-4. 1987, i C. Trimmingham, *The sufi orders in islam*, London, 1971.

¹⁹ Mnogo je pisano o tome u putopisima kroz Albaniju. Na primer, francuski konzul Hekara iz Škadra, citiran u J. Godart, isto, str. 149, pa čak i islamski fundamentalista Dukadin – Zade Basr-beg ukazuje na saradnju hrišćana i muslimana (Dukadin – Zadeh Basri-bey, *L'Albanie indépendante et l'empire khalifal ottoman*, Pariz, 1920).

²⁰ „Južna Srbija“, br. 29, od 1. jula 1923, donosi tekst o bektešima kao jednom od izvora albanske nacije; kao i M. Choublier, *Les bektachis et la roumelie*, Revue des études islamiques, sveska III, 1927, Pariz.

²¹ K. Frasheri, *Semsudin Sami Frashëri ideologue du mouvement national albanais*, S.A., br. 1/1966.

Generalni stav sadašnje, kao i starije historiografije jeste nastojanje da se minimiziraju verske razlike i da se, na osnovu činjenice da je veliki deo Albanaca zadržao nacionalni jezik i svest o poreklu, dokaže kako su religijske podele pripadnika pojedinih konfesionalnih grupa manje nego što stvarno jesu.²² Upravo stoga mnoga dela nastala po narudžbini Envera Hodže protivureče onome što je on često izjavljivao, jer je istina toliko jasna da je mnoge stvari nemoguće krivotvoriti. Najvažniji mit u kompleksu pogrešno interpretiranih tema jeste predstavljanje osmansko-islamske okupacije. Prema generalnoj šemi, iz Azije su došli Turci i okupirali balkanske narode, među njima i Albance. Pri tome nije zanemareno da su doneli islam, ali se ta činjenica nikada ne potencira kao prvorazredna. Jednostavno, naglašava se da je deo naroda prihvatio islamsku veroispovest, ali da to nikada nije ugušilo nacionalno albansko osećanje kao kod dela islamizovanih slovenskih naroda, što je olakšalo stvaranje nove muslimanske nacije.²³ Osim toga, međusobni odnosi islamizovanih i neislamizovanih Albanaca za vreme osmanske okupacije predstavljaju se kao relativno dobri. A, ako se govori o sukobima, onda se oni pominju kao sporadični, u delu naroda ili kao sukobi feudalaca i seljaka svih vera,²⁴ tako da nikada nisu vodili ka totalnoj polarizaciji Albanaca različitih konfesija.

Takvo viđenje istorije Albanaca u Osmanskom carstvu najekstremnije prikazuju neki jugoslovenski istoričari albanske narodnosti.²⁵ Kao krunski dokaz za svoje tvrdnje koriste istoriju albanskog nacionalnog pokreta, koja je uspela da ujedini najnaprednije sinove Albanije svih vera (namerno kažemo Albanije, ne albanskog naroda, jer postoje ozbiljni dokazi da su glavni nosioci albanske renesanse među pravoslavicima: Naum Većilhardži, Vasa Paško, Timi Mitko, Jani Vreto i drugi, bili Cincari po narodnosti.²⁶ Naime, može se konstatovati da su upravo hrišćani započeli širenje ideja o stvaranju jedinstvene albanske nacije kao jezgra buduće države. Tako je Cincarin Naum Većilhardži, koji je živio u rumunskom gradu Braili, stvorio 1825. godine prvu originalnu albansku abecedu, a 1844. godine izdao prvi bukvar.²⁷ Njegove ideje

²² Na primer, tekst P. Stefanaq, *Les contradictions dans formation de la conscience nationale*, S.A., br.2/1986.

²³ „Religije nisu mogle da puste duboke korene u Albaniji. Najsigurniji dokaz za to je očuvanje zajedničke nacionalne svesti, koja nije dozvolila da dođe do stvaranja posebnih nacija kao u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni“ (P. Stefanaq, *La culture populaire...*, isto, str. 46).

²⁴ K. Bihiku, *Les pamphlets politiques de Noli les annees 1923-1932*, S.A., 1/1987. Tako je, na primer, Fan Noli, pravoslavni episkop i veliki delatnik na polju stvaranja nezavisne Albanije, rekao: „... begovi i age se odnose na isti način prema seljacima bilo da su hrišćani ili muslimani, zato se morala isticati klasna a ne religiozna komponenta“.

²⁵ E. Pllana, *Les raisons et la maniere de l'exode de réfugiés albanais du territoire du Sandjak de Nish a 'Kosove*, S.A., br. 1/1985, str. 178. „Zna se da su Albanci isto kao i Srbi i drugi narodi bili potčinjeni, tlačeni i eksploatisani...“

²⁶ R. Tomašević, isto, 21. jul 1988, str. 13.

²⁷ O tome više videti u S. Draškić, *Albanska dijaspora*, NIN, 10. ju. 1988, str. 50.

su prihvatili obrazovaniji Albanci, takođe hrišćani, Zef Jubani i Paško Vasa.²⁸ Tek kasnije su ideju o jedinstvenoj albanskoj naciji i autonomiji počeli da prihvataju i muslimani.

Odgovor na pitanje zašto su predstavnici hrišćanske manjine započeli borbu za albansku naciju, a posebno zašto su je vodili nealbanci – Cincari, sadržan je u činjenici da albanski hrišćani, kao ugnjetana manjina, nisu bili u mogućnosti da ostvare svoju emancipaciju individualno. Naime, bili su malobrojni, a nisu imali ni kompaktnu teritoriju. To je posebno važilo za Cincare, koji su širom Albanije imali brojne enklave, ali su to bila geta okružena albanskom masom. Tako je jedini izlaz za njih bila borba za prevazilaženje verskih razlika i utapanje u jedinstvenu zajednicu u ime nacionalnog jedinstva.²⁹

Težnja nosilaca nacionalnog preporoda³⁰ da prevaziđu verske razlike negira tvrdnju da religija nije uspjela značajno da podeli Albance. Međutim, osnovni razlog koji je doveo do otrežnjenja i stvaranja embriona albanske nacije nisu bile male verske razlike, već činjenica da Albanci, za razliku od svojih slovenskih suseda, ipak čine jedinstveniji narod i svi govore istim jezikom i imaju isto narodnošno poreklo.

Za razliku od toga, na teritoriji koju naseljava stanovništvo koje govori srpskohrvatski jezik postojalo je i pre islamizacije više država. U procesu nacionalnog buđenja i stvaranja modernih nacija sama činjenica da bosanski, raški i crnogorski muslimani govore istim jezikom kao Srbi i Hrvati nije bila dovoljan razlog za njihovo utapanje u jednu od te dve nacije. Ili, ako je od srpskog naroda u Crnoj Gori veštački stvorena crnogorska nacija, logično je da se može stvoriti još jedna ili više nacija na tom prostoru ukoliko, osim govornog srpskog jezika, za to postoje i drugi uslovi. Pogotovu što je razlika između bosanskih muslimana i ostalih Slovena u etničkom smislu mnogo veća nego između Srba i Hrvata, ili Crnogoraca. Nasuprot tome, u Makedoniji, gde niko ne negira da je islamizacija dela stanovništva ostavila velike posledice, zajednica jezika i teritorija omogućila je da se deo naroda muslimanske veroispovesti, koji govori makedonski, integriše u makedonsku naciju. Ta činjenica je uticala na probuđeni deo albanskog naroda, da uprkos verskim razlikama, pokuša da se ujedini bez obzira na konfesionalne

²⁸ A. Buda, *La lique albanaise de Prizrend et ses racines historiques*, S.A., br. 1/1978.

²⁹ Može se zaključiti da je težnja za prevazilaženjem manjinskog kompleksa uticala na hrišćane da prihvate širu ideju narodnog jedinstva. Sa tom ocenom se, govoreći o manjinama u drugačijim prostorima, slaže i veliki islamolog Bernar Luis. On ističe da su Jevreji u Rusiji prihvatili ideje laičke boljševičke države jer su samo tako mogli da prevaziđu položaj prezrene manjine. Tako objašnjava i masovno učešće hrišćanskih Palestinaca u laičkim pokretima Žorža Habaša i Najefa Havatmea u okviru PLO (B. Lewis, *Le retour de l'islam*, Pariz, 1985, str. 182).

³⁰ Vasa Paško, veliki zagovornik nacionalnog ujedinjenja pripadnika raznih verskih grupa, govorio je: „Albanci vi ubijate našu braću... Popovi i hodže su vas zapteljali da bi vas podelili... Ne obraćajte pažnju na crkve i džamije, jer vera Albanaca jeste Albanstvo“ (Vasa Efenti, *La verité sur L'Albanie et les Albanaïs*, Pariz, 1879).

razlike. Svi su oni bili svesni da su narod istog porekla – Albanci, za razliku od Srba i Hrvata, koji su imali i različite državne nacionalne tradicije.

Nasuprot tezi da religija nije značajno podelila narod, albansko društvo je bilo veoma antagonizovano, i to ne samo kroz sukob hrišćana i muslimana već i zbog netrpeljivosti između pravoslavnih i katolika, koja je bila toliko velika da je ponekad prevazilazila njihovu zajedničku surevnjivost u odnosu na muslimane.³¹ Verske razlike između te dve hrišćanske konfesije bile su dodatno opterećene i činjenicom da je veliki deo pravoslavnog stanovništva prihvatio grčku nacionalnu ideju. Stoga je osnovni pravac emancipacije pravoslavnog življa i njegovog inkorporiranja u jedinstvenu albansku naciju išao preko osamostaljivanja albanske pravoslavne crkve od fanariotske carigradske patrijaršije. Iz toga razloga je Fan Noli, koji se osećao Albancem pravoslavne vere, pristao da se zamonaši 1908. godine³² i da, kasnije, bude rukopoložen za episkopa albanske pravoslavne crkve u Americi. Akcija Fana Nolja je izazvana sasvim sekularističkim motivom, pa se može postaviti pitanje da li je on uopšte i bio religiozan ili je samo sledio ideje Vase Paška da je religija Albanaca – albanstvo.³³

Zvanična istoriografija osmansku invaziju na Balkan predstavlja prevashodno kao sukob različitih naroda i država iako je jasno da je ta agresija bila verska. Tako Albanci nisu bili napadnuti kao pripadnici jednog naroda, već kao pripadnici hrišćanske vere, suprotstavljene muslimanskoj zajednici, čiji je cilj bio širenje slave Muhamedove vere. Muslimani su učestvovali u svetom ratu – džihadu, a pokorene narode doživljavali su kao nevernike. Zbog toga otpor Đerđa Kastriotija osmanskoj invaziji od trenutka njegove pobune protiv sultana znači odbacivanje islama i povratak na hrišćanstvo. Kao borac protiv Osmanlija, on više nije bio Skender nego ponovo Đerđ, hrišćanin koji ratuje s nevernicima. Taj njegov sukob je za čitavu Evropu predstavljao krstaški sveti rat u ime katoličanstva i hrišćanstva uopšte.³⁴ Tu nepobitnu istorijsku činjenicu ne negiraju ni albanski istoričari,³⁵ ali je ublažavaju, pokušavajući da sukob predstave prvenstveno kao nacionalni spor

³¹ V. Berard, isto, i G. Gravier, *L'Albanie et ses limites*, „Revue de Paris“, 15. januar 1913, str. 20.

³² A. Buda, *Fan Noli*, S.A., br. 1/1965.

³³ Ovo pitanje postavljamo stoga što je Fan Noli u toku svoje političke aktivnosti više puta istupao sasvim antireligiozno, što je nezamislivo za episkopa. Tako je, na primer, dvadesetih godina kada je vlada u škole uvela veronauku, bio razočaran, smatrajući to ne samo kao ohrabrivanje religioznog fanatizma već i antinacionalnom politikom, koja je poništavala velike napore patriota iz prošlosti, koji su mnogo energije utrošili na ujedinjavanje Albanaca. Navedeno prema K. Bihiku, isto.

³⁴ Celokupna literatura posvećena Đerđu Kastriotiju objašnjava njegovu borbu kao svetu krstašku vojnu (G. Petrovič, *Essai de bibliographie raisonnée ouvrge sur Skender beg*, Paris, 1881; Dukagjin-Zadeh ..., isto na str. 5, veli da je Skender oko 1432. ponovo prešao na katolicizam).

³⁵ P. Stefanaq, *Les contradictions* ..., isto, str. 30.

između Albanaca i Turaka. Jer, kada bi izrekli istorijsku istinu da je to bio sukob dve vere i da je okupacija Albanije zasnovana isključivo na islamskom pravu šerijatu, morali bi priznati da je deo Albanaca koji je prigrlio islam prihvatio, u državnopravnom smislu, okupaciju svoje zemlje i ideologiju osvajača, što znači izdaju nacionalnih interesa i ideja Đerđa Kastriotija. Mnogi „novopečeni“ muslimani su tako prihvatili Osmansko carstvo kao svoju otadžbinu i trajnu činjenicu. Pošto islam ne priznaje i ne poznaje pojam nacije, već samo verske grupe u kojoj su svi muslimani jednaki, bez obzira na jezik, rasu ili narodnost, albanski muslimani su se zaista osećali kao svoji na svome. Tako su kroz čitavu istoriju osmanske države bili jedan od najznačajnijih stubova islamskog halifata u Evropi. Zbog verne službe sultanu napredovali su do najviših pozicija u državi, pa je kroz istoriju bilo čak 35 Albanaca na položaju velikog vezira,³⁶ tj. prvog čoveka posle sultana – halife. To pokazuje koliko su besmislene tvrdnje o nekakvom potčinjenom položaju Albanaca muslimana u osmanskoj državi, o čemu, na žalost, govori i kosovski istoričar Emin Plana, koga u javnosti pokušavaju da predstave kao objektivnog tumača kosovske prošlosti. Osim položaja velikog vezira, Albanci su zauzimali tokom čitave istorije Carstva veoma značajne položaje u vojsci, kao i mesta načelnika brojnih provincija od Budima do Bagdada.³⁷ Albanske jedinice su bile udarna pesnica osmanske vojske ne samo u lomljenju otpora balkanskih hrišćana osmanskoj vlasti³⁸ već i u osvajanju Etiopije i Sudana, lomili su ustanke vahabitske sekte u Saudijskoj Arabiji itd.³⁹ Jedna od najznačajnijih uloga Albanaca u islamskom svetu jeste osnivanje dinastije koja je vladala Egiptom. Naime, prema nekim podacima, Albanac je bio i Mehmed Ali, osnivač dinastije koja je vladala Egiptom sve do 1952. godine, kada je kralj Faruk srušen oficirskom revolucijom.⁴⁰ Posebno je bila značajna uloga Albanaca muslimana u evropskom delu Osman-skog carstva. Od sredine 18. veka većinu onih koji se u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori smatraju Turcima čine Albanci i islamizovani Sloveni. Oni su bili begovi i age, a ne etnički Turci, i bili su nosioci feudalnog sistema u kojem su hrišćani surovo eksploatisani.⁴¹

Istraživanja jasno pokazuju da su ogromnu većinu muslimana na Kosovu činili Albanci, a da Turaka skoro i nije bilo.⁴² Albanaca je bilo

³⁶ Dukagjin-Zadeh isto, str. 14; N.A. Ivanov, *Osmanskoe zavojevanie arabskih stran*, Moskva, 1984, str. 205.

³⁷ Lev Nikolaevič Kotlov, *Stnovlenie nacionalno osvoboditelnogo dviženija na arabskom vostoce*, Moskva, 1975, str. 132.

³⁸ N. Stavri, *Le mouvement autonomistes albanaise du debut du XIX siecle et l'ensurrection Greque*, S.A., 2/1980, A. Ivić, *Iz Doba Karađorda i sina mu Alekse*, Beograd, 1984.

³⁹ N.A. Ivanov, isto, str. 118.

⁴⁰ *Vojna enciklopedija*, deo II, str. 623, Beograd, 1971.

⁴¹ Postupanje sa seljacima kmetovima u samoj Albaniji opisao je K. Viron, *Les conceptions du comité de liberation nationale á propos de la peysennerie*, S.A., br. 2/1983.

⁴² Prema osmanskom popisu iz 1884. godine na Kosovu je bilo samo tri odsto etničkih

i na mestima najvažnijih nosilaca vlasti. Na primer, Bajram Curi, koga sada slave kao nacionalnog heroja i borca za slobodu, bio je okružni načelnik u Prizrenu i komandant turske žandarmerije.⁴³ Ta činjenica pokazuje koliko je besmisleno proglašavanje čoveka koji je turski visoki funkcioner borcem protiv turske okupacije, koja uostalom nije postojala, jer nije bilo ni Turaka kao vladajuće nacije, što potvrđuje i Sami Frašeri, prvak albanske oslobodilačke borbe.⁴⁴ Upravo iz toga razloga mora se znati da borba koju je srpski narod vodio za oslobođenje od 1878. godine do završetka balkanskih ratova jeste borba protiv osmanskog feudalizma, čiji su glavni i gotovo jedini nosioci Albanci – muslimani, i to ogromna većina stanovništva, a ne kako se (iz straha) često govorilo samo feudalci. Prema tome, osnovna okupatorska snaga na Kosovu bila je sastavljena od Albanaca muslimana, koji su se poistovetili s Osmanskim carstvom koje su ogorčeno branili. Na osnovu toga treba objašnjavati i vojne akcije koje je sprovodila srpska vojska u vreme balkanskih ratova. Naime, bile su to mere protiv neprijatelja koji je oličavao petovekovnog okupatora i koji se i dalje suprotstavljao rušenju Osmanske imperije.

S činjenicom da je period islamsko-osmanske imperije bio zlatno doba muslimanskih Albanaca slaže se većina albanskih muslimana. Tako se u jednom tekstu citira sledeća izjava čoveka koga sadašnji albanski istoričari tretiraju kao otpadnika: „Islam je doneo Albancu pozu gospodara koja mu je omogućila da se smatra izjednačenim sa naslednicima najjeminentnijih naroda sveta“.⁴⁵ Ljubav prema „neprijateljskoj i eksploatatorskoj Turskoj“ nije krio ni Sami Frašeri, koga smatraju prvakom albanizma, a turski istoričari jednim od osnivača turkizma i panturkizma. Za njega savremeni albanski autor Kristo Frašeri kaže da je „proveo čitav život u Istanbulu i da je osećao izuzetnu vezanost za turski narod“.⁴⁶

S činjenicom da su Albanci i Turci bili braća u pravom smislu reči, i to prema svim istorijskim izvorima, posebno u vreme Abudula Hamida, u periodu od 1876. do 1909. godine, koji se prema savremenoj albanskoj historiografiji smatra najvažnijim za albansko „oslobođenje“ od Turske, slaže se i Enver Hodža. Tvorac „komunističke“ Albanije veli: „Bratstvo je u islamu bilo princip i pravno pitanje. Na principijel-

Turaka, Čerkeza, Cincara i Jevreja, a ostalo stanovništvo su činili Albanci i Srbi (prema: B. Peruničić, *Zulumi u kosovskom vilajetu*, „Borba“, 12. septembar 1988, str. 8).

⁴³ D. T. Bataković, *Pokušaj otvaranja srpskog konzulata u Prizrenu 1898–1900*, Istorijski časopis, XXXI/1984.

⁴⁴ „Najveći problem Turaka je u tome što oni nisu stvorili naciju i još nisu svesni da se njihov osmanski i islamski fanatizam neće moći prilagoditi Evropi“ (prema: K. Frašeri, *Semsudin*, isto).

⁴⁵ K. Viron, *L'ideologie réactionnaire du clergé dans l'annee 30 du. XX siecle*, S.A., br. 1/1969.

⁴⁶ K. Frašeri, isto.

nom planu duhovno i materijalno jedinstvo moralo je da vlada u odnosima između upravljača i onih kojima se upravlja".⁴⁷ Na osnovu toga, postavlja se pitanje o kakvoj se narodnooslobodilačkoj borbi moglo raditi ako je za vreme Abdula Hamida između sultana i njegovih podanika vladalo pravo bratstvo. Naime, ni sam Abdul Hamid nije se smatrao Turčinom u nacionalnom smislu, odnosno pretpostavljao je svoju narodnost islamskoj veri, a bratstvo među muslimanima podigao je na nivo najveće vrline. Istovremeno, posebnu naklonost pokazivao je prema neturskim muslimanskim narodima, naročito Albancima i Kurdima.

Zbog svega toga nije bilo nikakve masovne inicijative Albanaca muslimana za nezavisnost, pa čak ni za stvarnu autonomiju koja bi mogla voditi ka separaciji. Istina, bilo je pojedinačnih slučajeva, na primer Jusuf Ali-beg, koji je još 1879. godine smatrao da je za Albance jedini izlaz sticanje potpune nezavisnosti.⁴⁸ Te ideje su kasnije prihvatili pojedini muslimanski intelektualci, poput braće Frašeri, Derviš Hima itd.⁴⁹ Ali, tu opciju nikada nisu masovno prihvatili feudalci i prost narod, pa čak je ni sami pobornici autonomije nisu dosledno sprovodili. Na primer, Jusuf Ali-beg, koji je verovatno prvi muslimanski Albanac koji se zalagao za otepljenje od Osmanskog carstva, odustao je 1883. godine od svoje ideje o otepljenju i predlagao da se Albanci ne odvajaju od „srećnog sultana Abdul Hamida koji ih je štitio od spoljnog sveta, i da ne izlaze iz uzvišene senke turskih sultana... te da ne prihvate suverenitete bilo koga drugoga".⁵⁰ Isto je bilo i s braćom Frašeri, koji su bili za autonomiju, pa za nezavisnost, predlagali su prevazilaženje verskih podela između Albanaca različitih vera, borili su se za otvaranje škola na narodnom jeziku i, istovremeno, živeli u Turskoj, razvijajući tursku kulturu i ispoljavajući neizmernu ljubav za Turke, viševjekovne „krvnike albanskog naroda". Sve je to uticalo da pokrete albanskih muslimana nikada masovno ne prihvate najautentičniji Albanci – katolici.⁵¹ Tu činjenicu su stidljivo isticali najveći predstavnici Albanije, na primer bivši ministar Reis Maljile, koji je u razgovoru s poznatim italijanskim diplomatom Đulijom Andreotijem rekao da su hrišćani katolici i pravoslavci bili protiv Prizrenske lige,⁵² kao i to da su sve do 1912. godine pripadnici triju religija bili otuđeni i često na krv i nož

⁴⁷ E. Hohxa, *Reflexions sur le Moyer orient*, Tirana, 1984, str. 494.

⁴⁸ B. Lory, *L'Activité de l'Albanais Jusuf Ali-bey à Sofia à la fin du XIX siècle*, u *La transformation du savoir dans le monde musulmane périphérique*, CNR Jeune equipe br. 420004, Lettre d'information, br. 7, juni 1987.

⁴⁹ K. Frasheri, *Semsedin isto*; S. Martinović, *Mladoturska revolucija, Albanci, Rusija u periodu od 1908–1910*, „Obeležja", Priština, 3/87.

⁵⁰ B. Lory, *isto*, str. 29.

⁵¹ B. Hrabak, *Arbanasi katolici i Prizrenska liga 1878–1881*, u: *Srbija u završnoj fazi velike istočne krize*, zbornik radova Istorijiskog instituta u Beogradu, 1980, i *Ideje o Arbanaškoj autonomiji 1876–1880*, Istorijiski časopis, br. XXV–XXXVI/1978–79.

⁵² P. Zlatar, *isto*, str. 304.

zavađeni.⁵³ Takvim izjavama Maljile ruši pokušaje savremenih albanskih istoričara da prikažu obrnutu situaciju, odnosno da su u Prizrenskoj ligi učestvovali Albanci sve tri vere.⁵⁴ U stvari, albanski istoričari uzimaju za primer grupicu intelektualaca, pokušavajući da njihove stavove predstave kao opštenarodno opredeljenje, što apsolutno ne odgovara stvarnosti. Albanci hrišćani ne mogu da zaborave da su muslimani došli u njihovu zemlju kao osvajači i da su ispred njih morali da beže. Pošteđeni su bili samo oni koji su promenili veru, ali su zbog toga za albanske hrišćane poturčenjaci postali izdajnici nacionalnih interesa. Albanci katolici su, zajedno sa Srbima, bežali u velikoj seobi ispred svojih zemljaka muslimanske vere. Katolička institucija „Kongregacija za propagandu vere“ prepuna je izveštaja biskupa i sveštenika sa terena koji su opisivali kako Albanci muhamedanci uništavaju svoje hrišćanske sunarodnike. Najkarakterističniji su opisi biskupa albanske narodnosti Andrije i Petra Bogdani,⁵⁵ i izveštaji njihovog sunarodnika, skopskog nadbiskupa Matije Masareka. On tvrdi da poturčeni Albanci ubijaju katoličke Šiptare i, između ostalog, navodi podatak da su samo u toku jedne pljačke Albanci muslimani ubili 30 katolika.⁵⁶ Osim toga, naglašava da veliku i naročitu mržnju prema Albancima katolicima ispoljavaju poturčeni Šiptari koji su se kasnije dokopali najviših položaja u osmanskoj državi, i da su upravo oni ubijali svoje hrišćanske sunarodnike.⁵⁷ No, karakteristično je da ni Masarek ne poriče da je postojala i saradnja između poturčenih Arbanasa i njihovih hrišćanskih bratstvenika, i da su upravo poturčenjaci sprečavali muslimane iz drugih albanskih plemena da svoj bes iskaljuju na njihovim hrišćanskim rođacima.⁵⁸ To pokazuje da se saradnja Albanaca različitih vera, u principu, završavala na granici bratstva, te da ta činjenica ne može albanskim istoričarima da posluži kao dokaz da verske podele nisu značajno opteretile odnose među narodom.

Opisi postupaka islamizovanih Albanaca prema pravoslavnima su još plastičniji. Na jugu Albanije, u Valoni, Elbasanu, Korči i Beratu, postojale su brojne hrišćanske zajednice, ali i čisti pravoslavni gradovi, kao Moskopolje. Taj grad je imao čak 80.000 stanovnika i 72 crkve.⁵⁹ Od 1710. godine u njemu je radio licej na grčkom jeziku, a 1744. godine proradila je Nea akademija, za koju poznati istoričar Bogumil Hrabak veli da je imala nastavni program kao u najnaprednijim evropskim

⁵³ Isto.

⁵⁴ K. Prifti, *La lique albanaise de Peje (1899–1909)*, S.A., br. 1/82; S. Pollo, *La lique albanaise de Prizrend et sa lutte pour la liberation et l'unité nationale*, S.A., 1/1976, A. Buda, *La Lique*, isto.

⁵⁵ Detaljno: J. Radonić, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje, XVI–XVIII*, Beograd, 1950; M. Jačov, *Spisi tajnog vatikanskog arhiva XVI–XVIII*, Beograd, 1983.

⁵⁶ J. Radonić, *isto*, str. 646–660.

⁵⁷ Isto, str. 565–566.

⁵⁸ Isto, str. 646–669.

⁵⁹ D. Popović, *isto*, str. 36, i R. Tomašević, *isto*, „Borba“, 20. jul 1988, str. 13.

državama.⁶⁰ Predvođeni krvožednim Ali-pašom Tepelinijem, muslimani su sistematski uništavali sve tragove pravoslavnog prisustva na tim prostorima. U toku pedesetak godina neprekidno su napadali pravoslavno stanovništvo: ubijali, pljačkali i otimali žene, a uništen je i grad Moskopolje.⁶¹ Odnos Albanaca muslimana prema pravoslavcima opisao je veoma detaljno Viktor Berar, koji kaže da su vojnici Ali-paše Tepelinija hrišćane žive spaljivali, klali itd.⁶²

Ideje ujedinjenja i prevazilaženja religijskih razlika radi stvaranja jedinstvene nacije, zbog svega navedenog, nisu mogli prihvatiti ni hrišćani ni muslimani. Osim toga, mnogi pravoslavci su se osećali kao Grci, a znatan broj muslimana, zbog islama, kao pripadnici sveopšte muslimanske zajednice, koja je važnija od nacionalnog porekla. Tada se to nazivalo turskom zajednicom, a njeni pripadnici Turcima, ali ne u sadašnjem nacionalnom smislu, već u verskom, pa otuda termin poturčivanje, a ne pomuslimanjenje, što je etimološki ispravnije. Pošto tu činjenicu ne mogu da negiraju, savremeni albanski istoričari nastoje da je ublaže radi ostvarivanja jedinstva. Jedan od njih veli: „Masovna islamizacija Albanaca u 17. veku je izazvala jaku ideološku podelu, ali nije ugasila nacionalno osećanje... Religijska podela je bez sumnje činila ozbiljnu prepreku stvaranju nacionalne svesti Albanaca utoliko više što je teokratska (osmanska – prim. M.J.) država Albance muslimane smatrala Turcima“. U vezi s tim, isti naučnik dodaje: „Nacionalna svest Albanaca morala je da se konstituiše izvan religije i iznad nje. I to je inkarniralo u osnovnoj ideji nacionalne renesanse da je religija Albanaca Albanizam“.⁶³

Na osnovu navedenog, profesoru Polu Stefanaću, autoru navedenog, može se postaviti pitanje zašto je, ako religijska podela nije ugasila nacionalno osećanje Albanaca, nacionalna renesansa morala biti konstituisana izvan religije, i zašto religija nije bila smetnja, na primer, nemačkoj etničkoj masi da se konstituiše kao nemačka nacija bez obzira na religijsku podelu. Normalno, moglo bi se postavljati još mnoštvo pitanja, na primer, zašto su se svi nosioci nacionalnog preporoda pozivali prvenstveno na prevazilaženje verskih razlika ako nacionalnom osećanju kod svih Albanaca nije smetala vera. Ili, zašto je Naim Frašeri, jedan od šampiona nacionalizma, govorio: „Svi smo mi braća iste krvi i istog jezika. Ne recite Turci i Đauri, ne recite to nikad“.⁶⁴ Sve to, naime, negira tvrdnje da je verska podela bila mala ili nedovoljno jaka da omogući konstituisanje jedinstvene nacije. Jer, činjenica da i sada, prema većini analiza, veliki deo pravoslavaca nije albanske narodnosti,

⁶⁰ Prema R. Tomašević, *isto*, i D. Popović, *isto*, str. 36.

⁶¹ D. Popović, *isto*, str. 39, i R. Tomašević, *isto*.

⁶² Viktor Berard, *isto*, Više o tome: G. Remerand, *Ali de Tebelen pacha de Janina 1774–1822*, Pariz, 1929.

⁶³ Pollo S., *Les contradictions ...*, *isto*, str. 30.

⁶⁴ Citirano prema Ž. Kormu, *isto*, str. 273.

isto kao i podatak da je posle stvaranja albanske države postojao jak katolički pokret za formiranje nezavisne mirditske republike, iako nije bilo nikakvih objektivnih uslova za nju, dokazuje najdublje podele među Albancima.⁶⁵ Poznavaoima albanskih prilika nije nepoznato da su katolički Albanci sve vreme osmanske okupacije bili veoma povezani s evropskim katoličkim silama⁶⁶ i da su nastojali da se oslobode jarma čiji su glavni nosioci bili upravo albanski muslimanski feudalci, a ne Turci. Stoga je ideja nezavisne i jedinstvene Albanije prihvaćena tek kada su i jedni i drugi – hrišćani i muslimani, shvatili nužnost stvaranja zajedničke države, jer drugog izbora nema. Naime, muslimanske mase se nikada nisu odrekle veze s Osmanskim carstvom i teško su prežalile njegov raspad. Ogroman broj feudalaca i, što je važnije, seljaka muslimana bio je za njegov opstanak u bilo kojoj varijanti. Tako su i Albanci poput Semija Frašerija doprinosili nastanku turske nacije i kulture, a Ibrahim Temo, Albanac iz Struge, jedan od osnivača mladoturskog udruženja.⁶⁷ Istovremeno, ni najeminentniji istoričari „komunističke“ Albanije nisu krili da je veliki broj uticajnih učesnika u Prizrenskoj i Pečkoj ligi bio veoma vezan s osmanskim državom i dvorom. Među njima se posebno ističu đakovički feudalci, predvođeni Riza-begom Krueziuom.⁶⁸ Osim toga, mladotursku revoluciju započeo je Albanac Ahmed-beg Nijazi, oficir iz Resna, i to sa vojnicima koji su većinom bili albanske narodnosti.⁶⁹ Zbog svega toga, stvarne ideje o autonomiji i nezavisnosti, koje je prihvatila velika većina katolika, ali u vidu separatne katoličke države, muslimani su počeli da prihvataju tek kada je postalo očigledno da je Osmanskom carstvu u Evropi odzvonilo, te da je bolje stvoriti nezavisnu Albaniju nego biti podeljen među hrišćanskim susedima. Sticaj okolnosti je naterao katolike da se priklone toj zamisli, jer je katoličkoj manjini, bez kompaktne teritorije, koja nije bila ekonomski samodovoljna, bilo nemoguće da formira posebnu katoličku Albaniju, o kojoj je sanjao njihov lider Bib Doda.⁷⁰

Pošto su ideju o nezavisnoj Albaniji prihvatili veoma agilni pripadnici pravoslavne manjine, predvođene Fanom Noli, bilo je logično da takva solucija pobedi. Poseban značaj za takvo opredeljivanje dela pravoslavne populacije imala je činjenica da su među najprivrženijima bili Cincari po narodnosti. Oslobođeni grčkih pogleda na svet, oni po geopolitičkoj logici nisu mogli zastupati stvaranje posebne cincarske države, mada je postojao i takav predlog, a za njega se zalagao Apostolo

⁶⁵ Ž. Avramovski, *Jugoslovensko-albanski odnosi 1918–1939*, „Ideje“, br. 5–6/1987, Beograd, str. 69.

⁶⁶ S. Draškić, *Nadmetanje Austro-Ugarske i Italije koncem XIX i početkom XX veka u Albaniji*, „Marksistička misao“, br. 2/1986.

⁶⁷ K. Frasheri, *Semseidin ...*, isto, str. 107.

⁶⁸ K. Prifti, isto, str. 148.

⁶⁹ S. Martinović, isto.

⁷⁰ Ž. Avramovski, isto.

Margariti.⁷¹ Tako je, na kraju, velika većina stanovništva Albanije prihvatila stvaranje jedinstvene države kao najmanje bolnu soluciju. Ali, ni tada ni kasnije međuerske tenzije nisu slabile. S jedne strane, postojalo je jako proosmansko, a kasnije, s formiranjem Turske, i protursko osećanje. Tu ideju najbolje je izrazio Francuz Klod Farer, u predgovoru knjiga albanskog proosmanskog političara Dukadin-Zade Basri-bega: „Albanac je sačuvao u odnosu na carstvo i na halifu poštovanje i dirljivu nežnost deteta ... za majku i dom koji mora napustiti“, i dalje: „ta Albanija koja pošto ne može opet da postane Turska, odbija da bude italijanska, odbija da bude grčka, i hoće da ostane albanska“.⁷² To je istina koja se odnosi na većinu Albanaca muslimana, ali je postojala i veoma agilna manjina, koju je činio najobrazovaniji deo društva i koja je, zahvaljujući sticanju pogodnih okolnosti, uspela da ostvari svoje ideje. Od tada je broj ljudi koji su se opredeljivali za Albaniju i albanstvo bio u stalnom porastu, ali nikada religiozne razlike nisu sasvim potisnute na račun nacionalnog jedinstva. Zato je istorija moderne albanske države ispunjena međukonfesionalnim trvenjima, koja su veoma često dovodila u pitanje i sam opstanak ideje jedinstvene albanske nacije. Pošto je u Jugoslaviji više od 90 odsto Albanaca muslimanske veroispovesti, refleks tog problema nije se mogao osetiti kao u matici zemlji. Nealbansko raspoloženje je i onda i sada bilo naročito izraženo kod dela muslimanske i pravoslavne populacije. Pravoslavci su se osećali Grcima, pa su i u savremenoj Albaniji osuđivani na višegodišnje zatvorske kazne (Pero Zlatar navodi slučaj Teodosija Lekasa, osuđenog na 25 godina zatvora samo zašto što se deklariseo kao Grk).⁷³ Kod muslimana, međutim, ne radi se o negiranju pripadnosti albanskoj naciji, već prvenstveno o osećanju pripadnosti i albanskoj i turskoj naciji, pri čemu se turskoj veoma često daje prednost. To se iskazalo između dva rata, a i kasnije, iseljavanjem dela Albanaca iz Jugoslavije u Tursku. Oni su pretpostavili Tursku albanskoj naciji, jer je laička Turska jasno odelila veru od države i propisala da svi useljenici u Tursku dolaze kao etnički Turci, tj. kao ljudi koji priznaju da su poreklom Turci i da im je maternji jezik turski. To potvrđuje i Sinan Hasani, mada pokušava da umani broj ljudi koji se seli u Tursku gonjenih islamskim fundamentalističkim porivom.⁷⁴

U Jugoslaviji je bilo i drugih karakterističnih primera samoinicijativnog i dobrovoljnog poistovećivanja Albanaca s Turcima. Kada je nakon rata u nekim selima zapadne Makedonije među seljacima sprovedena anketa o tome na kojem jeziku treba da se obrazuju njihova deca, izjasnili su se za turski. Vlasti su poslale učitelja Turčina, koji je

⁷¹ V. Berard, *isto*.

⁷² Z. Dukagjin, *isto*, str. II i XIII.

⁷³ P. Zlatar, *isto*, str. 306.

⁷⁴ Sinan Hasani, *Kosovo – istine i zablude*, Zagreb, 1986, str. 165 i 166.

bio iznenađen činjenicom da njegovi učenici ne znaju ni reči turskog jezika i da im je maternji jezik albanski.⁷⁵ Ta tendencija se produžila i kasnije, tako da je na popisu iz 1961. godine 17,5 odsto deklariranih Turaka upisalo albanski jezik kao maternji.⁷⁶ No, poseban kuriozitet je izjava bivšeg predsednika Predsedništva SAP Kosova Remzi Koljgecija, koji je na zvaničnom mestu izjavio: „Dok imamo na jednoj strani priče o kupovini imanja Srba i Crnogoraca u Srbiji, na drugoj strani se govori o Albancima koji kupuju imanja u Turskoj“.⁷⁷ Na osnovu toga, može se zaključiti da svi oni koji kupuju imanja u Turskoj pronalaze u sebi stare, islamske veze, koje, u suštini, negiraju albanizam. Dakle, oni u Tursku odlaze prihvatajući da budu Turci, s turskim kao maternjim jezikom. Prema tome, ljudi koje ni bivša Jugoslavija nije negirala kao Šiptare radije idu u Tursku, gde će se pretopiti u Turke, nego što ostaju u Jugoslaviji ili idu u Albaniju, koja im je na dohvat ruke i u kojoj bi, takođe, mogli opstati kao Albanci. Da se Albanci različitih vera ne osećaju pripadnicima iste nacije potvrđuje i izjava bivšeg visokog političara Fadilja Hodže. On je, mada član Komunističke partije, u izveštaju o oslobođenju Đakovice napisao: „U ovoj borbi ... je izginulo mnogo šiptarskih milicionera i puno katoličkih civila“.⁷⁸ Dakle, jasno je negirao pravi šiptarski karakter katoličkim Albancima.

Sve te činjenice su značajno opteretile odnose u novoj državi, mada je ona različitim merama pokušala da ih ublaži radi očuvanja jedinstvene nacije. No, rezultati su uvek bili nedovoljni, tako da su Albanci ostalom svetu mogli biti predstavljeni kao jedinstvena nacija samo na osnovu zajedničkog porekla, jezika i državljanstva.

KORENI NEPRIJATELJSTVA PREMA RELIGIJI

Osnovi savremene Albanije začeti su nakon balkanskih ratova, a potvrđeni posle završetka Prvog svetskog rata. Albanija je stvorena prvo kao kneževina, zatim je neko vreme bila republika, a transformacija oblika vladavine završena je kraljevinom.⁷⁹ Nova država je bila opterećena brojnim protivurečnostima, od kojih su međukonfesionalne ostale najznačajnije. Međutim, postojali su brojni uticajni krugovi u svetu koji su, iskreno želeći da pomognu Albaniji, idilično predstavljali odnose među Albancima različitih vera.⁸⁰

⁷⁵ H. Lant, *Neki sociolingvistički aspekti makedonskog i bugarskog jezika*, „Sveske“, br. 15/1986, Sarajevo, str. 288, napomena 39.

⁷⁶ Marie-Paule Canapa, *L'islam et la question des nationalités en Yougoslavie*, U Carré Oliver et Dumon Paul, *Radicalisme islamique*, tom 2, Pariz, 1986, str. 109.

⁷⁷ „Politika“, Beograd, 20. septembar 1988.

⁷⁸ *Zbornik NOR II/19, dokument br. 62*, u tekstu je citiran prema „Borbi“, Beograd, 26. februar 1988, str. 7.

⁷⁹ S. Pollo i A. Puto, *Historie d'Albanie*, Roanne, 1974.

⁸⁰ J. Godart, *isto*, (uporediti sa D'Estournelles de C; E. Khan, *L'Albanie et la paix de l'Europe*, Pariz, 1920; F. Gibert, *Les pays de l'Albanie et leur histoire*, Pariz, 1914).

Oni su se, osim toga, najčešće susretali s prosvećenijim delom albanskog društva i najnaprednijim Albancima, koji su zaista težili prevazilaženju verskih razlika i pretvaranju Albanije u modernu evropsku državu. Stoga su ti emancipovani Albanci predstavljali međualbanske odnose kao romantične, odnosno onako kako su ih oni videli i želeli. Tako su Francuzu Žustinu Godaru samomučenje derviša u jednoj derviškoj tekiji sekte rufai objasnili kao naviku koja će brzo nestati.⁸¹ Međutim, 1925. godine, posle zabrane derviških bratstava u Turskoj, centar bektešizma prenet je u Albaniju.⁸² Otuda su i sada derviški redovi među Albancima u Jugoslaviji ne samo aktivni nego iz dana u dan šire broj sledbenika, a skoro svi predstavnici derviša iz Jugoslavije bili su za vreme rata na strani fašista. I poglavar derviških redova u SFRJ, Džemail Šehu Rufai, bio je nakon rata osuđen na smrt zbog saradnje s fašističkim okupatorom, a zatim pomilovan. Sve to ukazuje i na značaj derviša u sadašnjim zbivanjima na Kosovu. Naročito ako se ima u vidu da je šejh derviških redova neprikosnoveni gospodar svojih sledbenika i da oni bespogovorno sprovode svaku njegovu odluku.⁸³

Ljudi poput Godara, koji su videli da među predstavnicima sve tri vere ima ekumenskih ideja i da oni teže prevazilaženju razlika, bili su obmanuti, pa su to transponovali na opštealbanski plan. S tim se slažu i albanski autori. Na primer, jedan od njih je rekao: „Albanski vlasnici zemlje koje je sultan obezbedio nisu prihvatili zastavu nacionalizma sve dok nisu videli da tone lađa već ugrožene osmanske imperije“,⁸⁴ a slično su mislili i siromašni muslimani. Za pobunu seljaka koju je predvodio Hadži Ćamil (1914–1915) otvoreno se kaže da je, iako antibegovska, bila negativna u drugom delu, jer se okrenula protiv nacionalne države, a seljaci učesnicu u ustanku bili su muslimanski verski fanatici.⁸⁵

Svi ti razlozi su doveli do situacije koja se značajno razlikuje od one koju su očekivali Žustin Godar ili Fan Noli, predsednik jedne od prvih vlada. Njemu je, posle uvođenja veronauke u škole, 1925. godine, postalo jasno da nema ništa od ideje laičke Albanije, kakvu je zamišljao i kakvu su želeli i Naum Većilhardži i Vasa Paško. Naime, buržoaska i feudalna Albanija, sa svim svojim podelama, nije mogla da se liši religije. Jer, upravo je ona omogućila Albancima muslimanima da postanu begovi i posednici, a posledica toga bila je verna služba islamu, tj. halifi – sultanu. Stoga je osnovni slogan islamskih centara između dva rata, tj. u nezavisnoj Albaniji, bio da je „islamizam doprineo stvaranju albanske nacije, te da on sasvim odgovara albanskom narodu“,⁸⁶ iako je suprotan svim zahtevima nacionalne renesanse.

⁸¹ J. Godart, *isto*, str. 59.

⁸² M. Jevtić, *Derviški redovi*, *isto*.

⁸³ *Isto*.

⁸⁴ K. Ylli, *La revolution de juin 1924*, S.A., br. 2/1964.

⁸⁵ Viron Koka, *Les conceptions...*, *isto*.

⁸⁶ V. Koka, *L'Ideologie...*, *isto*.

Shvatajući da je religija ostala glavna prepreka za ostvarenje jedinstvene nacije i da buržoaski i feudalni krugovi neće moći da ostvare taj cilj, nosioci prvih komunističkih ideja u Albaniji preuzeli su zadatak da nastave akcije za koje su se nekada borili nosioci albanskog nacionalizma. Tako su odmah preuzeli mere protiv religije i nastupili tvrdo ateistički. Time su pokazali da je religija onemogućavala ujedinjenje albanske nacije, te da je osnovni razlog za njeno ukidanje upravo nemogućnost ostvarenja jedinstva uz verske razlike.

Na osnovu detaljnih analiza najeminentnijih albanskih istoričara vidi se da između dva rata religiozne razlike nisu bile prevladane, i da su određeni krugovi iz svih konfesija imali neprijateljski stav prema samoj ideji jedinstvene nacije i države. Pri tome, savremeni albanski autori se trude da uticaj takvih krugova minimiziraju, tj. da ih predstave kao manjinske, nasuprot širokim masama, čiji je stav, navodno, bio drugačiji. Na osnovu obimne građe o međuveriskim odnosima, koju je publikovala Albanska akademija nauka, može se konstatovati da je tridesetih godina ovoga veka sveštenstvo bilo među najreakcionarnijim snagama u društvu. U jednom tekstu se kaže: „Sveštenici su kao i ranije nastavili da stavljaju interes religije iznad interesa nacije i da se žestoko bore protiv svih progresivnih manifestacija, pa čak i protiv nezavisnosti albanskog naroda“.⁸⁷ Iz navedenog stava se može zaključiti da su religiozne razlike značajno opterećivale međualbanske odnose i sprečavale ostvarenje ideje o jedinstvenoj naciji, čak i u zajedničkoj državi. Međutim, autor je zaključio da je to ipak stav manjine, dok ga većina naroda ne prihvata. Otuda se nameće pitanje zašto, ako je manjina bila protiv jedinstva, taj nezdravi deo nije uklonjen, a ostatak, kojem religija nije ometala nacionalnu integraciju, nije ostavljen da slobodno ispoveda veru nezavisno od nacionalnog osećanja. Jedini logičan odgovor na tu dilemu jeste da je upravo većina naroda davala prednost verskoj, na uštrb nacionalne pripadnosti, dok je za njih Albanija bila politička zajednica u kojoj su ostvarivali druge ciljeve: isti jezik i zaštitu od suseda, koji su im ipak bili strani. No, taj zaključak važi samo za katolike i muslimane, pošto je za većinu pravoslavnih, koji su se osećali kao Grci, opstanak u okviru albanske države morao biti samo viša sila.

Među antinacionalnim albanskim sveštenicima najviše su osuđivani katolički: „Najaktivnije u antinacionalnoj i antidemokratskoj delatnosti bilo je sigurno katoličko sveštenstvo“.⁸⁸ Kao nosioci antialbanskog raspoloženja naročito se apostrofiraju Pal Doda, Đerd Fišta, Lazar Mjeđa, Frano Karma, Pakš Bardi i drugi: „Za Fištu i druge (sveštenike – M.J.) albanska nacija je samo fikcija sa kojom se špekuliše u demagoške svrhe. Za njih postoji samo katolička religija...“⁸⁹ Na

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto (Fištin značaj se vidi i po tome što je smatran najvećim albanskim pesnikom s početka 20. veka, prema S. Draškić, *isto*, str. 131).

osnovu navedenog, dokazivano je da Albanci katolici nisu prihvatili da sa muslimanima budu ista nacija, a katolički sveštenici su optuživani za negaciju albanske nacije, što nije istina. Nikada albansko katoličko sveštenstvo nije negiralo svoje albanstvo. Naprotiv, ono se uvek borilo za Albaniju. Ali, odbijalo je da se integriše s muslimanima, koji su za njih bili izdajnici i nosioci viševjekovnog ropstva. U ime nacionalnog jedinstva nisu mogli zanemariti činjenicu da je njihovo prihvatanje islama u državnompravnom smislu značilo ne samo mirenje s okupacijom već i njeno slavljenje, jer je po šerijatskom pravu ona za nove muslimane predstavljala oslobođenje od „bezbožnih“ zakona pod kojima su do tada živeli.⁹⁰ Zato se Enver Hodža trudio da Đerđa Kastriotija predstavi kao borca protiv turskih osvajača pod imenom Skender.⁹¹ Jer, prihvatanje Skender-bega, muslimana i feudalca, kao borca protiv Turaka značilo je potvrdu da islamizacija nije imala nikakve posebne državno-pravne posledice po Albaniju.

Razliku između hrišćana i muslimana i činjenicu da Albanci katolici nisu negirali albansku naciju, već samo pravo muslimanima da njome budu obuhvaćeni, potvrđuje i sledeći stav: „Katolici su smatrali muslimane hordom primitivnih azijata lišenih nacionalnih osećanja i nedostojnih da budu obuhvaćeni albanskom nacijom.“⁹² No, katolici nisu smeli uvek otvoreno da ističu takve ideje, pa je u javno publikovanim katoličkim časopisima bilo i drugačijih stavova. Tako se, na primer, veli da su pozivi štampani u listovima „Hylli“, „Drites“ i „Leka“ bili samo lukavstvo sračunato na uništenje nacije,⁹³ što je tačno s obzirom na to da je Albanijom, u to vreme, vladao Ahmed Zogu – musliman, i da je ogromna većina stanovništva Albanije muslimanske veroispovesti. Neprijateljstvo katolika prema muslimanima naročito se osetilo u vezi s pitanjem stvaranja jedinstvene škole. Njihov stav prema zajedničkom obrazovanju bio je sledeći: „Zbog razloga heterogenosti i nespojivosti moralnih, društvenih i dogmatskih principa muslimana sa hrišćanskim, zbog dijametralno suprotnih mentaliteta, te stoga što muslimani nisu ni narod ni nacija, već verska sekta koja živi kompletno odvojena od hrišćana, između njih nema ničeg zajedničkog i nemoguće je u Albaniji stvoriti mešovite škole.“⁹⁴

Navedene činjenice negiraju tvrdnju da su ujedinjenjem prevaziđene verske razlike i da su potpuno integrisane razne albanske konfesije u jedinstvenu naciju. Rezultat mišljenja da je verska podela takva da

⁹⁰ O islamskoj političkoj teoriji videti E. Tyan, *Institutions de droit musulman: Sultanat et khalifat*, tom I i II, Pariz, 1956; V.V. Bartold, *Halifa i sultan*, tom VI, Sočinenia, Moskva, 1966; Gibb. H.A.R. *Studies on the civilization of islam*, London, Boston, 1962.

⁹¹ E. Hodža, *Izabranie proizvedenija I*, Tirana, 1974, str. 39.

⁹² V. Koka, *isto*.

⁹³ *Isto*.

⁹⁴ *Isto*.

onemogućava prevazilaženje razlika i stvaranje jedinstvene nacije bio je plan Đerđa Fište da se Albanija podeli na severnu (katolička), južnu (pravoslavna) i centralnu (muslimanska). U takvoj državi trebalo je ostvariti katoličku dominaciju.⁹⁵ Naime, uprkos tome što nisu priznavali muslimanima Albancima pravo da konstituišu naciju, katolici nisu tražili apsolutnu podelu zemlje, već samo regionalno razgraničenje s katoličkom dominacijom. To potvrđuje stav da su Albanci prihvatili ideju o nezavisnoj i integralnoj državi pripadnika svih vera zbog opasnosti da budu podeljeni od suseda, a ne zbog želje za jedinstvom. Osim toga, na osnovu plana Đerđa Fište, traženo je da očuvanje celokupnosti tadašnjih albanskih teritorija u jednom entitetu, što ukazuje na činjenicu da su neki predstavnici katolika, u vreme Versajske mirovne konferencije, iz istih pobuda podržali jedinstvenu vladu. Međutim, to je protumačeno kao sveopšte bratstvo Albanaca, bez obzira na veru.⁹⁶

Protiv jedinstvene albanske države, međutim, bio je i islamsko-fundamentalistički kler. U njihovom organu „Zani i Nalte“ veličan je islam, a time i osmanska okupacija koja ga je donela.⁹⁷ Sve je to iritiralo hrišćanski deo populacije, pa Viron Koka veli: „Netačan je stav 'Zani i Nalte' da je islam doprineo stvaranju albanske nacije, jer je ona da bi bila stvorena morala preskočiti religijske zgrade i sudariti se bezbroj puta sa ideologijom turskog osvajača – islamskom ideologijom, čiji je nosilac 'Zani i Nalte'“.⁹⁸ Koka je sasvim jasno potvrdio da je osnovna greška religije to što je onemogućavala formiranje jedinstvene nacije, pa je to bio razlog da se protiv vere kasnije okrene Partija rada (prvobitno Komunistička partija).

MEĐUKONFESIONALNI ODNOSI UNUTAR ALBANSKE PARTIJE RADA

Albanska komunistička partija, prema opšteprihvaćenom mišljenju, stvorena je 1941. godine⁹⁹ objedinjavanjem malih marksističkih grupa, nastalih krajem tridesetih godina, i kasnije, pod uticajem ideje socijalističke revolucije u Rusiji. Međutim, svi izvori potvrđuju kao istorijski tačnu činjenicu da je komunistički pokret u „Zemlji orlova“ od samog nastanka bio naslednik ideje nacionalne renesanse. Ta činjenica sve doskora nije tretirana kao prvorazredna, ali u poslednje

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ J. Godart, *isto*, str. 221–259.

⁹⁷ V. Koka, *isto*.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ V. Dedijer, *Jugoslovensko-albanski odnosi*, Beograd, 1949; *Enver Hodžina Albanija, isto*; P. Pljaku, *isto*, i u svim ostalim delima o istoriji Albanije pomenutim u radu.

vreme ima takvih nastojanja, mada više indirektnih nego direktnih.¹⁰⁰ To potvrđuje činjenicu da je Albanska partija rada (APR) deklarativno bila najbezbožnija organizacija na svetu, ali da je razlika između proklamovanog i stvarnog bila velika.

Prema brojnim izvorima, prva komunistička grupa u Albaniji stvorena je u gradu Korči, na jugu zemlje, 1928. godine. U njenom formiranju posebnu ulogu su imali bivši pripadnici organizacije „Čljirimi nacional“ (Nacionalno oslobođenje),¹⁰¹ čiji je cilj bio narodno oslobođenje Albanaca. Ostvarenje te ideje sprečavali su, između dva rata, klasni odnosi, zasnovani uglavnom na religiji, jer su zemljoposednici, najčešće, svoja prava ostvarivali na račun pripadnosti islamu, pošto im je sultan još za vreme osmanske vlasti dodelio posede kao vernim službenicima imperije.¹⁰² Ti posednici su bili glavni nosioci buržoaskog i feudalnog poretka, pošto je industrija bila nerazvijena i tek u začetku. Među glavnim predstavnicima organizacije „Čljirimi nacional“, koji su uticali na prihvatanje i negovanje komunističkih ideja, bili su Ali Keljmendi, rođen u Peći, Sejfula Mališova i Kočo Taško.¹⁰³ Pošto je Ali Keljmendi umro pred rat,¹⁰⁴ teško se može oceniti njegov stav prema komunističkoj ideologiji, ali je zato Sejfula Mališova jasno pokazao svoje opredeljenje kada je revolucionarnu aktivnost podredio ostvarivanju velikoalbanskih šovinističkih ciljeva.¹⁰⁵ Pri tome, treba uzeti u obzir činjenicu da je Keljmendi napustio Jugoslaviju i živeo u Albaniji. Kasnije je emigrirao u SSSR, a u domovinu se vratio 1930. godine.¹⁰⁶ On je, mada rođen u Jugoslaviji, prešao u Albaniju, maticu svoje nacije, pa se nameće pitanje koliko je njegovo optiranje za komunistički pokret bilo uslovljeno internacionalističkim i marksističko-lenjinističkim opredeljenjem, a koliko politikom Kominterne, čija je tadašnja praksa bila otvoreno antijugoslovenska i koja je propagirala ideju da komunisti moraju podržati prisajedinjenje Kosmeta Albaniji. Naime, malo je verovatno da je ta ideja njemu mogla biti strana, jer su je negovali svi Albanci komunisti koji su emigrirali iz Jugoslavije. Tako je tek nedavno objavljeno da je mnogo hvaljeni Emin Duraku rekao jednom članu OBKOMA Kosmeta: „Ne znam da li ću pogrešiti prema mojoj partiji (albanskoj – M.J.) što prihvatom da budem član OBKOMA vaše partije“.¹⁰⁷

¹⁰⁰ M. Marović, *Koreni nacionalizma u APR i njena opsednutost jugoslovenskim sindromom*, „Ideje“, Beograd, br. 5-6/1987; E. Stojić-Imamović, *Preplitanje unutrašnjih i spoljnih činilaca u formiranju spoljne politike Albanije*, „Ideje“, br. 5-6/1987.

¹⁰¹ V. Dedijer, *isto*, str. 8; P. Pljaku, *isto*, str. 21.

¹⁰² S. Pollo, *Les contradictions dans la formation de la consciences Nationale*, S.A., br. 2/1986.

¹⁰³ P. Pljaku, *isto*, str. 21.

¹⁰⁴ *Isto*.

¹⁰⁵ *Isto*, str. 45-47.

¹⁰⁶ V. Dedijer, *isto*, str. 9.

¹⁰⁷ A. Milatović, *Poznajemo li Albance*, „Borba“, 10. maj 1988, str. 13.

Sve albanske „komunističke grupe“ imale su jako izražen velikoalbanski stav, a rat sila Osovine s Jugoslavijom i Grčkom smatraли su pogodnim trenutkom, koji će omogućiti stvaranje velike Albanije.¹⁰⁸ Taj pristup nije napušten čak ni nakon formiranja KP, koje je ostvareno prevashodno oslanjanjem na KPJ. Tako, Tempo veli: „Stekao sam još onda utisak da je njemu (Enver Hodži – M.J.) bila blizu srca ideja Bali Komatara o velikoj etničkoj Albaniji“.¹⁰⁹ Tu činjenicu kao misao vodilju Enver Hodže dokazuje podatak u muzeju vođe Albanije u njegovom rodnom gradu Arđirokastro. Radi se o diplomatskom radu u gimnaziji, u kojem je on predskazao budućnost svoga naroda zasnovanu na pomeranju granica duboko u Jugoslaviju i Grčku.¹¹⁰ Dakle, ideja vodilja oca „nove Albanije“ oduvek je bila velikoalbanska, a ne internacionalistička, a tu činjenicu primećuju ozbiljni albanolozi koji nisu ničim opterećeni. Na primer, Bernar Tenes, saradnik Instituta za pitanja Istočne Evrope iz Minhena, specijalista za Albaniju, veli: „Ni Marks, ni Engels, ni Lenjin, ni Staljin nisu služili za primer Enveru Hodži, makar koliko se on pozivao na njih. Ako je i bilo primera bila je to u prvom redu, tradicionalna Rilinda – Nacionalni preporod. Ona je predstavljala bazu nacionalističkoj dogmi komunističkog šefa partije, njegovoj političkoj, kulturnoj i privrednoj nezavisnosti Albanije, prevladavanju unutrašnjih rascepa albanskog društva, usled jake centralističke politike, a u cilju prevazilaženja načina života zaostalog iz petstogodišnje turske vladavine. Sticanje nacionalnih svojstava Albanaca – to je bila i ostala žarišna tačka Hodžine ideologije, koju je on svim silama pokušao da sprovede. Lenjinov postulat nacionalan po obliku, a socijalistički po sadržaju, Enver Hodža je preokrenuo u naličje: nacionalizam je postao sadržaj, a socijalizam forma...“¹¹¹ Dakle, neutralni Bernard Tenes je veoma dobro video da je ideologija „komunističke“ Albanije nacionalizam. Tačnije, težnja da se nacija i nacionalizam stvore, jer ih još uvek nema.

Postoji više razloga zbog kojih je za formalnu ideologiju oko koje će se „ujediniti“ stanovništvo Albanije izabran ateistički komunizam. *Prvo*, izvesnost da dosadašnji pokušaji, zasnovani na toleranciji i uvažavanju različitih kultura i etnikuma, koji su za osnovu imali religiju, nisu dali rezultate, jer je albansko društvo i u periodu između dva rata ostalo podeljeno. Zato su hrišćani, koji su kao manjina bili najveći gubitnici, pre svih prihvatili materijalističku laičku ideologiju, koja je obećavala ostvarenje društva u kojem će biti prevaziđene verske podele, uz ista prava i obaveze za sve građane, bez obzira na veru. *Drugi razlog*

¹⁰⁸ D. Mugoša, *Na zadatku*, Beograd, 1973 (citirano prema M. Marović, *isto*).

¹⁰⁹ *Enver Hodžina Albanija*, isto, str. 33.

¹¹⁰ M. Marović, *isto*.

¹¹¹ Bernhard Tonnes, *Sonderfall Albanien-Enver Hoxhah eigener Weg und die historische Ursprünge seiner ideologie*, R. Oldenburg Verlag München, 1980 (citirano prema M. Marović, *isto*).

je sadržan u ondašnjoj politici Kominterne, koja je borbi albanskog nacionalističkog pokreta davala potrebni legitimitet. Pogotovu zbog toga što je KPJ u to vreme sledila takvu politiku, pa je albanska reakcija imala saveznike unutar Jugoslavije, što je njenim nastojanjima davalo više izgleda na uspeh. To je posebno izraženo za vreme rata, kada je propala bivša Jugoslavija i najjača snaga u zemlji postala KPJ. Mada je taj stav jugoslovenskih komunista od sredine tridesetih godina promenjen (u smislu da nikakvo narušavanje teritorijalnog integriteta ne dolazi u obzir), albanski „komunisti“ su se nadali da će se ipak ostvariti ideja Kominterne o rešavanju njihovog nacionalnog pitanja cepanjem Jugoslavije, i to uz podršku KP Jugoslavije. *Treći razlog* je uviđanje muslimana nacionalista da se njihov cilj ne može ostvariti u uslovima kompletne verske podele stanovništva, pa su shvatili da im materijalističko-komunistička ideologija u tome najbolje može pomoći. Uz to, ne treba zanemariti izvesno komunističko opredeljenje članova APR da čak i borbom u NOVJ dovedu do razbijanja Jugoslavije i stvaranja „velike Albanije“. To opredeljenje nisu krili ni mnogi Albanci članovi KPJ. Tako je, na primer, visoki funkcioner sa Kosmeta Ismet Šaćiri pred članovima OBKOM-a, Mitom Miljkovićem i Milijom Kovačevićem, rekao: „Nisam znao da Kosmet posle rata neće pripasti Albaniji, inače ne bih uopšte učestvovao u NOB na Kosovu“.¹¹²

Ako je tačno da je Albanska partija rada konstantno bila nacionalistički opterećena, nameće se pitanje o kakvom se nacionalizmu radi, jer je očigledno da je albanski narod toliko podeljen da u njemu postoje barem tri etničke, a samim tim i nacionalističke koncepcije. Po našem mišljenju, za osnovu albanskog nacionalizma, koji je impregnirao sve akcije i postupke APR, uzet je nacionalizam Albanaca muslimana. Ali, na jedan vulgarno-materijalistički način, tako da je taj nacionalizam, zasnovan na islamskoj religiji, odbacio njeno sušastvo – alaha, ali je zadržao sve ono što je bilo društvena posledica islamizacije, i to nametao celom albanskom društvu kao kolektivnu i zajedničku svest. Najvažniji elemenat te svesti jeste istorijska tradicija Albanaca muslimana, koja se uzima kao osnov nacionalne istorije, pa se, u skladu s tim, nije prezalo ni od njenog falsifikovanja. To se može najbolje uvideti na primeru ostvarenja tzv. nacionalnih prava Albanaca, jer se nacionalizam APR oseća, pre svega, u težnji da se reši navodno nerešeno nacionalno pitanje. To rešenje podrazumeva ujedinjenje s maticom zemljom „albanskih nacionalnih teritorija“: delova Srbije, Crne Gore, Makedonije i Grčke. Otuda tvrdnja da Albanija ima pravo na te teritorije, jer su, navodno, na njima uvek živeli Albanci ili njihovi preci Iliri.¹¹³ Međutim, pažljivi čitalac albanskih historiografskih dela može se zapitati zašto, ako

¹¹² Arso Milatović, *isto*.

¹¹³ Iliri i Albanci, *isto*.

se radi o ostvarivanju prava na ilirske zemlje, ne traže sve ono što je nekada pripadalo Ilirima: Dalmaciju itd. Na to pitanje albanski historičari bi verovatno odgovorili da tamo već odavno nema njihovih sunarodnika. No, odmah bi im se mogao dati sledeći kontraargument: ni u Kuršumlji, Prokuplju, Novom Pazaru, Tutinu i Titovom Velesu takođe odavno nema Albanaca ali oni ipak prema njima imaju pretenziju. Jedini odgovor na to pitanje, u stvari, jeste isključiva islamska veza Albanaca s tim područjima. Jer, nema nikakvih tragova brojnijeg prisustva Šiptara u tim krajevima pre islamsko-osmanske invazije, a ako ima ilirskih, živa veza između Albanaca i Ilira nigde ne postoji. Od vremena u kojem su Iliri nestali do pojave Albanaca prošlo je više vekova, tako da nijedan Albanac ne zna za svoje ilirske pretke, niti se može pozivati na njihovu duhovnu i materijalnu kulturu kao svoju, barem ne direktno. Isto tako, svi sačuvani kulturno-istorijski spomenici iz predislamskog perioda u tim područjima isključivo su hrišćanski – srpski i vizantijski, a sve to dokazuje da je prisustvo Albanaca u tim krajevima vezano za islamizaciju. Naime, Albanci su se mogli masovno naseliti na Kosovo, Metohiju, u Makedoniju ili Toplicu samo na osnovu činjenice da su prihvatili islam. Ili, što je još važnije, u tim su se krajevima mogli održati isključivo kao muslimani. Osmanska feudalna država je bila organizovana kao islamski vojstvjušći vasseljski halifat, čiji je osnovni zadatak, širenje islama u svetu putem svetoga rata – džihada. Pokoreni narodi su ugnjetavani samo zato što su „nevernici“, a ne zbog nacionalne ili klasne pripadnosti. Zato je hrišćansko stanovništvo bežalo od verskih progona na teritoriju jednogverne Austrije, a Albanci hrišćani su se iseljavali zajedno sa Srbima (i sada u Sremu postoji selo Nikinci, čiji su stanovnici potomci albanskog katoličkog plemena Klimenta, iseljenog za vreme velike seobe Srba 1690. godine iz istih razloga kao i pravoslavni živalj).¹¹⁴ Jedini razlog koji je omogućio albanizaciju bila je islamizacija. Zemlja je u islamu kolektivno dobro zajednice,¹¹⁵ a sultan-halifa je dodeljivao na plodouživanje svojim najvernijim sledbenicima. Tako jedina veza koju Albanci imaju s Prokupljem, Kuršumljom itd. jeste islamska, jer su samo oni, kao „pravoverni sultanova sinovi“, mogli koristiti teritorije osvojene od đaura – nevernika. Ali, sve se to dešavalo tek posle druge velike seobe Srba pod Arsenijem IV Jovanovićem Šakabandom, 1737. godine, pa i mnogo kasnije. Do tada nema ni pomena o bilo kakvom albanskom prisustvu u tim krajevima. Znači, tek tada počinje lagano naseljavanje Albanaca („Turaka“) kao predstavnika religiozne islamske države, kako veli Polo Stefanac,¹¹⁶ jedan od najpoznatijih albanskih historičara. Međutim, upravo je islamska veza

¹¹⁴ A. Ivić, *Iz doba Karađorđa i sina mu Aleksandra*, Beograd, 1984, str. 37.

¹¹⁵ Videti: Abu Yusuf Ya'gub, *Kitab al harag*, francuski prevod *Le livre de l'impôt foncier*, Pariz, 1921.

¹¹⁶ P. Stefanac, *isto*.

između Toplice i Albanaca služila profesoru Filozofskog fakulteta u Prištini Eminu Plani da u časopisima Albanske akademije nauka plasira teze o tome kako su njegovi preci ni zbog čega proterani iz navedenih krajeva 1878. godine, jer su „odnosi između Albanaca i drugih narodnosti bili dobri“, te da se zbog toga „ni Čerkezi, ni Albanci isterani iz Srbije ne osećaju kao kod kuće, već pate za svojim starim teritorijama“.¹¹⁷ O tome koliko su ti odnosi bili dobri najbolje govori kolektivno sećanje naroda Toplice, ali i brojni dokumenti. Znači, prema Eminu Plani, koga čak pokušavaju da predstave kao čoveka koji se bori za istinu o Kosovu, te teritorije su albanske i albanski narod pati za njima.

Na osnovu navedenog, očigledno je da je jedina veza između tih teritorija i Albanije islamska, pa je na tome zasnovana i težnja ka Raškoj oblasti, a sve muslimane Crne Gore, zapadne Makedonije i Kosova i Metohije ateistička APR proglašava Albancima samo zbog islamske vere. Tako je, na primer, Goranac Zejnel Zejneli, dopisnik „Politike“ iz Prištine, u emisijama Radio-Tirane proglašen Albancem i otpadnikom od nacije mada sa Albancima u nacionalnom smislu nema nikakve veze.¹¹⁸ Iz tih razloga su delegati KPJ, koji su za vreme rata pomagali KPA, imali konspirativne nadimke, muslimanskog porekla. Dušan Mugoša je bio Sali Murat, a Miladin Popović – Alija.¹¹⁹ Nameće se pitanje zašto im, ako su hteli da ih prikriju i predstave kao prave Albance, nisu dali autentična albanska imena – Zef, Đerd ili Prenk – nego arapska, koja s albanskim imenima nemaju nikakve veze.

Velikoalbanske šovinističke zahteve lakše je prihvatao muslimanski deo članstva KPA (Imer Dišnica, Sejfula Mališova, Enver Hodža itd.) a teže pravoslavci (na primer, Koči Džodze ili Panajot Pljaku). Džodze je bio glavni zastupnik saradnje sa Jugoslavijom. Kada je Imer Dišnica, u ime KPA, potpisao sporazum u Muklji sa balistima, prema kojem je prednost data velikoalbanskoj, na račun proleTERSKE ideje, Džodze je uzviknuo da je to izdaja, tražeći da se Dišnica isključi iz partije.¹²⁰ No, glavni branioci potpisnika toga dogovora, Enver Hodža i Mališova, sprečili su ostvarenje Džodzeovog predloga.

Jedna od osnovnih ideja da deo Albanaca prihvati komunističku ideologiju bila je izvesnost da se ne mogu prevazići razlike među pripadnicima različitih konfesija, na osnovu planova prvaka nacionalnog buđenja iz 19. veka, ako se ne prevaziđe antagonizam po verskom osnovu. Ali, oni nisu predviđali totalno raskidanje s religijskom prošlošću i običajima. Naprotiv, čak su i najveći zagovornici borbe za jedinstvenu albansku naciju u svojim delima iskazivali versko ubeđenje,

¹¹⁷ E. Plana, *Les raisons et la maniere de l'exode des refugies albanaise du territoire du Sandjak de Nish à Kosove*, S.A., 1/1985.

¹¹⁸ Intervju Zejnela Zejnelija listu „Student“, 29. april 1987, str. 8.

¹¹⁹ *Enver Hodžina Albanija, isto*, str. 34.

¹²⁰ P. Pljaku, *isto*, str. 46.

čije socijalno-političke implikacije, zato, nisu mogle biti prevaziđene. Stoga je Enver Hodža rekao: „Animatori naše nacionalne renesanse moraju biti smešteni na svoje pravo mesto. Možemo li mi, s jedne strane, da se žestoko borimo sa religijom, teologijom, crkvom, džamijom, sveštenicima, hodžama, a sa druge strane, da veličamo delove stvaralaštva Naima Frašerija u kojima on ispoljava svoju bektešijsku filozofiju. Hoćemo li aplaudirati Mjedeu (1866–1937), katoličkom popu i pesniku nacionalne renesanse, kada govori o hrišćanskoj teologiji ili kada Čajupi (1866–1930), borac protiv turske dominacije i pesnik, kaže da na ocu Tomoru (planina na jugu Albanije) jeste presto na kome sedi bog. Pošto smo marksisti mi moramo u interesu naroda da se borimo protiv njihovih negativnih aspekata“.¹²¹

Dakle, Enver Hodža je smatrao da u interesu naroda treba voditi borbu protiv delova učenja narodnih idola, jer je bilo očigledno da njihova težnja za prevazilaženjem verskih podela nije garant da će se taj cilj uspešno ostvariti, i to ne zbog teoloških vrednosti njihovih učenja već, pre svega, zbog socijalnih implikacija koje ono ima. Hodža je znao da katolički pop Mjede ne može da dozvoli venčanje svojih vernika s Albancima muslimanima, ali da će im rado dati blagoslov za sklapanje braka s Italijanima, Hrvatima, Slovencima ili Francuzima. Istovremeno, jasno mu je da je najveća uvreda za muslimana da mu se kćer uda za katolika, dok je veoma rado daje za Turčina. Na osnovu toga, jasno je da postoji veća mogućnost za zbližavanje između raznih naroda istih vera, nego za pretapanje Albanaca različitih konfesija u jedinstveni narod. Hodža je, takođe, bio svestan da će vernici muslimani, kao i uvek, težiti da inspiraciju za svoju kulturnu promociju nađu u Istanbulu ili u centrima islama – Meki i Medini, a katolici u Vatikanu, gde je njihovo duhovno središte. Pošto se u takvoj situaciji ne može stvoriti jedinstvena nacija, on je prihvatio komunističku ideologiju, koja, kao materijalistička omogućuje ostvarenje postavljenog cilja. Drugi razlog za prihvatanje komunizma bila je činjenica da se krutim dogmatskim insistiranjem na klasnoj borbi mogu lako zabašuriti stvarni odnosi i relacije između Albanaca i Osmanskog carstva predstaviti kao isključivo klasna borba, u kojoj bi greh za sve što su Albanci muslimani učinili hrišćanima bio svaljen na feudalce. Takav način gledanja su prihvatili i mnogi Albanci hrišćani. Očigledno, tako su mislili i Vasa Paško i Naum Većilhardži, s tim što je kod njih nacionalno zamenjivalo klasno, pa su odnose u državi predstavljali kao relacije između Turaka i Albanaca. Takvo rezonovanje hrišćana nije nerazumljivo. Jer, ako bi se insistiralo na istini, prema kojoj su, u principu, svi muslimani u Osmanskom carstvu bili na jednoj, a hrišćani na drugoj strani, razdori se nikako ne bi mogli prevazići i postojala bi opasnost od novih sukoba.

¹²¹ E. Hoxha *Face au revisionisme*, isto, str. 210.

Ko bi u tim neredima stradao nije teško pogoditi, jer je sigurno da su i Paško i Većilhardži, kao Cincari, znali šta se zbivalo s njihovim sunarodnicima u Maskopolju i ostalim hrišćanskim ostrvima unutar islamskog mora.

Na osnovu politike i nauke koja se u Albaniji neguje, jasno je da, uprkos tome što je religija bila zabranjena, Enver Hodža nije mogao da se oslobodi svog muslimanskog porekla. Naime, pripadao je veoma religioznoj porodici. Majka mu je nosila feredžu, a otac je pasionirano proučavao Kuran i islamsku filozofiju. Jedino je stric bio ateista, i od malena ga je učio da se odvoji od islama.¹²² Bez obzira na to, kada je trebalo dati impuls za formiranje nove komunističke nacionalne istorije, postavilo se pitanje koga treba „postaviti“ za pozitivnog junaka. I, tu dileme nije bilo: istorija muslimanskih Albanaca se počela forsirati kao jedino ispravna, te je morala biti opšteprihvaćena. Istovremeno, negovani su svi primeri saradnje između muslimana i hrišćana i predstavljani i kao opšte pravilo, a međusobni sukobi su minimizirani. Tako je Ali-paša Tepelini, mučitelj albanskih hrišćana, bio proglašen nosiocem borbe za autonomiju. Normalno, čovek koji je dobio zadatak da Ali-pašu (poznatog kao Janjinski) proglasi saveznikom balkanskih hrišćana i borcem za autonomiju, bio je, sudeći po imenu, hrišćanin Stavri Naci.¹²³ To sasvim odgovara Hodžinoj politici: Naci kao istoričar, Albanac, komunista, poreklom hrišćanin, predstavlja Ali-pašu, krvnika svojih predaka, kao borca za slobodu, i svima mora biti jasno da je to istina. Naci je verno ispunio zadatak: samovolju Ali-paše, koja se ogledala u želji da se što više osamostali od sultana, bez ikakvih nacionalnih revandikacija i želja za sticanjem nezavisnosti, već radi ostvarenja sebičnih pljačkaških ciljeva, proglašava borbom za autonomiju. Istovremeno se naglašava: „Albanci su želeli mir sa susedima i mada su u većini muslimani oni se osećaju veoma bliskim sa Grcima i imaju tendenciju da očuvaju prijateljstvo sa grčkim narodom“.¹²⁴ Naravno, besmislica je da su Albanci želeli mir sa svojim susedima u vreme dok su i jedni i drugi bili integralni deo Osmanskog carstva.

Da bi se dokazalo da su Albanci pomagali grčki nacionalni pokret navode se primeri dezerterstva koji nisu imali nikakve veze sa stvarnom željom da se pomogne grčkom narodu u borbi za slobodu. Pored toga, pominju se pojedini stanovnici Albanije koji su se borili u grčkim redovima, što bi bilo isto kao kada bi neko na osnovu toga što je junak Prvog srpskog ustanka, bimbaša Konda, neko vreme bio u turskoj vojsci, sve Srbe proglasio protivnicima sopstvenog ustanka. No, čak ni Naci nije mogao da preskoči podatak da je Huršid-paša zahvaljujući dukatima mobilisao Albance koji su se žestoko borili protiv grčkih

¹²² P. Zlatar, *isto*, str. 24.

¹²³ S. Naci, *Le mouvement autonomiste albanais et l'insurrection Greque*, S.A., br. 2/1986.

¹²⁴ *Isto*.

ustanika kod Termopila.¹²⁵ Ili, fakat da su Albanci „nevoljno“ opsedali Atinu 1826. godine, koja im je „na dohvat ruke“ i „ugrožava“ njihovu zemlju. Da je Naci smeo da govori istinu o Ali-paši morao bi, na primer, reći da je jedva dočekao da iz Janjine pođe u gušenje Prvog srpskog ustanka 1804–1813. godine. Nacija bi valjalo pitati čime se Ali-paša rukovodio kada je odlučio da ode skoro 1.000 km na sever da ruši pokušaje srpske sirotinje da se dočepa slobode. Gramzivi gospodar Janjine se žestoko otimao za upravu beogradskim pašalukom sa niškim seraskerom Huršid-pašom i sereskim Ismail-pašom.¹²⁶ Ta muslimanska vojska, „opijena ljubavlju“ za svoje hrišćanske suse, samo prilikom zauzimanja Kruševca (grada u Srbiji) odvela je u ropstvo nekoliko hiljada ljudi¹²⁷ i počinila nečuvena zverstva, mada nas Naci podučava da „Albanci ne vole masakre civilnog stanovništva koji su protiv njihovih plemenitih navika i običaja“.¹²⁸

Sličnih primera je prepuna zvanična albanska historiografija. Da bi se uspešno odbranili muslimani zbog izdaje i kolaboracije sa vlastima iz Istanbula osmanska okupacija se predstavlja kao turska u nacionalnom smislu, a Turci kao nosioci zločina neviđenih razmera u odnosu na Albance sve tri vere. Takvo tretiranje problema nalazi odjeka i među albanskim istoričarima na Kosovu, pa Emin Plana veli: „Zna se da su Albanci kao i drugi narodi bili potčinjeni, potlačeni i eksploatisani od strane osmanske vlasti“, i dalje: „Albanci su bili u težem položaju od Srba, jer nisu imali pravo na obrazovanje na maternjem jeziku“.¹²⁹ Tako po Plani ispada da su „jadni“ Albanci bili u gorem položaju nego hrišćani. S obzirom na to da su u stvarnosti svi muslimani imali isti položaj u toj državi, ispada da su i sami etnički Turci živeli teže nego Srbi, Makedonci, Bugari i ostali hrišćani. U krajnjem, rasprava o takvim tezama je besmislena. Jer, ako Albanci nisu imali škole na svom jeziku, postavlja se pitanje ko ih je imao, kada su i sami Turci (u etničkom smislu) bili skoro 100 odsto nepismeni. Koga oni treba da krive za to? Ili, ako su Srbi bili u boljem položaju, da li su oni imali škole na svom jeziku i ko im je te škole otvorio? Zar Turci, koji to isto nisu dozvoljavali Albancima? No, i sam Plana veli da je broj etničkih Turaka na području koje tretira skoro zanemarljiv,¹³⁰ pa ostaje nejasno ko je tiranisoao to brojno albansko i srpsko stanovništvo. Tu besmisleni tvrdnju najbolje je opovrgao sam Enver Hodža (navedeni citat), koji potvrđuje da i u periodu koji tretira Plana, znači od 1876. do 1878. godine, među svim muslimanima u halifatu vladaju bratski odnosi, a naročito između

¹²⁵ Isto.

¹²⁶ A. Ivić, *isto*, str. 20.

¹²⁷ Isto, str. 35.

¹²⁸ S. Naci, *isto*.

¹²⁹ E. Plana, *isto*.

¹³⁰ Isto.

sultana Abdul Hamida i odanih mu Albanaca, koji čine njegovu ličnu gardu.¹³¹ I taj navod Envera Hodže, koji nije čak ni najindikativniji, ruši sve navedeno u sopstvenoj historiografiji. „Tvorac Albanije“ nije krio svoju neizmernu ljubav prema arapsko-islamskom svetu, a naročito prema „eksploatatorskoj“ Turskoj. Tako je u razgovoru s jednim Turčinom i njegovom ćerkom rekao: „Ja sam srećan da vas dočekam kao prijatelj u našoj zemlji usred albanskog naroda koji je prijatelj i brat turskom narodu prema kome osećamo veliku simpatiju“.¹³² Plana i oni koji misle kao on mogli bi prigovoriti da se tako mora govoriti prilikom kurtoaznih poseta. Međutim, Enver Hodža kaže dalje: „Albanski narod, koji je vezan sa turskim narodom starim vezama, gaji prema njemu iskreno prijateljstvo. Voleli bismo da posetite našu zemlju i da imate kontakte sa albanskim narodom i da tako vidite koliko je prijateljstvo Albanaca prema Turcima iskreno“.¹³³

Na osnovu svega toga, može se postaviti više pitanja. Kojim vezama može biti povezan jedan narod sa svojim mučiteljima ako ne najmanje nesimpatijom? Da li to što misli Enver Hodža (čiji je predak bio sveštenik, tj. službenik sultana – halife, a otac aga, dakle nosilac feudalnog zvanja) misle i hrišćanski potomci stanovnika grada Moskopolja, od kojeg su ostale samo ruševine? Da li tako misle naslednici biskupa, albanske narodnosti, Bogdanija i Masareka, čije su pretke albanske muslimanske paše nemilice tamanile uz dozvolu i podršku halife? No, Enverovu viziju tog odnosa morali su da prihvate kao svoju i hrišćani istoričari Polo Stefanać i Stavri Naci ako su želeli da ostanu u životu.

Ljubav prema Turcima i arapsko-islamskom svetu uopšte nije ostala neprimećena. Dugogodišnji diplomata i odličan poznavalac Albanije Arso Milatović veli o tome: „Pisao je (Enver – M.J.) o vekovnim trpljenjima od slovenskih komšija..., o muslimanskim zemljama, posebno o Turskoj i Arapima kao vekovnim prijateljima Albanije“.¹³⁴ To prijateljstvo prema muslimanskom svetu znalo je često da ode toliko daleko da je postajalo blisko islamskom fundamentalizmu. Mišljenje islamskofundamentalističkih pokreta da Jevreji ne mogu da se konstituišu kao nacija delila je i APR. Enver Hodža veli: „Tradicionalno prijateljstvo veže našu zemlju i naš narod za arapske zemlje i za arapske narode... Izraelska država je država stvorena od cionizma i međunarodnog imperijalizma, na leđima arapskih naroda, a naročito palestinskog. Pokušaj da se okupi dijaspora stvarana vekovima i da se likvidira jedna nacija i nacionalnost koja je viševjekovna, stvarajući novu dijasporu... ukidajući prava i slobode jedne nacije u ime druge koja je

¹³¹ V. Berard, *Le sultan, l'islam et les puissances*, Pariz, 1906, str. 31.

¹³² Enver Hoxha, *Discours ...*, str. 160.

¹³³ Isto, str. 162.

¹³⁴ A. Milatović, *Poznajemo li Albance*, „Borba“, 12. maj 1988, str. 15.

sumnjiva“.¹³⁵ Znači, sasvim eksplicitno u govoru svome stanovništvu, a ne posetiocima iz islamskog sveta, Enver Hodža tvrdi da je Izrael država koju je stvorio imperijalizam na štetu arapskog naroda i stoga nije logično da takva država postoji. S druge strane, postavlja pitanje šta će uopšte država jednoj zajednici koja je samo sumnjiva nacija. Kao što se vidi, takvo mišljenje je identično s islamskofundamentalističkim viđenjem stvarnosti Bliskog istoka.

Nasuprot APR, sve komunističke partije su, takođe, podržavale PLO, smatrajući da Palestinci imaju pravo na nacionalnu državu, ali priznajući, istovremeno, i Izraelu pravo na postojanje u međunarodno utvrđenim granicama. Isto tako, komunističke partije nisu negirale jevrejsku narodnost. Koliko je ta činjenica prisutna u svesti svetske javnosti najbolje potvrđuje stav najradikalnijih palestinskih pokreta: DFOP – Najefa Havatmea, i NFOP – Žorža Habaša, mada i jedna i druga organizacija negiraju pravo na postojanje izraelske države i najviše su se suprotstavljale promenama u PLO koje su podrazumevale i neku vrstu nevoljnog priznanja jevrejskog entiteta. Za njih su Jevreji stekli uslove da se konstituišu kao nacija.¹³⁶ Za razliku od toga, islamskofundamentalističke, pa i umerene islamske snage, uključujući i Al Fatah, negirale su pravo Jevreja da budu nacija i tretirale su ih samo kao versku grupu.¹³⁷

Naklonost Albanije prema muslimanskom svetu nisu propustili da iskoriste državnici islamskih zemalja. Oni uvek tretiraju tvorevinu Envera Hodže kao muhamedansku zemlju koja će se, kad-tad, vratiti pod okrilje islama. Posebno je važno da Albanija nikada nije negativno reagovala na takve ocene, ali je veoma žestoko odgovarala na svaki pokušaj Vatikana da se makar malo zainteresuje za položaj katolika u „Zemlji orlova“. U svom intervjuu pariskom listu „Le Monde“, Enver Hodža je izjavio: „Što se religije tiče, ne možemo dopustiti da se u našoj zemlji, među našim ljudima stvori neka država zavisna od stranaca kao što je Vatikan koji zavisi od imperijalizma“.¹³⁸ Znači, Vatikan je imperijalistički instrument i neprijatelj. Ali, kada su Iranci izjavili da Albaniju treba vratiti u skute islama, te da će učiniti sve u vezi s tim, nije bilo nikakve reakcije. Kolika je vezanost Albanije za islamske zemlje najbolje se vidi iz podataka da je u Iranu postojala veoma snažna proenverova komunistička partija. Njena privrženost albanskom idealu bila je tolika da su Hodžu cenili kao boga. Ta partija je masakrirana nakon dolaska Homeinija na vlast, ali Albanci, niti sam Enver Hodža, nisu uložili ni reči protesta zbog toga. Tako su postupali i kada su

¹³⁵ E. Hoxha, *A'Albanie va de l'avant sur d'elle et interpede discours prononcé aux électeurs de la circonscription 209*, Tirana, 1979.

¹³⁶ A. Gresh, *L'OLP histoire et strategie*, Pariz, 1983, str. 62.

¹³⁷ Isto, str. 73.

¹³⁸ „Le Monde“, 13. jun 1985. (citirano prema P. Zlatar, isto, str. 354).

turske vlasti izricale smrtne kazne svojim komunistima – Albanci nikada nisu intervenisali kod turskih vlasti u njihovu korist,¹³⁹ mada su mnogi turski komunisti bili privrženi Enveru Hodži. Međutim, ako se zna da je zvanična Turska smatrala Albaniju svojim jedinim prijateljem u Evropi,¹⁴⁰ postaje još jasniji proturski stav Envera Hodže.

Navedene činjenice bile su još izraženije unutar Albanije. Iako je odlukom te zemlje 1967. godine religija zakonom zabranjena, odnos albanskih vlasti prema pripadnicima raznih konfesija, nije bilo isti. Albanski rukovodioci su jasno isticali da im je najveći neprijatelj katolička crkva, zatim pravoslavna i, na kraju, islamska zajednica. Ta činjenica je vidljiva u tekstovima albanskih političara i naučnika, a i Enver Hodža je u svojim radovima na više mesta oštro napadao katoličku crkvu: „Dok je bio rat i dok je narod ginuo oni... su pevali TE DEUM Musoliniju i Hitleru u crkvama i sa nama su vodili oružanu borbu“.¹⁴¹

Politika koja je delila pripadnike različitih konfesija za vreme ateističke vlasti posebno je izražena nakon ukidanja komunizma. Jedna od prvih vesti vezanih za najavu liberalizacije režima bila je o dozvoljavanju delovanja verskih zajednica.¹⁴² S procesom liberalizacije delovanja verskih institucija došlo je do revitalizacije religije, i to među pripadnicima sve tri konfesije, a time i do naglašavanja razlika koje dele pripadnike tih verskih zajednica. To se posebno odrazilo na ostvarivanje jedinstva nacije, zbog kojeg je religija i bila ukinuta. Zahvaljujući brojčanoj prednosti muslimana, na najvišim funkcijama u zemlji našli su se pripadnici te konfesije, mada je očigledno da vlada Salija Beriše nastoji da očuva privid ravnopravnosti pripadnika sve tri konfesije. Međutim, veoma brzo počeli su da se pokazuju ozbiljni problemi, što se moglo očekivati nakon nagle revitalizacije religija koje se isključuju. Tako se prvo videlo da islamsko versko osećanje nije nestalo. Za Bajram, najveći muslimanski praznik, na centralnoj proslavi u Skadru, 1991. godine, prisustvovalo je oko 30.000 ljudi. Resul Redžepi iz Prištine, koji je obavio imamsku dužnost, rekao je da nikada od sada nije video veličanstveniji islamski skup.¹⁴³ Na prijemu povodom Bajrama u Tirani, koji su organizovali poglavar islamske verske zajednice u Albaniji Sabri Korča i njegovi jugoslovenski gosti, čestitke povodom praznika izrazilo je oko 50.000 ljudi.¹⁴⁴ Prisutni su plakali od sreće, a praznik su čestitali ondašnji i sadašnji predsednik države Ramiz Alija i Sali Beriša, obojica muslimani.

¹³⁹ P. Zlatar, *isto*, str. 300.

¹⁴⁰ *Isto*.

¹⁴¹ E. Hodža, *Izabranie proizvedenija*, *isto*, str. 672.

¹⁴² Jedna od prvih vesti o prvoj molitvi u džamiji posle 23 godine veli da je bogomolja bila tesna da primi sve zainteresovane (citirano prema „Večernje novosti“, 19. januar 1991).

¹⁴³ „Preporod“, islamske informativne novine, Sarajevo, 1. maj 1991, str. 12.

¹⁴⁴ *Isto*.

Slična je bila situacija i sa ostale dve konfesije. Prema nekim izveštajima, u Skadru je sveštenik Simon Jubani najavio formiranje Hrišćanske-demokratske stranke od pripadnika katoličke konfesije.¹⁴⁵ Istovremeno su Grci, tj. pravoslavni deo, oformili svoju nacionalnu partiju, koja je na izborima 1992. godine osvojila jedan okrug i 2,95 odsto glasova.¹⁴⁶ Dakle, sve tri verske grupe su odmah najavile sektaški odnos prema nekim vrednostima koje se svuda u svetu smatraju zajedničkim za naciju. Posebno je značajno da se prema izveštajima koji su pristigli iz Albanije vidi da se međukonfesionalne i međunacionalne protivurečnosti, koje su u prošlosti bile krvave, i sada veoma često slično ispoljavaju, što, u osnovi, potvrđuje navedene zaključke o veoma krhkom i sumnjivom „nacionalnom jedinstvu“ stanovnika „Zemlje orlova“. Tako je, prema izveštajima Ministarstva inostranih poslova Grčke, došlo do fizičkog napada na građane grčke manjine u mestu Agii Saranda. Napadnuti su građani, prodavnice i prostorije grčke partije, a policija prema saopštenju, nije preduzela nikakve mere za njihovo obezbeđenje.¹⁴⁷

Religijske aktivnosti, koje su se ispoljavale i kroz sukobe pripadnika različitih vera, manifestovale su se i u državnoj politici. Mada je formalno obnovljena delatnost svih verskih zajednica, pokazalo se da se odmah otpočelo s forsiranjem islamske i to direktno na račun hrišćanskih, a pre svega pravoslavne zajednice. Tako je formalno laička vlada države u kojoj bi, prema tome, sve konfesije trebalo da su privatna stvar pojedinca i ravnopravne, pristupila prvo u OIK (Organizacija islamske konferencije),¹⁴⁸ u svojstvu posmatrača, a zatim je na vanrednom ministarskom sastanku posvećenom krizi u bivšoj Bosni i Hercegovini postala i punopravni član.¹⁴⁹ Time je značajno narušena politika konfesionalne ravnopravnosti, jer je OIK panislamistička organizacija, čiji je cilj ostvarenje fundamentalnih principa islama. Tako, na primer, u članu 1. Povelje OIK piše da je cilj organizacije „učvršćivanje islamske solidarnosti među državama članicama“,¹⁵⁰ a u članu 4: „Konferencija kraljeva, šefova država ili vlada je najviši organ organizacije. Ona se sastaje kad interes muslimanske nacije to zahteva“.¹⁵¹ Prema tome, u Povelji organizacije čiji je Albanija punopravni član tvrdi se da su svi muslimani ista nacija, što muslimane iz Albanije obavezuje da Pakistance, Iranice i Indonežane prihvate kao pripadnike svoje nacije, što automatski isključuje i negira istovetnu vezu sa Šiptarima katolicima i

¹⁴⁵ Prema Tanjug-pres, br. 27, 27. decembar 1990, str. 17.

¹⁴⁶ „Politika“, 24. mart 1992, str. 3.

¹⁴⁷ „Večernje novosti“, 18. februar 1992, str. 13.

¹⁴⁸ „IRCICA“, bulletin d'information, Istanbul, br. 27/1991, str. 5.

¹⁴⁹ „Borba“, 9. decembar 1992, str. 18.

¹⁵⁰ Prevod teksta Povelje, M. Jevtić, *Pravni sistem organizacije Islamske konferencije*, „Marksističke teme“, Niš, br.3-4/1986, str. 169.

¹⁵¹ *Isto*, str. 170.

pravoslavcima. Međutim, ovo poslednje treba shvatiti kao intenciju Salija Beriše i predsednika albanske vlade Aleksandra Meksija, čije ime ukazuje na to da je hrišćanin. Suština njihovog optiranja za punopravno članstvo u OIK, po našem mišljenju, sadržana je, pre svega, u sasvim sebičnim i neislamskim interesima. Uostalom, i sam Sali Beriša je govorio da se učlanjenjem u OIK stiće podrška još 50 zemalja za delovanje u OUN, ali i mogućnost da se bez kamate uzimaju krediti iz „Islamske banke“, što islam zabranjuje.¹⁵² Ali, s druge strane, bez obzira na to šta Beriša i Meksi planiraju, i OIK, tj. njen mecena Saudijska Arabija, znaju za navedene razloge. Oni će delovati na vraćanje ljudi veri, a to će, prema njihovim planovima, kroz izvesno vreme sasvim izbrisati i Berišu i Meksija. Uostalom, oni su i za vreme Envera Hodže govorili da je komunizam prolazna bolest i da će se islam vratiti.

Uprkos svemu tome, iznenađuje da su se verske protivurečnosti, i to u organizaciji same države, već počele ispoljavati među Albancima. Tako je, uprkos laičkom karakteru zemlje i navodnoj ravnopravnosti svih konfesija, došlo do zategnutosti između Grčke i Albanije zbog sasvim verskog razloga. Prema tvđenju Grka, upravo vlasti iz Tirane onemogućavaju samostalno delovanje Pravoslavne crkve,¹⁵³ što je, očigledno, sasvim apsurdna i laičkoj državi neprimerena situacija. Vlasti zemlje, koje tvrde da su laičke, pristupaju OIK-u, izrazito verskoj organizaciji, pa čak i diskriminišu pripadnike pravoslavne vere. Kada se sve to dovede u vezu s delovanjem međunarodnog islamskog faktora oličenog u OIK-u, čiji je Albanija sada punopravni član i čije ciljeve mora da sprovodi, vidi se da ta zemlja postaje eksponent panislamske politike na granicama Jugoslavije. To znači da će se preko nje realizovati na našem tlu sve odluke, pa i o eventualnoj intervenciji. Uostalom, za to se Albanija pripremala još kao posmatrač u islamskoj organizaciji. Tako je Sali Beriša potpisao sa Turskom sporazum o bezbednosti i saradnji,¹⁵⁴ čime je konkretizovan deo plana o mogućoj vojnoj intervenciji snaga OIK-a u Jugoslaviji. Posebno je značajno da se na poslednjem ministarskom sastanku OIK-a u Džedi upravo Sali Beriša založio za „hitnu zajedničku akciju u cilju eliminisanja vojnog potencijala Miloševića“. ¹⁵⁵ Dakle, jasno je da članstvo u Organizaciji islamske konferencije želi da se iskoristi za opšti napad islamskih zemalja na Srbiju i SR Jugoslaviju da bi se ostvarili albanski, ali i opšteislamski ciljevi. Sve to dobija poseban značaj ako se uzmu u obzir događaji na Kosmetu i u Makedoniji, gde su, u poslednjih nekoliko godina, nestale sve nekadašnje marksističko-lenjinističke partije, a u

¹⁵² „Borba“, isto.

¹⁵³ „Politika“, 9. novembar 1992, str. 2.

¹⁵⁴ „Borba“, 4. jun 1992, str. 15.

¹⁵⁵ „Politika“, 2. decembar 1992, str. 2.

delovanju separatističkih pokreta ispoljena je veoma snažna islamska komponenta. Islamska verska zajednica (IVZ) za Kosovo, Srbiju i Vojvodinu (to je njen zvanični naziv) otvoreno se pokazala kao jedna od poluga Ibrahima Rugove i Demokratskog saveza Kosova, čija je skupština održana u zgradi medrese srednje islamske verske škole,¹⁵⁶ a džamije se koriste za političke propovedi, što je islamski sasvim pravovaljano. Tako je, na primer, za Kurban-bajram, jedan od najvećih muslimanskih praznika, Redžep Boja, šef starešinstva IVZ-a, izjavio da „pomoć alaha neće izostati mada smo preokupirani velikim poteškoćama, jer okupator ne bira način, ni sredstva da nas ponižava i fizički likvidira“. Po njegovom mišljenju, „sa sličnim poteškoćama, ali mnogo tragičnijim, suočavaju se naša braća u Bosni i Hercegovini“, pa je pozvao sve „da se mole alahu da što pre izvojuju pobedu nad ludacima i psihopatama“.¹⁵⁷

Posledice delovanja islamskog fundamentalizma počele su da se iskazuju tako jasno da su neke političke snage iz Makedonije optužile baš starešinstvo IVZ-a u toj republici za poslednje neredе u Skoplju.¹⁵⁸ Značaj Islamske verske zajednice za zbivanja među Šiptarima u toj republici pokazao se i na sahrani poginulih izgređnika, na kojoj je islamsko sveštenstvo imalo veliku ulogu.¹⁵⁹

Na osnovu navedenog, postaje jasno da islamski činilac u Albaniji i na Kosmetu dobija sve veći značaj. Njegova snaga će se povećati s aktom pristupanja Albanije OIK-u, jer će svaka akcija vlasti iz Tirane biti potpomognuta u OUN, uz podršku još pedeset članica, koliko ih ta organizacija trenutno ima. Jačanje islamskog činioca će, s druge strane, bez zazora rušiti unutaralbansko jedinstvo na osnovu vere. Jer, među pravoslavicima i muslimanima već se osećaju posledice takvog stanja, a sigurno nije daleko dan kada će se javiti slične reakcije među katolicima. O svemu tome svaka ozbiljna politika Srbije i SR Jugoslavije mora voditi računa.

¹⁵⁶ „Večernje novosti“, 6. maj 1991, str. 5.

¹⁵⁷ „Borba“, 10. jun 1992, str. 7.

¹⁵⁸ „Politika“, 9. novembar 1992, str. 5.

¹⁵⁹ „Borba“, 10. novembar 1992, str. 14-15.

Islamski činilac u jugoslovenskim sukobima

RADOVAN SAMARDŽIĆ

Islam je jedna od velikih svjetskih religija. Pojavio se na Balkanu krajem 14. vijeka, kada su Osmanlije iz Azije preduzele vojnu ekspanziju prema Evropi. Nosio islamizacije bili su stranci, a cilj im je bio stvaranje osmanske carevine, odnosno islamske države u kojoj će islam biti vladajuća, sveobuhvatna doktrina.

Na teritoriji bivše (SFRJ) i sadašnje (SRJ) Jugoslavije žive islamske skupine različitih nacionalnosti (muslimani slovenskog porijekla, Albanci i veći dio Roma). Tokom vijekova na južnoslovenskim prostorima između hrišćana i muslimana dolazilo je do čestih sukoba i neprijateljstava.

U bivšoj Jugoslaviji religija, a posebno islam, ima još jak uticaj, pa se i partijska grupisanja obavljaju na konfesionalnoj osnovi. Sada djeluje izrazito religiozna partija – Stranka demokratske akcije (SDA) – koja je, ujedno, i politički reprezentant muslimanske zajednice. Političko organizovanje muslimana na religioznoj osnovi uvijek je u prošlosti, a i sada, podsticalo netrpeljivost između Istoka i Zapada, odnosno između Srba i Hrvata, i snosi sve posljedice oštih sukoba na ovim prostorima.

Islamska zajednica se u aktuelne jugoslovenske sukobe, posredno i neposredno, službeno uključila, a dio islama se angažovao i u vojnim naporima Alije Izetbegovića. Inostrani islamski činilac snažno je prisutan u sukobima u Bosni i Hercegovini, što u tim sukobima radikalizuje rat i neprijateljstva na vjerskoj osnovi.

Uvod

Islam je jedna od velikih svjetskih religija, koja je nastala u Meki (Arabija) oko 610. godine. Njen osnivač je Muhamed, čije preseljenje (hidžra) u Medinu (Arabija), 622. godine, označava početak islamske ere. Islam je prošao kroz četiri jasno određena istorijska razdoblja. *Prvo razdoblje*, od 622. godine, predstavlja *islamski uspon*. U tom periodu islam se izuzetno brzo širio sa Arapskog poluostrva na prostranstva sjeverne Afrike i Azije. Na zapadu su muslimani osvojili sjevernu Afriku do Atlantika, prešli u Španiju i, za nekoliko godina, zauzeli južnu Francusku. Na sjeveru su došli do Carigrada, ali nijesu uspjeli da osvoje Malu Aziju (Turska). Prema istoku, poslije osvajanja čitave Persije i Avganistana, prodrli su u srednju Aziju i prešli rijeku Ind u sadašnjem Pakistanu. Do 750. godine to veliko poluostrvo bilo je jedna država, kojom su vladali kalifi dinastije Omejida. Slijedećih petsto godina vladala je dinastija Abasida iz Bagdada. Prema istoku,

nakon 750. godine, vojna ekspanzija je usporena i jedini napredak je bio prodor u Indiju. *Drugo razdoblje* čini *zapadni protivpokret*, posebno usmjeren protiv muslimanskog osvajanja svetih zemalja (hrišćanski krstaški ratovi od 11. do 13. vijeka). Krstaški ratovi su se, na neki način, nastavili sve do otomanskog doba, odnosno prodora islama u Evropu, koji je započeo krajem 13. i početkom 14, a trajao je sve do početka 20. vijeka. Prodor islama u Evropu zaustavljen je 1683. godine, kada je posljednji prodor muslimanskog carstva u Evropi zaustavljen pod Bečom. *Treće razdoblje* obuhvata završetak krstaških ratova, što je dovelo do *uspona Zapada* i njegove kolonijalne dominacije nad islamskim svijetom u 19. vijeku. *Četvrto razdoblje* se odnosi na sve veći *otpor muslimana* prema dominaciji Zapada, koji je započeo krajem 19. i početkom 20. vijeka, kada jačaju pokreti za političku nezavisnost, koji su postali uspješni poslije Drugog svjetskog rata.

*Muslimanski svijet*¹ se proteže od Gibraltara, na zapadnom rogu sjeverne Afrike, do Filipinskog ostrvlja u Pacifiku. U tom dijelu svijeta, nazvanom „islamski svijet“, živi više od 800 miliona ljudi različitih rasa, jezika, narodnosti i kulture. U njemu su zastupljeni svi oblici socio-ekonomskih i političkih sistema, od apsolutističkih monarhija do republikanskih demokratija i socijalističkih uticaja, koje karakterišu i različiti stepeni proklamacije vjerskih, odnosno svjetovnih načela. Složenost i izuzetna raznolikost društvenih prilika i kretanja u tom dijelu svijeta čini nemogućim jedinstven odgovor na sve savremene procese i događaje koji se u islamskom svijetu zbivaju i utiču na muslimansku zajednicu na prostoru bivše Jugoslavije. Među političkim snagama muslimanskog svijeta sada vlada priličan nespornost u vezi sa strategijom i taktikom kojima bi se moglo odgovoriti na postojeće izazove razvoja i protivurječnosti njihove budućnosti.

Panislamski pokret je stvoren u vrijeme prevlašća Zapada u 19. vijeku, odnosno u vrijeme masovnog muslimanskog pokreta – *islamskog jedinstva* (panislamizam), i podsticanja na povratak čistoti nekadašnjeg islama. Islamski svijet nije nacionalno koherentan. U eri naglašenog nacionalizma, kada su muslimani, uz ostale narode širom svijeta, postali svjesni vlastitih zasebnih jezika, kultura, etničkih i nacionalnih identiteta, poruka panislamizma padala je najčešće na neplodno tlo. I zato,

¹ „Muslimanski svijet“ obuhvata 1) muslimanske države: a) „crnu“ zapadnu Afriku (Senegal, Mali, Gvineja, Nigerija, Zambija), b) Magreb (Maroko, Alžir, Tunis, Mauritanija), c) istočnu Afriku (Somalija), d) Srednji istok pod arapskom dominacijom (Libija, Egipat Sudan, Saudijska Arabija) i arapske države (Jordan, Libanon, Sirija i Irak), e) Tursku, Iran, Afganistan, Pakistan, Bangladeš i Maldiv, i f) Indoneziju i Maleziju; 2) muslimanske manjine: a) zapadnu „crnu“ Afriku, b) Magreb (španski posjedi) c) Istočnu Afriku, d) Aziju i SSSR, e) Balkanske zemlje (Kipar, Grčka, Jugoslavija, Bugarska); 3) Dijaspore: a) Afrika, b) Azija i Okeanija, c) Evropa i Amerika. Videti studije: J.R. Milot, *Islam i muslimani*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982, str. 13–18; *Religije svijeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987, str. 311–338; P.I. Pučkov, *Suvremennaja geografija religij*, „Nauka“, Moskva, 1975.

iako je neko vrijeme panislamizam bio zajednički „vapaj“ združenih muslimana, ta se ideologija uskoro rasplinula u odvojene nacionalističke i konstitucionalističke pokrete. Sada je islam veliki izazov za *panarapsku* ideju. Za razliku od panarapskih težnji, Saudijska Arabija je pedesetih godina ovoga vijeka zastupala ideju o islamskom savezu, koji religioznu snagu islama smatra političkim osnovom saradnje.

U mnogim islamskim zemljama svijeta *islam* je postao samostalni politički činilac, koji omogućuje tim zemljama da „ponovo“ uđu u istoriju. Narodi u islamskim zemljama, zahvaljući islamskoj kulturi, održali su pod kolonijalnom vlašću svijest o svojoj nekadašnjoj istorijskoj ulozi, i zbog toga nijesu bili potpuno „od istorije pregaženi narodi“. U savremenom svijetu oživjelo je pitanje islama i njegove eksplozivne politizacije, što je naročito aktualizovano povodom tzv. iranske islamske revolucije. U tim zemljama islam nije izgubio ulogu svjetske religije, a služi i kao kulturna, etnička i politička veza, odnosno još nije izčezla potreba da ljude politički i kulturno povezuje kao svjetska religija. Zato udio islama kao religije u društvenom životu tih zemalja nije mali.

Ni u jednoj drugoj svjetskoj religiji svjetovno i duhovno nisu ujedinjeni u središnje načelo kao u islamu. Zbog toga je militantni islam mnogo opasniji od militantnog hinduizma, budizma ili hrišćanstva. Islamski *fundamentalizam* je pokret čiji je socijalno-politički kontekst značajno određen specifičnom duhovnošću. Jedinstvo vjerskog i svjetovnog posljedica je konkretnih objektivnih uslova u kojima se islam pojavio, tj. okolnosti da se socijalni preobražaj mogao ostvarivati samo u okviru religijski organizovane zajednice prvih muslimana, ustrojene u teokratsku državu. Tako se islam pojavio već na početku (Arabija) kao državotvorna snaga i kao vjera vladajućih. Zbog toga društvene suprotnosti u tim zemljama izgledaju kao borba oko tumačenja Muhamedovih riječi, odnosno: „Revolucija u ime Alaha“, i površni posmatrač odista vjeruje da se sve te velike, često krvave borbe u islamskim društvima, koje se vode pod religioznom zastavom, vode zbog riječi.

Poziv na „džihad“, islamski sveti rat, upućen je islamskim vjernicima svuda u svijetu. To je poziv na dizanje protiv svake vlade na Zemlji koja ne želi uspostavljanje vladavine Kurana. Ta poruka je u središtu ideje islamskog fundamentalizma, koja je na duhovnom planu, kao politička snaga i kao alternativa društvenog poretka, zahvatila čitav muslimanski svijet, od Maroka do Malezije. Mada nije organizaciono centralizovan, ni doktrinarno jedinstven, već često rascjepkan i razjedinjen, islamski fundamentalizam je objektivno značajna snaga i savremeni svijet ga mora ozbiljno shvatiti. On prije svega znači reakciju na stvarnost svijeta u kojem milioni muslimana žive, na njihov socijalni i politički položaj u tom svijetu. Stručne procjene ukazuju da će u narednih 40 godina populistički islam, koji računa na najšire mase sljedbenika, biti najznačajnija ideološka snaga u svijetu.

Posljednjih godina „revolucionarni“ islam je postao specifični politički oblik borbe i dijaloga sa svijetom oko sebe, prije svega sa Zapadom i Istokom. Ukoliko stanovništvo ima više razloga da bude nezadovoljno situacijom u zemlji, utoliko se povećava opasnost da radikalni muslimani prošire svoj uticaj. Islam, osim toga, ima funkciju ventila. On sada omogućava da se artikulišu političke i kulturne ideje. Na kraju, vjerski kanali su često jedini koji se mogu koristiti za slobodno izražavanje mišljenja. Neko je rekao da se, za razliku od partija i listova, džamije ne mogu ukinuti, jer je zajednički element svih muslimana zajednička vjera – islam. Što je socijalni i politički sukob dublji, islamska ideološka crta je naglašenija, odnosno više se koristi snažni vjerski simbolizam, razumljiv milionima vjernika.

Profesor P. Maurice Borrmans, u jednom svom intervjuu, izdvojio je četiri tačke političke erupcije islama.²

Prvo, kada se radi o *međuislamskim odnosima*, autor izdvaja zemlje s muslimanskom tradicijom i socijalizacijom u kojima postoje određeni konflikti i pritisci nižeg stepena intenziteta. Tako u Maroku vlast jako strahuje od fundamentalističke napasti; u Alžiru fundamentalisti izvođe vježbe i demonstracije u funkciji pritiska na prosvječenu varijantu vladajućeg islama; u Tunisu postoje povremeni sukobi između policije i studenata; u Egiptu islamski front poziva na sukob; u Turskoj postoje suprotnosti između islamskih vjerskih službenika i laičkih struktura koje izazivaju napetost i povremene konflikte, a u Iranu islamski fundamentalisti traže izvršenje smrtne kazne nad jednim engleskim taočem (Ruždi).

Drugo, radi se o *međuvjerskim odnosima*, odnosno o zemljama u kojima je dominantna muslimanska populacija stanovništva, ali ima i drugih vjerskih manjina. Po pravilu, u tim zemljama je međuvjerska ravnoteža krhka, ranjiva i nepostojana.

Pripadnici manjinskih vjerskih grupa stalno sumnjaju i strahuju da dominantni islam želi da instrumentalizuje institucije društva. Na primjer, u Sudanu je pokušano uvođenje šerijatskog prava za sve građane, bez obzira na vjersku pripadnost. U Libanu i Nigeriji značajna je hrišćanska manjina koja protestuje protiv širenja islama. U Bangladešu, Indiji, Indoneziji i Singapuru međuvjerska ravnoteža je ranjiva i nepostojana.

Treće, radi se o *međukulturnim odnosima*, odnosno o zemljama zapadne kulture i hrišćanstva, u koje islamske emigrantske zajednice dopijevaju iz Magreba, „crne“ Afrike, Bliskog istoka ili Indonezije. U tim sredinama islamski činilac može izazvati sukobe koji ne moraju imati isključivo vjerski predznak. Na primjer, u Velikoj Britaniji poznata

² P. Maurice Borrmans, *L Islam en éruption*, L'actualité religieuse dans le Monde, 15. mars 1990, No 76, str 30–34.

je afera Ruždi, u Francuskoj afera svile i džamije, a u Holandiji i Nemačkoj postoje potencijalni međukulturni konflikti.

Četvrto, o međuetničkim odnosima radi se u zemljama u kojima država mora da uklopi u zajednički život različite etničke, vjerske, kulturne i istorijske suprotnosti i antagonizme među tim skupinama. U njima buđenje nacionalnog identiteta može izazvati nasilni udar. Na primjer, u Jugoslaviji – kosovski konflikti; u Bugarskoj – turska manjina; u Grčkoj – sukob između ortodoksnih i muslimana u Trakiji; u Palestini – sukob između Jevreja i muslimana; u Sovjetskom Savezu – sukobi u Azerbejdžanu, Uzbekistanu i Tadžikistanu, a u Pakistanu i Indiji – kašmirski sukob.

Uspostavljanje novih suverenih država islamske tradicije podstaklo je raniju želju i ambiciju za stvaranje međunarodnih islamskih institucija i centara čiji bi prevashodni zadatak bio okupljanje i objedinjavanje svih muslimana svijeta i propagiranje islama kao najprirodnije i, istovremeno, najživotvornije sponse. Stoga su islamske države stvorile mjesta i instrumente za suočavanje mišljenja i dijaloga na platformi islamske solidarnosti i podrške. Muslimanska zajednica u Jugoslaviji, politički i religiozno, aktivno se uključila u te međunarodne islamske asocijacije.

SVJETSKE ISLAMSKJE INSTITUCIJE I CENTRI

Prvi stub nove islamske internacionale, Organizacija islamske konferencije (OIK), koja je izgrađena između 1960. i 1970. godine uz finansijsku podršku arapskog petrolejskog islama, okuplja 42 islamske zemlje. Ta institucija bi mogla važiti kao *politička*, „*vanvjerska*“, kada ne bi, preko svojih filijala, učestvovala u učvršćivanju i širenju islamskog prostora u Africi, Aziji i Evropi. Nastanak, razvoj i djelovanje Organizacije islamske konferencije neposredno su povezani sa sukobom i razvojem sukoba između arapskih zemalja i Izraela, naročito poslije rata 1967. godine, kada je Zapad, a posebno SAD, bio angažovan na strani Izraela, u kojem je vidio svog „trojanskog konja“ bliskoistočne politike. Tada su Arapi tražili podršku socijalističkih zemalja i revolucionarnih pokreta „trećeg svijeta“, što je posebno zabrinulo velike sile Zapada, pa i samu Saudijsku Arabiju, koja je počela da igra na kartu zapadne alijanse, tako da je tendenciji okretanja arapskih zemalja socijalističkim zemljama suprotstavljena ideja koja počiva na revolucionarno-nacionalnoj solidarnosti zasnovanoj na *islamu*.

Ideju islamskog jedinstva za borbu protiv zajedničkog neprijatelja prihvatile su i zemlje sa manje izraženim muslimanskim karakterom, jer su u njoj vidjele mogućnost za širi organizacioni oblik djelovanja i podršku borbe za arapsku stvar. Događaji koji su uslijedili išli su u prilog ideji panislamskih integrista. Rat 1969. godine i paljevina džamije

El-Aksa poslužili su kao povod za sazivanje opšteg islamskog sastanka radi zaštite zajedničkih muslimanskih svetinja. Tako je u septembru 1969. u Rabatu održana prva islamska konferencija šefova i vlada tzv. islamskih zemalja. Tom sastanku na vrhu prisustvovalo je dvadeset pet delegacija. Na samoj osnivačkoj konferenciji došlo je do sukoba između zemalja koje su težile da se konferencija razvije u instituciju sa stalnom djelatnošću i onih koje su naglašavale privremenost i, prije svega, *religijski*, a ne *politički karakter skupa*. Međutim, ipak je donesena rezolucija kojom je predviđeno da se slijedeće godine održi ministarski sastanak čiji bi osnovni zadatak bio ispitivanje mogućnosti otvaranja stalnog sekretarijata buduće organizacije. Tek 1970. godine održana je prva ministarska konferencija islamskih zemalja, a na njoj su se vidjele prave namjere Saudijske Arabije i njenih saveznika. Oni su uspjeli da nametnu OIK-u svoj koncept po gotovo svim pitanjima. Odlučeno je da se stvori stalni sekretarijat, da se ministarski sastanci održavaju svake godine, da se omogući formiranje predstavništava PLO-a u svim islamskim zemljama itd. Međutim, podijeljenost i suprotnosti prate i otežavaju rad te organizacije od same osnivačke konferencije. Donošenjem Povelje OIK-a na Trećem zasijedanju ministara inostranih poslova, održanom u Džedi 1972. godine, ta institucija je stekla i pravnu pretpostavku da se može tretirati kao međunarodna organizacija. Od tog skupa u Džedi OIK ima buran razvoj kao regionalna institucija sa brojnim djelatnostima. Na sastanku u Lahoru, 1974. godine, začeta je ekonomska povelja OIK, tako da je osnovana islamska banka za razvoj, sa sjedištem u Džedi. Opšti sporazum o ekonomskoj, tehničkoj i trgovinskoj saradnji zemalja članica OIK-a potpisale su 34 zemlje. Osim toga, formirani su mnogi drugi organi, kao: Centar za ekonomska, socijalna i statistička istraživanja u Ankari, Fond islamske solidarnosti, Centar za profesionalno i tehničko obrazovanje u Daki, a razvijena je međusobna saradnja u oblasti investicija u kulturi itd. Takođe, razvijena je plodna saradnja sa OUN, Međunarodnom organizacijom rada i, naročito, Pokretom nesvrstanih zemalja.

Organizacija islamske konferencije čini zajednicu suverenih država i PLO-a. To je organizacija djelimično otvorenog tipa, jer joj se mogu priključiti sve zemlje sa islamskim stanovništvom. Organizacija teži *univerzalnosti i proširenju islamske religije na cijeli svijet u skladu sa Muhamedovim učenjem*. Odluke donosi putem pregovaranja. One su formalno-pravno neobavezne, a ukoliko pojedinim aktima Organizacije želi da se da pravna obaveznost, onda ih ratifikuju zemlje članice. Sama povelja OIK-a sastoji se od preambule i 14 članova. Organizacija nije vremenski ograničena, što znači da su osnivači predvidjeli da ona bude trajni oblik okupljanja.

Ciljevi Organizacije su dvojaki: specifični islamski i opšteg značaja. U vezi sa specifičnim islamskim ciljevima najvažnije su odredbe o zaštiti

svetih mjesta, podršci borbi naroda Palestine i učvršćivanju borbe svih muslimanskih naroda za zaštitu njihovog dostojanstva, nezavisnosti i nacionalnih prava. Takva institucija je rijetkost u teoriji međunarodnog prava, jer okuplja zemlje na osnovu pripadnosti jednoj vjeri, bez obzira na to što se politička opredjeljenja članica država umnogome razlikuju. U ciljeve opšte vrijednosti spadaju: borba za učvršćivanje mira i svjetske bezbjednosti, uklanjanje rasne diskriminacije, pravo na samoopredjeljenje, nemiješanje u unutrašnje stvari i poštovanje suvereniteta. Osim toga, sve međusobne konflikte države članice treba da rješavaju pregovorima, mirenjem, arbitražom itd.

Organizaciju čine: Konferencija kraljeva i šefova država i vlada; Konferencija ministara inostranih poslova, i Generalni sekretarijat. Na osnovu takve strukture i Povelje može se zaključiti da je Konferencija kraljeva i šefova država i vlada najviša instanca Organizacije, koja se sastaje zbog posebnih interesa muslimanskih nacija. Konferencija ministara inostranih poslova sastaje se svake godine, a po potrebi se sazivaju i vanredni sastanci. Ona utvrđuje kada je interes muslimanske nacije posebno ugrožen, što se može protumačiti kao želja osnivača da ona donosi sve važnije odluke. Osim toga, ta konferencija određuje opštu politiku Organizacije, sagledava sprovođenje odluka, odobrava budžet Generalnog sekretarijata, imenuje generalnog sekretara itd. Generalni sekretarijat je glavni administrativni organ, ali ima i dio izvršne funkcije, a u njemu su mjesta raspodijeljena prema geografskom principu. Funkcije Generalnog sekretarijata mogu se podijeliti na: uže administrativne, tehničke, reprezentativne, finansijske i, ponekad, političke. U Povelji je naglašeno da je sjedište Sekretarijata u Džedi, ali samo dok se ne oslobodi Jerusalem.

Član Organizacije može postati svaka islamska zemlja koja prihvata Povelju. Palestina je priznata kao punopravan član, iako nema atribut države, jer se smatra da je Pakt Društva naroda 1919. godine regulisao njen status. *Prema Povelji svaka država članica spremna je da primi islamsku religiju.* Iako se u Povelji ne govori o prestanku članstva, Egipat i Avganistan su suspendovani iz Organizacije.

Sve izdatke Generalnog sekretarijata snose države članice prema nacionalnom dohotku. Saudijska Arabija daje najveću sumu, a tome odgovara i njeno mjesto u Organizaciji. U toj državi je do sada održano najviše skupova, a bila je i sjedište većine specijalizovanih agencija OIK-a. U Povelji OIK-a ističe se da Organizacija u svim državama članicama uživa pravnu sposobnost i privilegije. Organizacija UN dala joj je status posmatrača, a ima status posmatrača i u okviru Pokreta nesvrstanih.

Na ministarskim sastancima OIK-a održanim 17. i 18. juna u Istanbulu i 1. i 2. decembra 1992. u Džedi zaključeno je da je zbog krize u Jugoslaviji i rata u Bosni i Hercegovini „interes muslimanske

nacije posebno ugrožen“. To okupljanje islamskih zemalja na osnovu pripadnosti jednoj vjeri u stvari je međunarodna islamska podrška muslimanima (Aliji Izetbegoviću) u Bosni i Hercegovini, što jača vjerski karakter sukoba na ovom području.

Drugi stub nove islamske internacionale, odnosno savremenog islama, isto tako neodređenog karaktera kao i prvi, jeste Sveislamska liga ili, na arapskom Rabita, ili Rabitatul Aleml Islami (Liga islamskog svijeta). To je najveća međunarodna islamska asocijacija, osnovana 1960. godine, sa sjedištem u Meki (Saudijska Arabija). Zadatak joj je utvrđen ustavotvornom poveljom od 15. decembra 1962: „Širenje poruke islama, objašnjavanje njegovih načela i doktrine, otklanjanje sumnji kojima neprijatelji islama pokušavaju da udalje vjernike od njihove vjere i unište njihovo jedinstvo i njihovo bratstvo, kao i proučavanje islamskih problema za dobro muslimana i ostvarivanje njihovih napora“. Dalje se kaže da Rabita „neće propuštati ni jednu priliku da gradi jedinstvo među muslimanima... da otklanja sve prepreke na putu koji vodi nekoj islamskoj instituciji i da u tom cilju koristi moralne, kulturne i materijalne resurse koji su joj na raspolaganju“.

Liga nastoji da okupi najistaknutije naučnike, javne radnike, istaknute predstavnike uleme, kao i sve strukture zainteresovane za islam i njegovu ekspanziju. Djeluje u okvirima islama (iako je prema islamu vjersko i svjetovno neodvojivo), sa pozicija islamskih zajednica i naroda, a ne država i vlada. Dakle, formalno predstavlja narode, a ne vlade. Svoju aktivnost usmjerava prema vjerskom i prosvjetno-kulturnom uzdizanju muslimana; obezbjeđuje znatnu materijalnu pomoć novim i siromašnim islamskim zajednicama za razvoj vjerskog života, a posebnu pažnju posvećuje organizovanju i finansiranju islamskih skupova u cijelom svijetu, posebno u Africi i Evropi.

Aktivnost Rabite je diskretna, ali razgranata i efikasna. Ona uspostavlja veze među postojećim muslimanskim zajednicama u svijetu, a ne među muslimanskim državama kao OIK. Rabita daje smisao koncepciji „islamske nacije“ (UMMA). Članovi njenog ustavotvornog savjeta delegati su islamskih zajednica, a ne država. Petrodolarske zemlje iz Persijskog zaliva obezbjeđuju većinu finansijskih sredstava potrebnih Rabiti, čiji je generalni sekretar uvijek bila, od osnivanja, neka ličnost iz Saudijske Arabije. Aktivnost Lige je proširena tako što su u raznim dijelovima svijeta postavljeni „kontinentalni savjeti džamija“, a predstavnike ima svuda u muslimanskom svijetu, koje obučava u Meki (imami) i šalje na teren. Takođe, osniva po svijetu islamske kulturne centre.

Rabita ima svoj izvršni i savjetodavni organ. Na čelu izvršnog organa je generalni sekretar, a u savjetodavnom organu su zastupljene sve islamske zemlje. Osim godišnjih užih i četvorogodišnjih širih sastanaka, Rabita organizuje brojne sastanke najrazličitijih islamskih

asocijacija iz čitavog svijeta. Već više godina u njoj aktivno učestvuje i Islamska zajednica iz Jugoslavije. Njeni predstavnici su članovi mnogih Rabitinih institucija, kao što su Islamsko vijeće za Evropu, Svjetsko vijeće za džamije, Rabitine asocijacije karija itd. Godinama Rabita organizuje i razne festivale islamske omladine za vrijeme hadža i simpozijume o raznim pitanjima. Veoma je rasprostranjena i njena izdavačka djelatnost na svim jezicima svijeta. Redovno izdaje svoje časopise, revije i emituje radio (Glas islama) i TV-emisije. Preduzima mjere da se televizijski prenosi kompletan obredni proces hadža. Svake godine šalje brojne delegacije u razne krajeve svijeta čiji je zadatak da vide i analiziraju život i prilike muslimana, kako bi se, na osnovu tih analiza, mogle preduzeti određene mjere. Posebnu i oštru aktivnost usmjeravaju na raskrinkavanje reformističkih ideja s islamskim imenom, kao što Ahmedije, Kadijanije i Behaije. Kao i Međunarodni savjet crkava, Rabita je savjetodavni član UN i tamo ima stalnog predstavnika. Iako nema nikakvu svjetovnu vlast, njena aktivnost često ima politička obilježja.

Krajnji cilj – političko jedinstvo muslimana

U intervjuu ciriškom listu „Veltvohe“, nekadašnji generalni sekretar OIK-a Habib Šati, između ostalog, rekao je:

„... Kao što znate islam nije samo religija, samo religiozna vjera nego istovremeno jedan društveni model, jedan vid života, jedna etika i jedan privredni sistem... Ovaj islamski sistem prošao je veoma teške faze... Ali od kada smo svoju sudbinu uzeli u svoje ruke, muslimanski svijet je u potrazi za svojim identitetom... Islamski svijet je iskusio jednu evoluciju koja ga je dovela do jedne otvorenosti prema svijetu... muslimani žive u sadašnjosti, a to znači da oni hoće i prihvataju preobražaj... Zapadni svijet mora da uvidi da se islam nalazi u procesu preobražaja kao reakcije na sve oblike kolonijalizacije... Kratko rečeno, cilj te doktrine je da oživi onaj islam koji zastupa stare vrline i koji će ponovo naći svoje mjesto u muslimanskom svijetu... Pod povratkom islamu ne treba izjednačavati ono što Arapska liga označava kao Arapska zajednica. Ono što mi podrazumijevamo pod povratkom nije neka UMMA Arab nego UMMA islamkuue – Islamska zajednica, to znači zajedništvo nacija i islamskih naroda sa njihovim postojećim vladama koje sarađuju u okviru opštih i bilateralnih ugovora, ali bi svaka zadržala svoju postojeću osobenost. Naš cilj nije ponovo uspostavljanje halifata, odnosno jedne univerzalne, jedinstvene države“.

U vezi s pravima čovjeka Habib Šati je, između ostalog, naveo neke preokupacije OIK-a:

„...Islamska konferencija upravo namjerava da formuliše jednu povelju o pravima čovjeka na način kako je mi razumijemo. Ukoliko

ta povelja bude ratifikovana od svih islamskih zemalja, ona će biti objavljena. To će biti jedna zvanična povelja za islamske zemlje. Ona se neće mnogo razlikovati od univerzalnih objašnjenja prava čovjeka, jer mi imamo iste predstave kao i grupa 77 zemalja trećeg svijeta, jer smo dio trećeg svijeta..."

Na međunarodnom naučnom seminaru u Parizu, organizovanom u saradnji s Uneskom 4. decembra 1981, kojem je prisustvovalo 50 naučnika iz islamskog svijeta, a koji je organizovao OIK, sa sjedištem u Džedi, predsjednik Starješinstva Islamske zajednice Bosne i Hercegovine Smajlović je rekao:

„Sadašnje buđenje islamskog svijeta govori o njegovoj želji za promjenama, izrazima volje i odlučivanju o vlastitoj sudbini. Organizacija islamske konferencije predstavlja izraz volje 42 islamske države. Ona je u službi islamskih manjina gdje god se one nalazile, postojale i živjele“.

Na nekim drugim islamskim naučnim skupovima istupao je generalni sekretar OIK Habib Šati, koji je naglašavao zainteresovanost svijeta za islam. Tako je na skupu islamskih i neislamskih naučnika u Parizu rekao:

„Svi naučnici na ovom skupu pokazali su izuzetnu zainteresovanost za islam, islamska kretanja i njegove doktrine. Ovaj seminar je organizovan s ciljem da se odgovori na sveopšte interesovanje savremenog svijeta za islam, njegovo buđenje koje predstavlja svojevrsan fenomen. Došlo je vrijeme da se istina o islamu i njegove poruke utvrde kako bi mislioci svijeta i svih vjera elaborirali principe islama polazeći sa principijelnog stanovišta da islam nije samo vjera nego i životni model i da se savremeni svijet sve više interesuje za islamske političke, pravne, ekonomske i socijalne nauke i institucije. Zapadnom svijetu treba objasniti da islam mobilizira svojom otvorenošću. On je izvojevao pobjedu nad kolonijalizmom i sada ide ka socijalnom napretku i pravdi. U njemu nema sukoba sa naukom, pa otuda ne može biti nikakvih opozicija između države i vjere. To znači da je država izraz pravedno provedenog principa konkretizacije islamskih ideja“.

Šejh Abdulhaaim Alaj, član jordanskog parlamenta, posjetio je 1991. godine Mešihat Islamske zajednice u BiH i redakcije časopisa „Preporod“, „Muallim“ i „Islamska misao“, kojima je dao intervju i, između ostalog, rekao:

„Cilj svih ovih islamskih partija jeste kako zadobiti zakonodavnu, izvršnu i drugu vlast u jednoj državi. To je, naravno, cilj svih muslimana u svijetu. Muslimanske mase danas smatraju da islam treba da vodi muslimansko društvo i da on treba da bude kreator u svim domenima društva... Otuda, po mom mišljenju, islamske organizacije i društva imaju prednost i više uspjeha na ujedinjenju muslimana, čiji je krajnji cilj političko jedinstvo muslimana i njihovo egzistiranje u jednoj velikoj

domovini“.³ To mišljenje islamskog naučnika podudara se s mišljenjem Alije Izetbegovića u njegovoj „Islamskoj deklaraciji“: „U jednoj od teza za islamski poredak današnjice, naveli smo da je prirodna funkcija islamskog poretka težnja za okupljanjem svih Muslimana i svih muslimanskih zajednica u svijetu. U današnjim prilikama ova težnja znači borbu za stvaranje velike islamske federacije od Maroka do Indonezije, od tropske Afrike do centralne Azije“.⁴

ISLAM U VJERSKO-POLITIČKIM SUKOBIMA U JUGOSLAVIJI

Sadašnje islamsko stanovništvo na Balkanu i u južnoslovenskim zemljama začeto je krajem 14. vijeka, sa vojničkim prodorom Osmanlija. Nosioci islamizacije balkanskog stanovništva bili su stranci. To je, prema Ivi Andriću, posebna formacija islama, i uvijek je bila uzrok sukoba i dioba između Istoka i Zapada, odnosno između južnoslovenskih naroda, koji i sada trpe tragične posljedice tog sukoba. Širenje islama u južnoslovenskim zemljama bio je rezultat neposrednog uticaja turske vladavine od 14. do 19. vijeka. Proces islamizacije odvijao se lagano i postupno, uz kombinovanje vojnih, ekonomskih i drugih pritisaka, pri čemu je važno pravilo: *Čija vlast toga i vjera*. „Tako se dogodilo da je posred južnoslovenskih zemalja povučena linija koja je, bez obzira na snažne fluktuacije, uglavnom išla Dunavom, Savom, Unom, Dinarskim planinama. Taj zid razdvajanja podelio je srpsko-hrvatski rasni i jezički kompleks u dva dela, a njegova senka, u kojoj se odvijala jezovita istorija u trajanju četiri stoleća, morala je na rubovima sa obe strane kao teret da pritiskuje do u daleku budućnost“.⁵

Prema popisu stanovništva iz 1921, 1948. i 1953. godine, konfesionalna panorama jugoslovenskog stanovništva izgledala je ovako:⁶

Tabela 1

Vjeroispovijest	1921.	1948.	1953.
Pravoslavna	46,6	49,5	41,5
Katolička	39,8	36,7	31,8
Islamska	11,0	12,5	12,3
Protestantska	1,8	–	0,9
Ostalo	0,7	1,2	1,2
Ne vjeruje	–	0,7	12,3

³ Islamska misao, br. 149, maj 1991, Sarajevo, str. 6.

⁴ Alija Izetbegović, *Islamska deklaracija*, Sarajevo, 1970, str. 12.

⁵ Ivo Andrić, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine* (disertacija), Sveške Zadužbine Ive Andrića, Beograd, 1/1982, str. 53.

⁶ Radovan Samardžić, *Religija i položaj vjerskih zajednica u SFRJ*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1984, str. 63.

Islamske skupine prema etničkoj pripadnosti

U bivšoj Jugoslaviji islamske skupine čine muslimani slovenskog porijekla u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji. Zatim, većina pripadnika albanske i svi pripadnici turske nacionalne manjine. Među muslimane se ubraja i većina Roma (Cigani) i muslimani u dijaspori širom Jugoslavije. Od 1953. godine nije se vodila zvanična statistika konfesionalne pripadnosti jugoslovenskog stanovništva, koja je ponovo uvedena 1991. godine prilikom popisa jugoslovenskog stanovništva. Međutim, uslijed raspada bivše Jugoslavije Savezni zavod za statistiku ne posjeduje takve podatke iz republika i pokrajina, već samo podatke o nacionalnim skupinama, koji se po pravilu poklapaju s konfesionalnom pripadnošću stanovništva Jugoslavije. Pregled islamskih skupina muslimana prema etničkoj pripadnosti⁷ prikazan je u tabeli 2.

Tabela 2: Pregled islamskih skupina muslimana u SFRJ prema etničkoj pripadnosti

	1948.		1953.		1961.		1971.		1981.		1991.	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
JUGOSLAVIJA	810.126	5,1	998.698	5,9	972.960	5,2	1.729.932	8,4	1.999.890	3,9	2.307.447	9,5
BOSNA I HERCEGOVINA	788.403	30,7	891.800	31,3	842.248	25,7	1.482.430	39,6	1.629.924	39,5	1.905.829	43,7
CRNA GORA	387	0,1	6.484	1,5	30.665	6,5	70.236	13,3	78.080	13,4	89.932	14,6
HRVATSKA	1.077	0,0	16.186	0,4	3.113	0,1	18.457	0,4	23.740	0,5	47.603	1,0
MAKEDONIJA	1.560	0,1	1.591	0,1	3.002	0,2	1.248	0,1	39.555	2,1	–	–
SLOVENIJA	179	0,0	1.617	0,1	465	0,0	3.831	0,2	13.425	0,7	26.725	1,4
SRBIJA	17.315	0,3	81.081	1,2	93.467	1,2	154.330	1,8	215.166	2,3	237.358	2,4
SRBIJA BEZ AP	6.586	0,3	64.303	1,5	83.811	1,7	124.482	2,4	151.674	2,7	173.871	3,0
AP VOJVODINA	1.050	0,1	10.537	0,6	1.630	0,1	3.491	0,2	4.930	0,2	6.079	0,3
AP KOSOVO	9.679	1,3	6.241	0,8	8.026	0,8	26.357	2,1	58.562	3,7	57.408	2,9

Muslimani su se od 1948. godine različito iskazivali: „Musliman-neopredjeljen“, „Jugosloven-neopredjeljen“, „Musliman u etničkom smislu“ i „Musliman u nacionalnom smislu“.

Muslimansku zajednicu u Jugoslaviji sada čini oko pet miliona osoba, koje pripadaju različitim nacionalnim grupama. To su muslimani slovenskog porijekla, koji imaju status naroda i broje oko 2,3 miliona osoba. Drugu islamsku etničku grupu čine Albanci, koji u Jugoslaviji imaju status nacionalne manjine. Pošto su odbili da daju podatke za službeni popis početkom 1991, njihov broj se procenjuje na oko dva miliona osoba. Treću islamsku etničku grupu čine Turci, koji u Jugoslaviji takođe imaju status nacionalne manjine, a ima ih oko 110.000. Četvrtu islamsku etničku grupu čine Romi, koji su većinom pripadnici islamske vjeroispovijesti. Prema popisu iz 1991. godine ima ih oko 200.000 i to svih vjeroispovijesti.

⁷ Savezni zavod za statistiku, „Statistički bilten“, br. 1.295, Beograd, maj 1982, str. 8–19, i br. 1.934, Beograd, 1992, str. 9–43.

Tabela 3: Muslimani u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	1.905.829	43,7
CRNA GORA	89.932	14,6
HRVATSKA	47.603	1,0
MAKEDONIJA	–	–
SLOVENIJA	26.725	1,4
SRBIJA	237.358	2,4
SRBIJA BEZ AP	173.871	3,0
AP VOJVODINA	6.079	0,3
AP KOSOVO	57.408	2,9

Tabela 4: Albanci u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	–	–
CRNA GORA	40.880	6,6
HRVATSKA	14.281	0,3
MAKEDONIJA	427.313	21,0
SLOVENIJA	3.558	0,2
SRBIJA	1.686.661	17,2
SRBIJA BEZ AP	76.012	1,3
AP VOJVODINA	2.959	0,1
AP KOSOVO	1.607.690	82,2

Tabela 5: Turci u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	–	–
CRNA GORA	–	–
HRVATSKA	128	0,0
MAKEDONIJA	97.416	4,0
SLOVENIJA	153	0,01
SRBIJA	11.501	0,1
SRBIJA BEZ AP	663	–
AP VOJVODINA	–	–
AP KOSOVO	10.838	0,6

Tabela 6: Romi u nacionalnom smislu

REPUBLIKE I AUTONOMNE POKRAJINE	1991.	
	Broj	%
BOSNA I HERCEGOVINA	–	–
CRNA GORA	–	–
HRVATSKA	4.760	0,1
MAKEDONIJA	55.575	2,7
SLOVENIJA	2.282	0,1
SRBIJA	137.265	1,4
SRBIJA BEZ AP	69.564	1,2
AP VOJVODINA	24.895	1,2
AP KOSOVO	42.806	2,2

Islamske institucije i centri u Jugoslaviji

Prva islamska institucija u Jugoslaviji je Islamska zajednica, koja je izgrađena tokom turske vladavine na južnoslovenskim prostorima. Ona se može smatrati „vjerskom“ jer nema svjetovnu vlast nad svojim pripadnicima, ali njena aktivnost često ima politička obilježja. Zadatak joj je da razvija vjersku svijest među muslimanima, organizuje vjerske obrede (ibadat) i druge vidove ispoljavanja vjerskih osjećanja. Jugoslovenski muslimani pripadaju sunitima.

Islamsku zajednicu čine organi, ustanove i službenici. Organi Islamske zajednice su *odbori*, koji se osnivaju na područjima sa više džemata muslimana (uglavnom na nivou opština); *muftijstva*, koja se osnivaju za područje više odbora Islamske zajednice (što odgovara regijama u administrativnoj podjeli zemlje); *sabori* Islamske zajednice i njihovi izvršni organi – *mešihati*, čija se jurisdikcija poklapa s granicama jugoslovenskih republika, i *Vrhovni sabor* Islamske zajednice, kao najviše predstavničko tijelo muslimana u Jugoslaviji. Izvršni organ tog tijela jeste *Rijasat* Islamske zajednice u Jugoslaviji, na čijem je čelu *reis-ul-ulema*, koji je vjerski poglavar muslimana. Sjedište Rijaseta je u Sarajevu. *Islamski savjet* je najviše tijelo za kontrolu ustavnosti i zakonitosti u okviru Islamske zajednice u Jugoslaviji i za tumačenje islamskih propisa.

Mreža organa, institucija i službenika Islamske zajednice razvijena je na celoj teritoriji bivše Jugoslavije. Pod njenom upravom se nalazi 2.060 džamija, 740 mesdžida 1.210 mekteba za vjersko podučavanje, tri srednje islamske škole (u Sarajevu, Prištini i Skoplju), u kojima se redovno školuje 820 učenika i učenica, i Islamski teološki fakultet u Sarajevu, na kojem studira 120 studenata i studentkinja. U toku su

pripreme za osnivanje sličnog fakulteta u Skoplju, a u osnivanju je i Islamski institut u Zagrebu. U okviru Islamske zajednice djeluje oko 2.100 alima u rangu imama, hatiba, mualima, muderisa i muftija, a u 44 tekije svoje aktivnosti obavljaju sljedbenici različitih sufijskih redova.

Osim vjerske, muslimani u Jugoslaviji obnovili su (1990–1991) brojne kulturne, socijalne i humanitarne organizacije. Među njima su najpoznatije: Kulturno društvo muslimana „Preporod“ (Sarajevo), Muslimansko dobrotvorno društvo „Merhamet“, Muslimansko kulturno i humanitarno društvo „El-hilal“ (Skoplje) i Muslimansko humanitarno društvo „Sami Frašeri“ (Pristina). U toku su pripreme za osnivanje islamske informativne agencije i Vakufske banke u Sarajevu. Od nedavno, u Sarajevu djeluje i Islamski muzej. Izdavačka djelatnost odvija se uglavnom u okviru mešihata i Rijaseta Islamske zajednice, mada islamske publikacije izdaju i brojni drugi organi zajednice. Po broju, tiražu i značaju objavljenih publikacija najznačajniji izdavač je „El-Kalem“ – izdavačka djelatnost Mešihata u Sarajevu.⁸

U bivšoj Jugoslaviji obrazovano je više političkih stranaka koje okupljaju pripadnike različitih muslimanskih etničkih grupa. Najuticajnija je Stranka demokratske akcije čiji je vođa Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Ta stranka ima najveći broj poslanika u bosanskom parlamentu, a politički je reprezent i muslimanskog naroda u Sandžaku (Srbija i Crna Gora). Albanci na Kosovu i Metohiji imaju više političkih stranaka i saveza demokratskog i nacionalnog usmjerenja, među kojima je najuticajniji Demokratski savez Kosova. Politički reprezent Albanaca u zapadnoj Makedoniji je Stranka demokratskog prosperiteta. Među turskom etničkom grupom djeluje Turski demokratski savez,⁹ a 1991. godine obnovljena je i organizacija „Mladi muslimani“, što je pokušaj njene rehabilitacije. Toj organizaciji je nekada pripadao Alija Izetbegović i ona se aktivno uključila u njegov „džihad“ u BiH obnavljajući islamsko-profašističku tradiciju iz Drugog svjetskog rata.

Prvobitno je muslimansko rukovodstvo imalo namjeru da stvori jugoslovensku muslimansku stranku ili muslimansku narodnu stranku, ali Zakon o udruženju građana onemogućava udruživanje na nacionalnoj i vjerskoj osnovi, pa se privremeno odustalo od tog naziva. Uz neznatnu izmjenu programa, odlučeno je da se djeluje pod imenom Stranka demokratske akcije.¹⁰ Zaokružujući mrežu islamskih organa i organizacija, na 1. kongresu Stranke demokratske akcije, održanom od 29. novembra do 01. decembra 1991, na čelu sa Alijom Izetbegovićem, formirana je Patriotska liga naroda, koja čini vojno krilo Stranke demokratske akcije, a djeluje na čitavom prostoru gdje žive muslimani,

⁸ „Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u SFRJ“, br. 2/1990, br. 4/1991, i br. 5/1991.

⁹ Isto, br. 5/1991, str. 604–605.

¹⁰ „Islamska misao“, br. 137, Sarajevo, maj 1990, str. 9.

sa sjedištem u Sarajevu. Cilj te vojne formacije bio je: 1) stvaranje države Muslimana u granicama BiH; 2) formiranje oružanih snaga Muslimana; 3) zauzimanje potpune vlasti i preuzimanje odgovornosti za suverenitet matične države Muslimana i drugih naroda Bosne i Hercegovine itd. Zaključna poruka je bila: „Braćo Muslimani, možete imati različita mišljenja oko svih drugih pitanja, osim pitanja o našoj državi“.¹¹

Muslimane u Jugoslaviji, etničke skupine, vjerske, kulturne, humanitarne i političke organizacije povezuje islam kao zajednička osnova. Aktuelna situacija u Bosni podsjeća na strašne vjerske borbe vođene u prošlosti u toj zemlji. Cjelokupna situacija stvorena raspadom Jugoslavije uvukla je sve tri osnovne nacionalne religije (pravoslavna, katolička i islamska) u krvavi međusobni sukob u ime svoje „vjere i nacije“. Ti sukobi su posebno oštri u Bosni, jer su podržani od „balkanske formacije islamizma“, kako bi rekao nobelovac Ivo Andrić. Vrhovno vjersko vodstvo Islamske zajednice u Jugoslaviji, u svom Memorandumu, upućenom islamskim organizacijama i institucijama u svijetu, avgusta 1991, poručilo je:

„U slučaju izbijanja ratnih sukoba širih razmjera, čega smo do sada – hvala Allahu dž.š. – bili pošteđeni, muslimani bi mogli postati predmet bezobzirnih napada. U tom slučaju odbrana vjere, života, časti i imovine postaje vjerska obaveza, a odgovornost za našu sudbinu pašće i na cijeli muslimanski Umet“. Ovu poruku je potpisao reis-ul-ulema hadži Jakub ef. Selimoski, a memorandum je upućen radi „obznanjivanja istine i pozivanja na akciju islamske solidarnosti“. U njemu je takođe poručeno da ukoliko dođe do potpune dezintegracije Jugoslavije, „Islamska zajednica će podržati zahtjev za suverenom i samostalnom Republikom BiH, autonomiju Sandžaka i Zapadne Makedonije, te legalno opredjeljenje albanskog naroda na Kosovu, koje se može kretati od zahtjeva za vraćanjem autonomije predviđene Ustavom Jugoslavije iz 1974. godine, pa do formiranja vlastite republike. U svakom slučaju, neophodno je očuvati jedinstvenu vjersku administraciju muslimana na jugoslovenskom prostoru“.¹² U islamu vjersko jedinstvo je pretpostavka za političko.

Islamski centri u svijetu i njihov uticaj na Islamsku zajednicu u Jugoslaviji

Poslije Drugog svjetskog rata Islamska zajednica u Jugoslaviji nije imala gotovo nikakvih odnosa s islamskim zemljama, osim što su se određeni kontakti održavali u vrijeme hadža, koji nije prekidano. Tek

¹¹ „Informator“, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, br. 6, juni 1992, str. 102–103; br. 2, februar 1992, str. 41; br. 5, maj 1992, str. 104–123.

¹² Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u SFRJ, broj 5/1991, str. 603–607.

1960. godine obezbijeđeno je da se prva grupa medresanata Gazi Husrev-begove medrese uputi na Al Ashar, što je značilo da je otpočeto školovanje islamskog vjerskog kadra za potrebe Islamske zajednice u Jugoslaviji. Slijedećih godina na islamske fakultete odlazile su brojne grupe, što je značilo uspostavljanje i drugih odnosa i veza s islamskim zemljama.

Međutim, uspostavljanje širih i prisnijih veza sa islamskim zemljama, a posebno sa Saudijskom Arabijom, nije bilo lako, bez obzira na to što su po islamskim propisima sve islamske skupine jako vezane za tu zemlju u kojoj se nalaze najviše svetine islama. Teškoće u vezi sa stvaranjem povjerenja između Islamske zajednice u Jugoslaviji i Saudijske Arabije najbolje se vide iz slijedećeg teksta tadašnjeg reisa muslimana Jugoslavije:

„Trebalo je mnogo strpljenja, truda i napora da se otklone sve smetnje na uspostavljanju međusobnih veza. Sa naše strane nisu postojale nikakve teškoće. U tu svrhu je još 1958. godine delegacija Islamske zajednice Jugoslavije na čelu sa reisom Kemurom posjetila Saudi Arabiju. Pored tog reis je nekoliko godina predvodio jugoslovenske hadžije i koristio sve mogućnosti da uspostavi kontakte sa odgovarajućim faktorima, pa je čak dolazio u kontakt sa kraljem, ali su sva nastojanja ostala u ograničenim okvirima, jer zvanični organi ove zemlje nisu pokazivali osobitu volju za uspostavljanjem veza i bili su prilično ograničeni i rezervisani. Tako se istina o vjerskom životu Islamske zajednice teško probijala ali je sebi ipak krčila put. Kontakti na raznim kongresima naših delegacija doprinosili su otklanjanju sumnje. Međutim, zavjesa se počela dizati i određeni krugovi u Rabiti počeli su se interesovati za muslimane Jugoslavije. To je počelo prvo privatnim posjetama, da bi kasnije došlo do posjeta i zvanične delegacije Rabite, a zatim i ostalih delegacija islamskih zemalja“.

Rabita je, na osnovu izvještaja koje su napravile njene delegacije, u dva navrata raspravljala o životu muslimana u Jugoslaviji, a otvorenost odnosa i potpuno povjerenje uspostavljeni su u periodu kada je pokrenuta inicijativa za izgradnju Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu. Tada je ona donijela odluku o pružanju svake mogućnosti Islamskoj zajednici u Jugoslaviji, što je preporučila i svim ostalim islamskim zemljama. Tako je za izgradnju fakulteta u Sarajevu upućena hejdija kralja Fejsala od 250.000 dolara, a kasnije je uslijedila i pomoć za Žensku medresu i stipendije za studente na islamskim fakultetima, a posljednjih godina zvanične zahtjeve Rabiti za velike investicione zahvate, kao što su sanacija Begove džamije i izgradnja nekih većih džamija u Jugoslaviji, uputila je zvanično Islamska zajednica. Ti zahtjevi za pomoć odnose se na sume i do nekoliko desetina miliona dolara, a mnoge posjete Islamske zajednice islamskim zemljama i njihovim asocijacijama motivisane su i materijalnom pomoći.

Kada su otpočeti radovi na islamskom teološkom fakultetu Rabita je uputila svoju delegaciju, koja je predsjedniku Titu izrazila pismenu zahvalnost na slobodama i ravnopravnosti koje uživaju muslimani Jugoslavije. Od tada (1972. godina) Rabita redovno poziva Islamsku zajednicu na sve skupove islamskih asocijacija. U vezi s otpočinjanjem radova na islamskom teološkom fakultetu i prisustvovanju Rabitine delegacije tom svečanom činu islamska glasila su pisala: „Rabita je pravilno shvatila historijski značaj ovog čina. Htjela je da bude svjedok jednog vanrednog, krupnog događaja u razvoju vjerskog života muslimana Jugoslavije!

Rabita je, 1974. godine, na čelu sa generalnim direktorom, zvanično bila gost Islamske zajednice, gdje su joj ukazane sve moguće počasti i gdje je prisustvovala otvaranju nekih džamija, pri čemu se okupilo više od 30.000 vjernika. Međutim, pravi interes Rabite za muslimane Jugoslavije vidi se iz reisovog pozdravnog govora:

„Drago mi je što mogu ovdje konstatovati da su se naša braća iz islamskog svijeta, poslije dugog proučavanja i posjete, uvjerila da muslimani u Jugoslaviji nesmetano obavljaju misiju islama, da su bez obzira na uslove u kojim su živjeli u dosta složenoj društvenoj situaciji zauzeli odgovarajući položaj u jugoslovenskoj društvenoj stvarnosti. Oni nisu dozvolili da nestane njihovo duhovno islamsko biće i da izgube vrijednosti i historijske komponente. Sačuvali su vlastiti islamski identitet, svoje naslijeđe, svoju tradiciju, iako su bili izloženi raznim pritiscima i uticajima. *Za obavljanje takve misije u Evropi treba imati odgovarajući kadar koji ima visoko islamsko obrazovanje. Islamska zajednica u Jugoslaviji predstavlja najveću organizacionu zajednicu u Evropi sa preko 3 miliona muslimana i kao takva posjeduje najviše uvjeta da bude solidna baza i most za vjerski život svih džamata Evrope. Ona im je najbliža i najviše shvaća njihove probleme i potrebe. Sada je potrebno da se ova baza i most ojača, a to je dobro shvatila i Rabita*“.

Reis Kemura je, pored ostalog, naglasio brojnost muslimana u pojedinim zemljama Evrope, tako da, prema toj računici, ima oko 30 miliona muslimana. Na svečanosti je govorio i generalni direktor Rabite, i to u vjerskim okvirima. Poslije povratka u Saudijsku Arabiju napisao je i knjigu, pod naslovom *Muslimani Jugoslavije*, što je bio i zvanični izveštaj o uspostavljanju dobrih odnosa Rabite i Islamske zajednice u SFRJ. Predstavnici Rabite bili su oduševljeni vjerskim slobodama u Jugoslaviji, o kojima „nisu mogli ni sanjati“.

Kadrovske preokupacije Islamske zajednice u SFRJ

Za Rabitu su vezane i kadrovske pretenzije Islamske zajednice. Naime, u okviru unutrašnjeg organizacionog i kadrovskog sređivanja i uspostavljanje veza s islamskim zemljama u Islamskoj zajednici je došlo

do veće otvorenosti. To nikoga ne bi posebno zabrinjavalo kada bi se odnosi i razni oblici uticaja odvijali u vjerskim okvirima. Međutim, islam je zasnovan na maksimi neodvojivosti vjerskog i svjetovnog. Stoga je stepen politizacije Islamske zajednice u SFRJ bio pospješen, što je tu vjersku zajednicu upućivalo na vanvjersku djelatnost po svim pitanjima. Kad se analitički prate međunarodni odnosi Islamske zajednice, pogotovu u posljednjih dvadeset godina, očigledno je da je ona školovala više od 250 vjerskih službenika na raznim fakultetima islamskih zemalja, čije djelovanje nikad nije bilo isključivo vjersko i da su te „nove snage“ (njihov termin) nosioci raznih teoloških i filozofskih pogleda i političkih ideja, pa u tom okviru treba posmatrati i sve klerikalne, nacionalističke i druge kontakte Islamske zajednice na međunarodnom planu, koji su se odvijali pod devizom borbe za Kuran, borbe za islam, borbe za islamski moral itd.

Međunarodne pretenzije Rabite

Na međunarodnom planu, Rabita pretenduje da, u okviru širenja islama, sve podatke o životu i radu muslimana svijeta i svoje misionarsko djelovanje potpomogne raznim tehničkim inovacijama. Na primjer, sve naučne skupove islamologa snima i besplatno distribuira na svim meridijanima. „Glas islama“ dobro se čuje u gotovo svim zemljama. U Afriku Rabita šalje milionske tiraže Kurana i u svim prilikama obećava da će snositi sve troškove širenja islama na tom kontinentu. Ona daje posebna sredstva za prigodne TV-emisije. Godine 1982. uputila je sedam miliona rijala pomoći za izgradnju džamija i islamskih centara. Univerzitet u Rijadu je 1980. godine dodijelio 500 stipendija, a konkurisali su kandidati iz cijelog svijeta. Osim toga, 1981. godine u Afriku je upućeno 10 studijskih grupa radi istraživanja života muslimana na tom kontinentu. Ta ekspanzija se opravdava činjenicom da u Africi živi 180 miliona muslimana.

Djelovanje putem Islamskog vijeća za Evropu

Islamsko vijeće za Evropu je asocijacija Rabite. Islamska zajednica iz Jugoslavije predstavljena je u njemu sa dva delegata. Iz rasprave vođene na Konferenciji u Londonu, 1979. godine, može se na izvjestan način vidjeti šta je njegova preokupacija. Naime, ono je tom prilikom razmatralo tripartitni sporazum: Sadat–Begin–Karter i položaj islamskih manjina u 20 evropskih zemalja. Osim toga, donijelo je Rezoluciju o oslobođenim muslimanskim teritorijama, koja se odnosila na čisto politička pitanja i obavezivala učesnike na određene akcije i ponašanje. Između ostalog sadržala je i sljedeće:

„Obraćamo se muslimanskim vladama da se ujedine u svojoj muslimanskoj svijesti i da se udruže u mobilisanju resursa kako bi se postigli unutrašnji i međunarodni ciljevi i promjene... zapažamo sa zabrinutošću da muslimani u komunističkim režimima ne dobijaju odgovarajuću ulogu u poslovima svojih zemalja“.

Na drugom skupu tog tijela, u Parizu 1981. godine, raspravljalo se o radu džamija, s urgencijom Rabite da se obnovi uloga džamije i propagira jedinstvo mišljenja, te da se brane prava i slobode islamskih manjina u sredinama gdje su one ugrožene. Tada je postavljeno i pitanje situacije na Kosovu, koju je detaljno objasnio delegat Islamske zajednice iz Jugoslavije naglašavajući da se radi o neprijateljskom djelovanju Albanije i iredentista sa Kosova. Na skupu se govorilo i o profilu obrazovanja imama, pošto oni rade i djeluju u specifičnim uslovima neislamskih sredina. To „osjetljivo“ pitanje Rabita je riješila postavljanjem u islamske centre svojih specijalnih instruktora. Uostalom, ona direktno plaća veliki broj misionara. *Pošto nije uspjela da od Islamske zajednice iz Jugoslavije napravi most za ekspanziju islama u Evropi, Rabita je sa Turskom ulemom postigla sporazum, kojim se obavezala da će preuzeti sve materijalne troškove na putu širenja islama u Evropi.*

Rabita na otvaranju fakulteta i održavanju seminara za imame Jugoslavije

Na osnovu dosadašnje saradnje Rabite s Islamskom zajednicom u Jugoslaviji mogu se izvesti slijedeći zaključci:

1. Rabita koordinira rad islamskih zajednica u svijetu radi udruživanja snaga i onemogućavanja njihovog gubljenja i utapanja u neislamske sredine. Zbog toga je na svim kontinentima osnovala isturene koordinacione biroa, koji imaju prosvjetnu, zdravstvenu, socijalnu, vjersku i obrazovnu funkciju;

2. Rabita pruža materijalnu pomoć muslimanima širom svijeta radi učenja islamskih propisa i islamskog načina življenja, uz korišćenje svih sredstava i najsavremenijih metoda;

3. Vjera se produbljuje i učvršćuju principi islama prvenstveno putem najuglednijih naučnih krugova poznavalaca, prije svega, ortodoksnog islama iz doba prva četiri hilafeta, i putem najraznovrsnijih skupova s različitim namjenom.

Vrhovno islamsko starješinstvo u Jugoslaviji je uputilo 1977. godine 22 poziva vjerskim poglavarima u inostranstvu da prisustvuju svečano-stima otvaranja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, a na poziv su se odazvale delegacije Jordana, Egipta, Sudana, Tunisa, Turske, Kuvajta i Ujedinjenih Emirata, dok su Rabitu predstavljali generalni sekretar, njegov pomoćnik, veći broj članova Rabite iz drugih zemalja

i 17 novinara. Svečanostima su prisustvovali i neki ambasadori islamskih zemalja u Jugoslaviji. Na svečanosti je generalni sekretar Rabite pozdravio goste i, između ostalog, rekao:

„Smatramo da smo svi dužni da vam pružimo svaku moguću pomoć i podršku, naročito u pogledu *stvaranja islamskih institucija*, koje imaju najvažniji odgojno-obrazovni zadatak, ali i značajnu funkciju na planu tumačenja i daljeg razvijanja islamske misli i kulture uopće“.

U organizaciji Rabite i Starješinstva Islamske zajednice održan je u BiH, 1980. godine, seminar za 300 imama, na kojem je učestvovalo 13 predavača Rabite, a bilo je riječi o kuranskoj nauci, islamskom narodu, savremenim tendencijama u islamskom svijetu, islamskoj kulturi, orijentalizmu itd. Seminar je trajao nedelju dana. Takođe u organizaciji Rabite, zagovarano je održavanje seminara jezika za imame iz BiH, ali je to onemogućeno.

Ocjenjujući ulogu i značaj Rabite u islamskom svijetu na jednom međunarodnom simpozijumu, 1981. godine, predsjednik Starješinstva Islamske zajednice u BiH, između ostalog, rekao je: „U islamskom svijetu sve se više pokušava pronaći i islamsko mjesto u kulturnom kretanju savremenog svijeta i pomoći savremeno intelektualno sučelјavanje našeg doba... Rabita svim akcijama i skupovima koji se organizuju daje doprinos“.

Osim navedenog, službeni dio rukovodstva Islamske zajednice u SFRJ, u svojim kontaktima s međunarodnim islamskim centrima i asocijacijama, obilato je koristilo za sopstvene ciljeve jugoslovensku politiku nesvrstanosti i jugoslovenske odnose s islamskim državama, nudeći svoje posredovanje u kontaktima s političkim predstavnicima tih zemalja.

Velika finansijska sredstva potrebna za obnovu, održavanje i izgradnju vjerskih objekata u SFRJ Islamska zajednica je dobijala od Rabite, islamskih međunarodnih organizacija i pojedinih islamskih država. Sredstvima islamskih zemalja finansirana je izgradnja pet, do sada najznačajnijih islamskih vjerskih objekata u bivšoj Jugoslaviji: Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, ženske medrese u Sarajevu, medrese u Prištini i Skoplju i džamije u Zagrebu. Libija, na primjer, nudila je sredstva za izgradnju dječije bolnice u Beogradu pod uslovom da se dozvoli izgradnja „islamskog centra“, koji bi takođe ona finansirala.

Interes islamskih zemalja i međunarodnog islamskog činioca u cjelini, koji se na taj način ispoljava, posebno je izražen na primjeru izgrađenog islamskog centra u Zagrebu, kao važnog punkta na putu prema Evropi, čija izgradnja i opšta koncepcija imaju mnogo šire motive i sadržaje nego što je zadovolјjavanje vjerskih potreba vjernika. Međunarodni islamski činilac je otvoreno vršio pritisak da se otvori islamski

centar u Zagrebu, koji je, mimo projekata, dozvola i urbanističkih planova, bespravno podignut. Pri tome, nije se prezalo čak ni od uvlačenja tog pitanja u oblast međudržavnih odnosa i saradnje.

Uporedo s širenjem interesa i uticaja međunarodnog islamskog činioca, zapažao se i uticaj međunarodnih fundamentalističkih struja u pravcu podsticanja islamskog ekstremizma i muslimanskog nacionalizma unutar muslimanske zajednice u bivšoj Jugoslaviji, posebno preko studenata i predstavnika DKP iz islamskih zemalja. Na kraju, za međunarodni islamski činilac jugoslovenska muslimanska zajednica je značajna potencijalna snaga za prodor islama u Evropu, jer je tradicionalno Otomanskom carstvu obezbeđivala glavni administrativni i vojni kadar.

Na Zapadu ništa novo

(„Godišnjak za evropske studije“, br. 5/1992, amsterdamskog univerziteta, posvećen temi *Dezintegracija Jugoslavije*)*

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Već skoro tri godine Zapad, koji se ponegde naziva i međunarodna zajednica, intenzivno se bavi, kako teorijski tako i praktično, jugoslovenskom krizom. Istražuju se različiti aspekti raspada naše (bivše) zemlje i proučavaju brojni problemi koji su nastali otvaranjem „Pandorine kutije“ evropske antiutopije. U zapadnim zemljama se svakodnevno objavljuju brojni članci, studije i knjige u kojima se „multidisciplinirano“ razmatraju svi aspekti rata u Jugoslaviji i različite „varijante“ na širim balkanskim prostorima.

Moglo bi se uslovno reći da postoje dve osnovne karakteristike pristupa tim pitanjima u zapadnoj publicistici i literaturi uopšte. Prva se može opisati kao „nerazumevanje“ tzv. dubinskih aspekata jugoslovenske krize, posebno „nerazumevanje“ nacionalnih interesa i „emocija“ jugoslovenskih naroda. Specifična „podvarijanta“ te karakteristike može se sagledati, na primer, kroz ponudu „idealnih rešenja“ sa „tržišta“ Zapada za jugoslovenske probleme, pri čemu se „ne shvata“ zašto to „oni neće da prihvate ono što mi mislimo da je najbolje za njih“. Druga karakteristika se može opisati kao tzv. iskošeni pristup, mada je možda bolje reći uciljana neobjektivnost, koji odražava „višedimenzionalnost“ politike zapadnih aktera jugoslovenske tragedije.

Ukoliko se uzme u obzir činjenica da su štampa, publicistika i informisanje, pa čak i nauka, u zapadnim zemljama velikim delom u funkciji političkog, diplomatskog i vojnog postavljanja, moglo bi se zaključiti da svi ti „napori“ usmereni na „bolje razumevanje“ jugoslovenske krize imaju za cilj, s jedne strane, izgradnju i dopunu politike i, s druge strane, obezbeđivanje određenoj politici podrške centara moći i javnog mnjenja. Obe te karakteristike se mogu uočiti i u poslednjem izdanju „Godišnjaka za evropske studije“ koji izdaje Univerzitet u

The Yearbook of European Studies – The disintegration of Yugoslavia, 5/1992, University of Amsterdam, Amsterdam – Atlanta GA 1992 (studija do sada nije prevedena na srpski jezik, niti su članci iz nje poznati našoj čitalačkoj publici).

Amsterdamu. Značaj koji se jugoslovenskoj krizi pridaje u određenim krugovima na Zapadu može se shvatiti i na osnovu činjenice da je prema planu Instituta za evropske studije amsterdamskog univerziteta, koji izdaje i uređuje taj „Godišnjak“, bilo predviđeno da prošlogodišnji broj bude posvećen temi *Regije i manjine u Evropi*, ali je to u „poslednji čas“ promenjeno.¹ U predgovoru studije se navodi da je tema bila izmenjena jer su „mučna jugoslovenska zbivanja postavila vrlo određene i bitne zahteve pred naučnike koji se bave kulturnim i političkim proučavanjima“. Ta „brzometna“ odluka da se izdanje „Godišnjaka za evropske studije“ za 1992. godinu u celini posveti temi *Dezintegracija Jugoslavije* doneta je krajem novembra 1991, posle (neuspele) mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu, a istovremeno je i holandski institut za međunarodne odnose „Kligendal“ (Clingendael) organizovao međunarodni simpozijum na temu *Nesigurna budućnost Jugoslavije*. Urednici i saradnici Instituta „Kligendal“ Martin van der Hevel i Jan Sikama uvrstili su u to izdanje „Godišnjaka“ i više izlaganja sa tog simpozijuma. Na 220 strana te studije objavljeno je pet priloga holandskih autora, dva priloga američkih i dva priloga autora sa prostora bivše Jugoslavije.

Prvi prilog u „Godišnjaku za evropske studije“ je članak američkog autora Ive Banca, pod naslovom *Poreklo i razvoj jugoslovenskog koncepta*. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina na Zapadu se pojavila „plejada“ autora koji su se veoma detaljno bavili svim aspektima tadašnje jugoslovenske situacije i istorije.² Jedno od najistaknutijih mesta među autorima jugoslovenskog porekla u tadašnjoj „generaciji“ zapadnih teoretičara sigurno je imao Ivo Banc, profesor istorije sa jelskog (Yale) univerziteta i autor Zapadu veoma poznate knjige *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: poreklo, istorija, politika*, za koju je 1983. godine dobio nagradu „Vejn Vučinić“ Američkog udruženja za slovenske studije. Osim toga, Ivo Banac je dopisni član Hrvatske akademije nauka i umetnosti i predsednik Udruženja za hrvatske studije.

Ta „generacija“ zapadnih autora i stručnjaka za pitanja Jugoslavije i Balkana posebno je interesantna zbog toga što je kroz njihove radove, knjige, publikacije i članke izvedena „sondaža“ javnog mnjenja na Zapadu (i u svetu) i kao priprema za sadašnje događaje u Jugoslaviji. Naravno, to je bilo učinjeno uz „usmeravanje“ oštrice zapadnog „mača“

¹ U broju 6 „Godišnjaka za evropske studije“, koji će se pojaviti sredinom ove godine, biće razmotrena, prema najavama urednika zbornika, tema o sadašnjim granicama u Evropi, što je takođe, pitanje koje može biti veoma aktuelno i značajno za nas.

² U ovu grupu zapadnih „teoretičara“ sigurno bi trebalo svrstati autore i publiciste kao što su Mark Baskin, Džordž Harvalas, Oskar Grunevald i Karen Rozenblum, kao i Stelu Aleksander, Denisona Rusinova, Stivena Burga, Vilijema Zimermana, Volfganga Hopkin, Džemsa Seroku i, na kraju Pedra Rameta i Sabrinu Ramet, koji su se „proslavili“ svojim studijama o albanskom pitanju u Jugoslaviji i, kasnije, političkim „portretom“ predsednika Srbije Slobodana Miloševića u časopisu „Orbis“, koji izdaje Institut za spoljopolitička istraživanja iz Filadelfije.

na radikalno presecanje jugoslovenskog „Gordijevog čvora“. Za sticanje predstave o „funkcionisanju“ zapadne publicistike korisne su studije Bogoljuba Kočovića, iz Londona, i Vladimira Žerjavića, iz Zagreba, o žrtvama Drugog svetskog rata na teritoriji Jugoslavije, koje su se pojavile sredinom prošle decenije. Ta dva „nezavisna“ autora su četrdeset godina posle rata prezentirala, kako se navodi, „objektivne podatke“ o stvarnom broju poginulih na teritoriji Jugoslavije u periodu 1941–1945. godina. Prema njima, taj broj iznosi oko milion poginulih, od čega „tek“ polivinu čine Srbi. I, šta se tada dogodilo? „Mašinerija“ zapadne nauke je počela da operiše isključivo tim „nezavisnim“ podacima, i to bez ikakvog proveravanja i upoređivanja, čak i s podacima iz zvaničnih zapadnih arhiva. Međutim, i neki naši autori su često koristili – kako nekritički, tako i tendenciozno – takvu vrstu podataka.

Nema sumnje, takva naučna metodologija je veoma bliska „metodu“ koji su O. Haksli i Dž. Orvel opisali u svojim antiutopijama lapidarnom konstatacijom da „istorija ne postoji, nego se pravi“. Navedena knjiga Ive Banca imala je, u tom pogledu, izuzetan značaj u kreiranju i pripremi javnog mnjenja i stavova uticajnih političkih krugova na Zapadu, jer je praktično bila jedan od intelektualnih „trojanskih konja“ u sadašnjem ratu protiv Jugoslavije. A ko su učesnici tog rata može se videti i na osnovu činjenice da u Ženevi o miru u „nezavisnoj i suverenoj“ Bosni i Hercegovini pregovaraju, Sajrus Vens i Dejvid Oven, s jedne i predstavnici Srba, s druge strane.

Članak Iva Banca u „Godišnjaku za evropske studije“, u stvari, čini „rezime“ njegovih ideja navedenih u toj knjizi iz 1983. godine. Retorikom o tzv. istorijskim nacijama Bugara, Hrvata i Srba, Ivo Banac, zapravo, u potpunosti negira tzv. lingvistički koncept nacije, posebno srpske, u kojem on vidi osnovu za permanentni sukob Srba i njihovih (zapadnih) suseda. Operacionalizujući svoju tezu da je „Srbija htela da potčini sve Južne Slovence iz Habsburške imperije“, Ivo Banac „predviđa“ da je tzv. lingvistički koncept nacije jedno od osnovnih dostignuća moderne civilizacije i da je, kao takav, zapravo suprotstavljen tzv. religijskom konceptu nacije, čiji je najsnažniji zagovornik Katolička crkva.³ Tako se, uostalom, došlo do istorijskog paradoksa da tri naroda koji govore istim jezikom – Srbi, Hrvati i Muslimani – u jednom produženom krvavom građanskom ratu stvaraju svoje nacionalne države koje su postavljene na religijskim temeljima. U našoj

³ Tzv. religijski koncept nacije i hronološki je prethodio lingvističkom konceptu nacije, koji je dostignuće moderne civilizacije i karakterističan je za 19. i 20. vek. Evropa još i sada „oseća“ istorijske „nepravde“ koje su joj nanete primenjenjem tzv. religijskog koncepta nacije, što se najbolje može videti na primeru savremene Holandije i Belgije. Holandani žive u obe države (čak i u Belgiji čine većinu stanovništva), koje su podeljene na religijskom principu (Holandija je protestantska, a Belgija katolička) krajem 16. veka. Zbog toga još uvek postoji nestabilnost u tom delu Evrope.

literaturi te postavke je verovatno najcelovitije „oborio“ akademik Milorad Ekmečić u delu *Srbija između Evrope i Srednje Evrope*.

Na osnovu negiranja tzv. lingvističkog koncepta nacije, Ivo Banac postavlja tezu o „asimilacionističkom karakteru srpske nacionalne ideologije“ i o „integrativnoj prirodi hrvatskog nacionalnog programa“. Zaključuje da je „osnovni problem Jugoslavije bio i jeste pitanje Srbije“ (str. 12). Po njegovim rečima, samim Srbima je teško da prihvate položaj mlađeg partnera u istorijskim entitetima u kojima čine manjinu (?!). Nije, stoga, čudno što Ivo Banac posredno priznaje da su okupatori i „razbijači“ Jugoslavije uspevali da okupe tzv. nesrbe pod zastavom oslobođenja od „srpskog jarma“. Osnovne kontradikcije koje postoje između interesa Srba i interesa drugih konstitutivnih nacija u (bivšoj) Jugoslaviji mogu se držati u „ravnoteži“ samo diktaturom, smatra Ivo Banac. Ako nastavimo da zaključujemo analogijom na osnovu teza američkog profesora hrvatskog porekla, moglo bi se, možda, u takvom nekom kontekstu postaviti i pitanje da li će (buduća) Bosna i Hercegovina biti neka vrsta diktature Njujorka na Balkanu.

Konačno, Ivo Banac poredi srpsko i mađarsko pitanje, ukazujući da „isto“ kao što je Mađarska svojevremeno naučila da modifikuje svoje nerealističke ambicije... tako će i Srbija morati ili da prihvati ono što je neizbežno (?) ili da nastavi svoju stagnaciju“ (str. 16). On je prevideo samo jednu činjenicu: „cepanje“ mađarskog nacionalnog prostora usledilo je posle Prvog svetskog rata i poraza Austrougarske, dakle Mađarske, i bilo je svojevrсна „kazna“ Mađarima, slično onoj koju su Nemci iskusili, na drugi način, posle Drugog svetskog rata.⁴ Ipak, sve teze Ive Banca se, verovatno, najbolje mogu objasniti njegovom osnovnom postavkom da „jugoslovenska ideja nikada nije bila kinetički živa, kao i da su njeni izmenjeni kinetički fokus bili uobličavani samo prinudom“ (str. 18).

U „Godišnjaku za evropske studije“ objavljen je članak *Nacionalnosti i religija u Jugoslaviji*, holandskog katoličkog teoretičara Gerta van Dartela. Njegovo izvanredno poznavanje jugoslovenskih problema nesumnjivo proizilazi iz činjenice da je pet godina studirao ekumensku teologiju na Sjemeništu u Zagrebu, gde je završio i ekonomiju. Mora se uzeti u obzir i činjenica da on uopšte nije nepristrasan u tumačenju jugoslovenske krize, kao i da su njegovi stavovi određeni uticajem sredine u kojoj je živio i studirao, što se može dobro „osetiti“ u tom članku.⁵ Ukazujući, na primer, da je religija

⁴ „Mađarizaciju“ Srba je prošle godine veoma efektivno osporio grčki publicista i diplomata Evangelos Kofos u svom predavanju u beogradskom Institutu za međunarodnu politiku i privredu.

⁵ Taj autor na indirektan način revalorizuje i knjigu Franje Tuđmana *Bespuća povjesne zbilnosti*, prikazujući da je „Tuđmanov jedini greh to što je pisao na način koji nije odgovarao državi“. Ta knjiga je, inače, bila u protekle dve godine žestoko kritikovana i na Zapadu, posebno zbog antisemitizma i falsifikovanih podataka.

vitalni elemenat nacionalne svesti (u Jugoslaviji), Gert van Dartel navodi da je, za razliku od situacije u Sloveniji i Hrvatskoj, „srpska pravoslavna crkva u potpunosti ingorisala problem modernizacije i sekularizacije društva, što je možda bilo uslovljeno njenom fiksiranom i statičkom predstavom religiozne istine“ (str. 27).

Gert van Dartel nije daleko od zaključka da je srpska pravoslavna crkva „sluga države“ i da je i ona sama „despotska i antidemokratska“, mada to nigde decidirano ne kazuje. Ali je katolička crkva u Hrvatskoj, prema tvrdnjama, bila koncentrisana na ljudska prava i demokratska stremljenja, za „srpsku pravoslavnu crkvu je bilo važnije izmirenje između srpskih komunista i srpskih pravoslavaca nego izmirenje između vernika Srba i Hrvata“ (str. 32). S obzirom na događaje u Jugoslaviji, koje Gert van Dartel izgleda namerno prenebregava, mora se u vezi s tim, postaviti pitanje zar takav stav SPC nije bio „normalan“. ⁶ Možda bi se u tom kontekstu mogle „razumeti“ inače nerazumljive ocene tog autora o navodno „srpskoj agresiji na Kosovo“, kao i njegovi uporni pokušaji da „razbije“ neke srpske mitove o patnjama Srba i genocidnom karakteru Hrvata, posebno stoga što on to (netačno) smatra značajnim odrednicama srpske nacije, države i crkve. S druge strane, jedno od centralnih mesta u analizi Gerta van Dartela zauzima, kako on kaže, famozni Memorandum Srpske akademije nauka, koji kvalifikuje, kao i čitavu politiku predsednika Slobodana Miloševića, kao „prevaru srpskog naroda“. Naravno, moramo se setiti da su slične „analize“ bile veoma česte u hrvatskoj publicistici 1990. i 1991. godine.

Politikolog sa lajdenskog univerziteta Koen Koh, u članku *Suprotstavljane vizije države i društva u današnjoj Jugoslaviji*, razmatra tačnost „percepcije“ (jugoslovenskog) konflikta tzv. fenomena različitih stvarnosti, koji se veoma često događa usled toga što „treći učesnici“ interpretiraju konflikt prema sopstvenim političkim i konceptualnim polazištima. Koen Koh polazi od tri antagonistička modela „vizija“ države i društva u jugoslovenskom sukobu – federalizma i konfederalizma, demokratije i komunizma, i nacionalizma i pluralizma – koje generalno ocenjuje kao simplificistička tumačenja jugoslovenskih sukoba. U prilično neutralnoj analizi za sadašnje zapadne „standarde“ taj autor čak naglašava kompromitovanje pozicije Evropske zajednice zbog takvih i drugih sličnih simplifikacija. Polazeći od odnosa unutrašnje homogenizacije i spoljnog eskluizivizma, Koen Koh eklektički dolazi do sopstvene ocene da su tragediju u Jugoslaviji prouzrokovala „stare i nove elite u svojoj borbi za moć“ (str. 195), pri čemu su koristile nacionalističku ideologiju i retoriku da bi očuvale svoje pozicije moći i

⁶ Gert van Dartel Srpskoj pravoslavnoj crkvi osporava „pravo“ koje širokogrudno daje Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj. Njegovi stavovi su snažno obeleženi prozelitizmom. S druge strane, njegova analiza nije adekvatna, jer je morao da uoči kretanja u Srpskoj pravoslavnoj crkvi koja su dovela do usvajanja Memoranduma iz maja 1992. godine.

privilegije, ne obraćajući uopšte pažnju na stvarne interese naroda za koji su se navodono borili.

Vilim Vermer, takođe sa Univerziteta u Lajdenu, u svom članku *Albanci i Srbi u Jugoslaviji*, analizira situaciju na Kosovu, dok saradnik Instituta „Klingendal“, Robert Aspeslag, u prilogu *Ukidanje Trijanona* raspravlja mogućnost ponovnog postavljanja pitanja statusa Vojvodine. Ukazujući na to da se „mora shvatiti da je novija jugoslovenska istorija uglavnom bila neadekvatno istražena“, prvi autor smatra da je Srbija prema Albancima na Kosovu uvek do sada vodila politiku konfrontacije, ne pokušavajući da od njih stvori tzv. lojalne podanike. Vilim Vermer naravno, „zna“ sve značajnije događaje u tom regionu Srbije od Berlinskog kongresa, krajem prošlog veka, do sada, ali je očigledno njegov „sluh“ za srpsku argumentaciju mnogo „slabiji“. On, naime, pokazuje izrazito nerazumevanje za pravo stanje stvari, što i nije čudno ako se zna da je u svojim analizama pretežno koristio hrvatske izvore („Vjesnik“, „Danas“ i dr.). Drugi autor, Robert Aspeslag, „priznaje“ da nema razloga za bilo kakvo ponovno razmatranje statusa Vojvodine, niti za menjanje postojećih granica, što ne znači da ne bi trebalo ponovo razmotriti status Mađara u Vojvodini, kako bi se „sprečilo nezadovoljstvo i eventualno nasilje“. Zanimljivo je da taj autor tvrdi da mađarska vlada nema nikakvih neprijateljskih stavova prema Srbiji, pri čemu skoro tendenciozno umanjuje značaj „epizode“ s izvozom mađarskog oružja u Hrvatsku, čime je, zapravo, geopolitički gledano, i započela jugoslovenska kriza.

Kada se pročitaju ta dva članka, nameće se pitanje zbog čega se u jednom prestižnom zborniku, s tematskom celinom *Dezintegracija Jugoslavije*, obrađuju pitanja Kosova i Vojvodine, a nema priloga na primer, o secesiji Slovenije i Hrvatske, o statusu Makedonije, značaju Bosne i Hercegovine, a da ne govorimo o statusu Srba u Hrvatskoj i slično. Da li se selekcijom tekstova u tom broju „Godišnjaka“ potvrđuje, u stvari, teza da se kroz raspad Jugoslavije obavlja geostrateško „drobljenje“ srpskog nacionalnog prostora,⁷ o čemu je, indirektno, u svom tekstu govorio i Ivo Banac. Dosledno primenjivanje takvog „aršina“ dovodi do „čorsokaka“, o kojem je nedavno pisao i američki dnevnik „The International Herald Tribune“, kada je postavio logično pitanje o tome gde je zapravo moguće zaustaviti etničku fragmentaciju.

Od ostalih priloga u „Godišnjaku“ trebalo bi pomenuti članke dvojice autora s prostora bivše Jugoslavije i direktora Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, Predraga Simića, pod

⁷ O „drobljenju“ srpskog nacionalnog prostora trebalo bi videti i studiju Tomislava Kraljačića *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini*. Današnji „procesi“ mogu podsetiti i na politiku koju je Austrougarska vodila na ovim prostorima, zbog velike opasnosti od srpskog ujedinjenja, kako je voleo da naglašava Benjamin Kalaj. Istorija je već u nekoliko navrata pokazala da se trajnija stabilnost na Balkanu može ostvariti tek rešavanjem srpskog pitanja u celini.

naslovom *Građanski rat u Jugoslaviji – koreni dezintegracije*, i profesora zagrebačkog fakulteta političkih nauka Radovana Vukadinovića, pod naslovom *Jugoslavija i Istok – od nesvrstanosti do raspada*, kao i članak holandskog diplomate Martena Laka Uloga *Evropske zajednice u jugoslovenskoj krizi*.

Predrag Simić raspad Jugoslavije i sukobe u našoj (bivšoj) zemlji posmatra u kontekstu kolapsa jugoslovenskog socijalističkog modela, dubokih i neočekivano brzih promena u SSSR-u i Istočnoj Evropi, kao i pojačavanja istorijskih animoziteta između jugoslovenskih naroda. Njegov pristup bi se mogao oceniti kao korektan i bez stranačke „optike“, koja je bila česta u analizama naših autora.

Bez obzira na jednostrano izjednačavanje demokratskih procesa i nacionalnog samoopredeljenja, Radovan Vukadinović relativno realno analizira spoljnopolitičke „opcije“ država koje se pojavljuju na teritoriji bivše Jugoslavije i njihove odnose sa zemljama istočne Evrope. On, na primer, konstatuje da „bez obzira na glasne želje lidera Makedonije i Bosne i Hercegovine da uđu u Evropu, do toga neće baš tako skoro doći“ (str. 153). S druge strane, ukazuju da za „treću Jugoslaviju“ može biti značajno da očuva svoj status nesvrstane zemlje, pogotovu što se može pretpostaviti da nova Jugoslavija, zbog svoje relativne vojne snage, verovatno u budućnosti neće stupati u vojne saveze. Radovan Vukadinović posebno analizira ulogu Rusije na Balkanu, uz pažljivo razmatranje razlika i sličnosti između jugoslovenskog i ruskog „slučaja“. Pored toga, konstatuje da je izvesno da će Rusija u svakom slučaju ostati najznačajniji saveznik Srbije“ (str. 163). Verovatno pod uticajem britanskog publiciste hrvatskog porekla Krste Cvijića, Radovan Vukadinović vidi budući Balkan kao podeljeni Balkan. Ipak, nije daleko od istine njegova tvrdnja da duboki i krvavi jaz koji je delio i ponovno počinje da deli Centralnu Evropu od Istočne Evrope,⁸ deli sada i Jugoslaviju“, pri čemu se otvaraju brojna nova pitanja o budućnosti ovog regiona, od kojih je sigurno najznačajnije da li je moguće ponovo uspostaviti mir u tom delu Evrope i po koju cenu“ (str. 154). Zbog nekih manjih „grešaka“, kao što je tvrdnja da je „Milošević proglasio rat svim onim jugoslovenskim političkim snagama koje se nisu slagale sa njegovim modelom Jugoslavije“, ili zbog nedorečenosti u objašnjava-

⁸ Radovan Vukadinović navodi da će se s druge strane te „linije“ naći Slovačka, Rumunija, Bugarska, Albanija, Srbija, Crna Gora i, možda, Makedonija, koje će pripadati hibridnom sistemu neosocijalizma. Mora se postaviti pitanje da li se time stvara nova „gvozdena zavesa“ u ujedinjenoj Evropi. Slovenija i Hrvatska, smatra on, imaju „šansu“ jer su katoličke zemlje, da se uklape u tendenciju ostvarenja „projekta“ *Mittleeuropa* (Srednja Evropa), sa ili bez Austrije. Interesantno je da taj autor špekulise i o „koaliciji“ koja bi obuhvatila Bugarsku, Albaniju, Kosovo i Makedoniju, ali naglašava da će Srbija biti uvek dovoljno snažna da spreči bilo kakvu secesiju Kosova ili ostvarivanje „projekata“ koji joj ne odgovaraju, kao što je, na primer, plan o ujedinjenju Kosova i Sandžaka.

nju „kolizije demokratije i želje za održavanjem stabilnosti“, Radovanu Vukadinoviću se može malo „progledati kroz prste“.

Marten Lak u svom prilogu razmatra angažovanje Evropske zajednice u jugoslovenskoj krizi, ukazujući na slabosti u postavljanju te organizacije i na razliku u pristupu među „Dvanaesticom“. Pokušavajući da jugoslovenska zbivanja analizira u što širem geopolitičkom kontekstu, navodi da je kriza u Jugoslaviji „jedinstveni izazov Evropskoj zajednici“, uz postavljanje pitanja da li je ona imala alternative osim da „interveniše“ na način kako je to i učinila.

Verovatno je najkvalitetniji i najobjektivniji prilog u tom zborniku članak američkog naučnika Pola Šoupa, profesora sa virdžinijskog univerziteta, sa naslovom *Titoizam i nacionalno pitanje u Jugoslaviji – procena*.⁹ Taj autor pokušava da objasni razloge raspada Jugoslavije, koja je u Titovo vreme mogla i uspevala da razreši duboke nacionalne suprotnosti. Prihvatajući kvalifikaciju bivšeg jugoslovenskog sistema kao sistema „konsensualnog autoritarizma“ (vladajućih elita), Pol Šoup raspad Jugoslavije vezuje za Ustav iz 1974. godine i tzv. federalizaciju Srbije. On ukazuje da su, konkretno, tri događaja značila povlačenje „obarača“ na jugoslovenskom „topu“: prvo, kraj ekonomskog prosperiteta 1979/1980. godinu, zatim Titova smrt 1980. godine i, konačno, nacionalističke demonstracije Albanaca na Kosovu 1981. godine. „Kada je počeo da se lomi konzervativni ekvilibrijum iz sedamdesetih godina, jugoslovenski komunisti su imali istorijsku priliku da predu na demokratiju u vreme kada je u zemlji još uvek vladao relativni prosperitet“ (str. 61), napominje taj autor. A, prilike su bile „povoljne“ sve dok Srbija nije počela da oseća pritisak albanske zajednice na Kosovu. Stoga, Pol Šoup i naglašava da se sadašnja katastrofična situacija u Jugoslaviji ne može razumeti bez temeljite analize celokupnog procesa kolapsa i vakuuma – političkog, ekonomskog i duhovnog – koji je došao na tom „talasu“. On potpuno tačno zaključuje da je „očuvanje“ Jugoslavije zavisilo od Slovenije, koja je „preuzela štafetu omalovažavanja Srba, koji je u međuratnom periodu nosila Hrvatska“ (str. 64). Bez povezivanja sa činjenicom da su se ekonomske razlike između republika stalno povećavale, Pol Šoup navodi da „pošto je Slovenija postala glavni zaštitnik Albanaca sa Kosova od 1981. godine, sukob između Slovenije i Srbije je bio zagarantovan“ (str. 65). Osnovno pitanje koje postavlja autor jeste da li se taj proces mogao odvijati na miroljubiviji način, i pominje katastrofalnu grešku u slučaju Hrvatske, kada je Tuđmanova vlada jednostavno „izbrisala“ Srbe iz Ustava 1990. godine. Iako smatra

⁹ Pol Šoup je jedan od najistaknutijih i najpoznatijih američkih stručnjaka za jugoslovenska i balkanska pitanja. Objavio je više knjiga i studija, a među njima *Komunizam i jugoslovensko nacionalno pitanje* (1968) i *Problemi balkanske bezbednosti* (1990). Nedavno se pojavila i njegova studija *Revolucija u Istočnoj Evropi*.

da nasilje nije bilo neočekivano, ono se ispoljilo u obliku koji se nije mogao pretpostaviti i koji će imati razorne dugoročne posledice po situaciju u čitavom regionu. Prema Polu Šoupu, „izgleda da će ovo biti univerzalna lekcija iz kolapsa komunizma u Istočnoj Evropi“ (str. 72).

Prema logici „zapadnih stvari“, taj autor polazi od unapred postavljenih pretpostavki da za sadašnje događaje u Jugoslaviji najveću odgovornost ima Slobodan Milošević, uz pokazivanje i „predrasuda“ (koje vode poreklo iz „naše kuhinje“) prema Socijalističkoj partiji Srbije jer predstavlja „najzaostaliye i marginalne elemente u Srbiji“. Međutim, istovremeno, Pol Šoup postavlja pitanje da li bi događaji imali drugačiji tok da je u Srbiji bila neka druga („demokratska“) vlast. Ukazujući na to da svi ti procesi moraju biti razmatrani objektivno i trezveno, posebno u smislu traženja trajnog rešenja krize, Pol Šoup zaključuje da svi ozbiljni posmatrači moraju biti veoma oprezni u vezi s okrivljavanjem Slobodana Miloševića (i SPS).¹⁰

Autori „Godišnjaka“ bili su potpuno svesni paradoksalnosti okvira teme koja se razmatra – oni, naime, navode da je „gorka ironija sudbine“ činjenica da Zapadna Evropa ide ka multikulturnoj federaciji, tj. federaciji koja se sada ruši u krvi i mržnji na istočnom delu kontinenta. Stvaranje novih državnih entiteta, navodi se u zaključku „Godišnjaka za evropske studije“, sigurno će izmeniti vojnostratešku „sliku“ Balkana, otvoriti puteve za nove saveze i, konačno, nametnuti mnoštvo novih izazova. „Sve te nove države će imati određeni broj različitih međunarodnih opcija i moglo bi se tvrditi da će to, uopšteno gledajući, biti veliki istorijski korak unazad, kao i da će nova slika ovih odnosa podsećati na onu koja je postojala pre Prvog svetskog rata“ (str. 205). Sigurno je, tvrdi se u pogovoru „Godišnjaka“, da će se Balkan tek suočiti s izazovima i podelama. A što se tiče Srbije, tvrdi se da će ona biti najmoćnija vojna sila na Balkanu, što će neminovno opteretiti njenu ekonomiju.

U završnom delu knjige, dakle, nedvosmisleno se ukazuje na sve opasnosti navedenih procesa, kao i na činjenicu da će biti potrebno mnogo vremena i snažnog spoljopolitičkog pritiska da bi se sprečili novi konflikti. Maksimalno angažovanje svih evropskih institucija i Ujedinjenih nacija u tom procesu biće i neminovno i neophodno da bi se izbegle još opasnije i još šire krize. Poslednja rečenica „Godišnjaka za evropske studije“ krajnje je jasna: raspad Jugoslavije destabilizuje i Balkan i Evropu.

Tematski broj „Godišnjaka za evropske studije“ ima sve navedene nedostatke sličnih studija o jugoslovenskim problemima, koje se već redovno objavljuju na Zapadu. To, naravno, ne znači potpuno

¹⁰ Trebalo bi razmisliti o eventualnom prevođenju i objavljivanju karakterističnih i najkvalitetnijih članaka iz te studije, na primer, Ive Banca i Pola Šoupa.

negiranje njegovog kvaliteta i nekih elemenata pristupa (Radovan Vukadinović i Pol Šoup). Mora se, svakako, ceniti i određeni napor koji je učinjen u postizanju određene objektivnosti, kao i pokušaji da se izoštre analitički „fokusi“. Pri tome, na primer, treba uzeti u obzir da stavovi u „Godišnjaku“ odudaraju od radikalizma holandske diplomatije i njenog doskorašnjeg šefa Hans van der Bruka. Osim toga, nisu pravljene tako očigledne greške kakvu je, na primer, svojevremeno napravio američki časopis „Newyorker“, koji je o situaciji u jugoslovenskim republikama navodio mišljenja predstavnika vlasti u svim republikama osim u Srbiji, gde je za procenu situacije uzeo mišljenje opozicije. I u „Godišnjaku“ se, svakako, najviše koristi tzv. opoziciona štampa iz Beograda, ali je, u celini, pristup nešto „balansiraniji“. Osnovni zaključak je skoro identičan sa zaključcima u drugim sličnim studijama sa Zapada, a može se najbolje ilustrovati kroz konstataciju Koena Koha da „etničke ili nacionalne razlike nisu izvor ili najvažniji razlog sukoba u Jugoslaviji – one su samo dale jugoslovenskim političarima alibi ili instrument za njihovu borbu za moć“ (str. 196). Nije, dakle, čudno što se većina tih autora poziva na Milovana Đilasa u zaključku da su sukobi u Jugoslaviji, u stvari, konflikti između vladajućih nacionalističkih elita. Radi se, dakle, o scenariju za Jugoslaviju, i to ekskluzivno iz zapadnog „butika“.

S druge strane, prilozi iz ovog broja „Godišnjaka za evropske studije“ mogu korisno poslužiti za prilagođavanje naše geopolitičke i geostrateške „optike“, što potvrđuju delovi u kojima se govori o geopolitičkim promenama i njihovoj povezanosti s promenama demografske strukture.¹¹ No, u celini, izrazita slabost te studije sigurno je činjenica da gotovo uopšte, osim u nekim naznakama i donekle u tekstovima Radovana Vukadinovića i Martena Laka, nije pomenut spoljnopolički činilac i njegova uloga u sadašnjoj jugoslovenskoj tragediji. Nije, takođe, detaljnije analizirano šire balkansko i evropsko okruženje Jugoslavije, bez čega se kriza u našoj (bivšoj) zemlji sigurno ne može razumeti.

Konačno, ne treba zaboraviti ni činjenicu da je časopis bio pripremljen za štampu pre eskalacije rata u Bosni i Hercegovini, što je, nesumnjivo, uticalo na njegovu aktuelnost, mada ne mnogo i na opšte postavke. Jugoslovenska zbivanja su odličan primer da se sadašnji događaji u svetu smenjuju takvom brzinom da čak i publicistika teško može da ih prati – njihova analiza će verovatno biti zadatak istorijske nauke. Ali, kada se događaji budu analizirali i na taj način, može biti kasno za njihovo razumevanje.

¹¹ Svojevremeno je libijski vođa Gadafi ukazivao na to da Arapi imaju dva načina za stratešku borbu protiv Izraela – atomskom i demografskom „bombom“. Njegov zaključak je bio da, pošto nemaju nuklearno oružje, Arapi se moraju boriti rađanjem.

Sa sednice Saveta

Sednica Saveta i Redakcijskog odbora časopisa „Vojno delo“, kojom je rukovodio zamenik predsednika Saveta, prof. dr Radovan Radinović, general-major, održana je 15. decembra 1992, u Klubu Vojske Jugoslavije u Beogradu.

Na sednici su imenovani novi savet i Redakcijski odbor „Vojnog dela“ za naredni dvogodišnji period. Za predsednika Saveta izabran je Božidar Stevanović, general-pukovnik, a za zamenika prof. dr Radovan Radinović, general-major. Osim toga, usvojen je novi orijentacioni tematski plan, prilagođen zahtevima vremena i potrebama Vojske Jugoslavije, a prema odluci Saveta od 13. decembra 1991. godine.

I ovog decembra uručena je Nagrada „Vojno delo“. Dodijeljena je za 1992. godinu, mr Radovanu Grubaču, pukovniku, za članak Neka aktuelna pitanja vojne strategije, objavljen u „Vojnom delu“ br. 3/92.

U ovom broju časopisa donosimo izveštaj o radu Saveta i Redakcijskog odbora za protekli period, koji je podneo glavni i odgovorni urednik, pukovnik Jovan Čanak, kao i diskusije prof. dr Momira Stojkovića; prof. dr Radivoja Jovadžića, kapetana bojnog broda; mr Zorana Čička; Sava Kovačevića, general-majora; dr Sretena Čupića, general-majora; prof. dr Živojina Rakočevića; dr Milana Opačića, pukovnika, i dr Milorada Terzića, pukovnika. Takođe, donosimo završnu reč načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije, general-pukovnika Živote Panića, koji je ukazao na osnovne obaveze i značaj časopisa „Vojno delo“ u anticipiranju i teorijskom osmišljavanju redefinisanja nacionalne odbrambene politike i strategije, kao i u procesu transformacije Vojske Jugoslavije. Osim toga, donosimo obrazloženje Žirija za dodelu Nagrade „Vojno delo“ i kritički osvrt doc. dr Vojislava Stojkovića, potpukovnika, na nagrađeni članak, Ka novom modelu vojnog organizovanja i delovanja.

Moramo povratiti poverenje naroda u našu vojsku i snagu našeg oružja

– Završna reč načelnika Generalštaba –

General-pukovnik ŽIVOTA PANIĆ

U raspravi o programskoj orijentaciji časopisa „Vojno delo“ učestvujem iz nekoliko razloga. Prvo, kao dosadašnji predsednik Saveta časopisa imam moralnu obavezu da iznesem svoje mišljenje o radu časopisa, odnosno o dostignućima i propustima u njegovoj uređivačkoj politici. Drugo, časopis „Vojno delo“, kao najstariji i najugledniji vojni časopis, koji se bavi suštinskim pitanjima naše vojne doktrine i strategije, sve nas obavezuje da se u ovakvim prilikama pozabavimo promišljanjem njegovih budućih obaveza. Treće, funkcija koju trenutno obavljam u sistemu vojnog rukovođenja nalaže mi da ukažem na osnovne pravce naše buduće vojne izgradnje, čime treba, na svoj način, da doprinese i glasilo kao što je „Vojno delo“. Napokon, četvrto, kao čovek koji ima veliko razumevanje i izuzetan respekt prema pisanoj reči i koji je i sam povremeno ponešto pripremio i objavio na stranicama „Vojnog dela“, osećam obavezu da i lično doprinesem raspravi o tematskoj orijentaciji „Vojnog dela“ za naredni dvogodišnji period.

O uređivačkoj politici „Vojnog dela“ u proteklom periodu neću govoriti, tim pre što se u potpunosti slažem sa vašim ocenama i uvodnim izlaganjem glavnog i odgovornog urednika časopisa. Želim samo da istaknem lični utisak da se časopis i u protekloj godini težišno bavio jugoslovenskom krizom, zbog čega je na njegovim stranicama bilo mnogo više tzv. opštih nego vojnostručnih i vojnoteorijskih tema. Imam razumevanja za takvo opredeljenje, ali ipak smatram da se „Vojno delo“ u narednom periodu mora usredsrediti na teme i pitanja koja će težišno biti u funkciji uspešnijeg rukovođenja i komandovanja, izgradnje sistema odbrane, transformacije i profesionalizacije Vojske Jugoslavije.

U vezi s tim, daću nekoliko napomena o tome šta Vojsku Jugoslavije očekuje u narednim godinama, a čemu i „Vojno delo“ mora dati očekivani doprinos.

Prva grupa pitanja odnosi se na *sagledavanje našeg ukupnog međunarodnog i, posebno, vojno-političkog položaja*. Pri tom, mislim da to nije, niti može biti obaveza samo Vojske i vojne teorije, odnosno vojnoteorijskog glasila kakvo je „Vojno delo“. Naš odbrambeni sistem i celokupnu vojnu izgradnju moramo zasnovati na analizi svih relevantnih spoljnih i unutrašnjih činilaca, a sagledavanje vojno-političkog položaja zemlje u kontekstu novog odnosa snaga u svetu, na regionalnom planu

i u neposrednom okruženju, jeste prvorazredno vojnostrateško pitanje. Konkretnije, moramo iznova prevrednovati naš geostrateški položaj. Tačno je da je padom bipolarizma opao značaj svih tzv. tampon-zona koje su dva ideološki i vojno polarizovana sveta fizički razdvajale. U toj činjenici moramo videti deo uzroka raspada bivše Jugoslavije. Međutim, nije tačna tvrdnja, koja se povremeno provlači kroz našu javnost, da je opao i svaki geopolitički i vojnostrateški značaj našeg prostora. Naprotiv, sve ovo što nam se događa pokazuje suprotno. Naša vojna publicistika, i ne samo ona, mora naći načina da svetu i našoj javnosti objasni taj revalorizovani geostrateški i geopolitički značaj naše zemlje kao „kapije“ Balkana i Evrope i ukaže na istorijski nepomirljive interese najznačajnijih centara moći na našem prostoru. Na toj osnovi treba da tragamo za mogućim novim političkim i svim drugim savezništvima i saradnjom sa zemljama i narodima koji će sada i ubuduće bitno uticati na naše mesto u svetu. To je posebno značajno upravo zbog pretnji daljom i dugoročnijom izolacijom, iz koje bi izlaz bio mukotrpan i neizvestan. „Vojno delo“ i njegovi saradnici moraju na tom planu biti mnogo aktivniji, kako u traganju za autorima koji su kompetentni da to obrade i prezentuju, tako i u organizovanju odgovarajućih tematskih rasprava i seminara, čije rezultate treba objaviti i tako o njima obavestiti najširu javnost.

Druga grupa pitanja je neposredno povezana s prethodnom, a odnosi se na *ugrožavanje bezbednosti naše zemlje*. U vezi s tim, treba uzimati u obzir činjenicu da je značajno promenjen odnos između strategije posrednog nastupanja i tzv. direktne strategije, koja se težišno oslanja na vojnu silu. Ta promena se sve više izražava u oštrom odklonu strategije dominacije od direktne ka indirektnoj, koja uglavnom koristi nevojna sredstva, dok vojna sila služi, kao stalna pretnja, za iznuđivanje ustupaka, ili se veoma selektivno koristi, i to s minimalnim rizikom od neprihvatljivih vlastitih gubitaka.

Najočitiji primer za indirektnu ili posrednu strategiju dominacije jeste njena primena na našu zemlju. Kao što je poznato, mi smo već duže vreme izloženi veoma razrađenoj doktrini sukoba niskog intenziteta kao sastavnom delu te posredne strategije dominacije, i jedino je ostalo da se protiv nas direktno primeni vojna sila, odnosno da se vojno interveniše. Jer, vojna sila je indirektno već primenjena. Avioni sistema AWAKS snimaju naš prostor i prikupljaju vojnoobaveštajne podatke koji se deponuju i analiziraju u centrima odlučivanja, a ti centri sebi daju za pravo da arbitriraju u našim unutrašnjim odnosima; prema nama su vrlo aktivne vojnoobaveštajne službe pod izgovorom pomoći da se rat u BiH ne prenese na naš prostor; upućuju nam posmatračke misije i tamo gde nisu poželjne i gde ih nećemo primiti; deo posmatračkih misija ozbiljno prekoračuje mandat koji im je zvanično dala međunarodna zajednica itd. Brodovi NATO-a i Zapadnoevropske unije već

mesecima sprovode pomorsku blokadu naše zemlje, a u komandama NATO-a, u Pentagonu i na drugim mestima svakoga dana, po principu toplo-hladno, čas se najavljuje, čas negira vojna intervencija. Naša krivica je unapred utvrđena, a naš narod je u inostranim medijima već oglašen krivim i toliko satanizovan da je vojna intervencija protiv Srba u BiH, a i protiv Savezne Republike Jugoslavije, postala gotovo poželjna. Uzdržavaju se samo zbog toga što nisu sigurni da bi postigli planirane ciljeve i izbegli neprihvatljive gubitke. Nama je poznato da tim pretnjama žele da postignu različite ciljeve, od dodatnih pritisaka za promenu odnosa snaga na našoj unutrašnjoj političkoj sceni, preko umirivanja vlastitog javnog mnjenja i mnjenja zemalja koje su umešane u naše sukobe, do dodatnog militarizovanja centara odlučivanja, kako bi doneli odluku za vojnu intervenciju.

Sve te pretnje moramo trezveno analizirati i vrednovati. Treba ozbiljno da ih primamo i na njih racionalno reagujemo. Pri tome moramo uzimati u obzir sledeće: *prvo*, da je srpsko pitanje pred istorijskim raspletom i da bi mnogi činioци hteli da taj rasplet bude na štetu našeg naroda. To nas mora činiti odlučnim da zbijemo redove i da ne dozvolimo da nam razbiju nacionalno biće; *drugo*, da smo mi mala zemlja koja, zbog besomučnih napada sadašnjih svetskih moćnika, mora voditi razumnu i racionalnu nacionalnu i državnu politiku, i *treće*, da nikog nećemo izazivati, ali i da se nikome nećemo predati na milost ili nemilost. Uz sve to, moramo se iskreno nadati da će svet konačno shvatiti da i srpski narod ima pravo na postojanje u državi koju je sam izabrao i koja nikog neće ugrožavati, ali i da je odlučan da svim sredstvima brani svoj nacionalni identitet.

Treća grupa pitanja koju bih izdvojio jesu *izbor i definisanje naše strateške koncepcije odbrane*. Svesni smo činjenice da koncepcija ONO i DSZ, kao strategijska koncepcija odbrane, nije izdržala praktičnu proveru, i to iz više razloga. Pre svega, ona je bila namenjena za jedan tip narodnog rata koji je podrazumevao radikalnu oružanu agresiju koalicionič snaga kao glavni oblik ugrožavanja naše bezbednosti i nezavisnosti. Tome treba dodati da je efikasnost te koncepcije odbrane podrazumevala unapred unutrašnju političku stabilnost društva i lojalnost svih njenih naroda i manjina prema zajedničkoj državi. Pošto se ništa od toga nije ostvarilo nameću se dva zaključka: (1) da je koncepcija potpuno pogrešno izvedena iz analize glavnih činjenica društvenog života, i (2) da je koncepcija izvedena uz potpuno ignorisanje tih činjenica i saznanja. I u jednom i u drugom slučaju rezultat je isti. S obzirom na stečena iskustva, koncepciju moramo iznova definisati i zasnovati na svestranoj analizi svih relevantnih spoljnih i unutrašnjih činilaca, kako bismo sagledali sve realne pretnje našoj nezavisnosti i bezbednosti, njihove modalitete, snage i sredstva, kao i odgovore na njih. Na osnovu tih analiza definisaćemo osnovne stavove naše politike

odbrane i vojne doktrine, a potom i dugoročne i kratkoročne planove izgradnje naše vojne organizacije. U tim analizama moramo se osloniti na sav intelektualni potencijal društva i definitivno za sobom ostaviti vreme kada su se pitanjima odbrane bavili samo vojni stručnjaci. Odbrana zemlje mora biti opšta patriotska obaveza, ali i profesionalna obaveza pripadnika Vojske Jugoslavije kao dela našeg naroda.

Uloga „Vojnog dela“, njegove redakcije i saradnika, u iskazivanju konkretnog doprinosa definisanju i razradi naše nove vojne doktrine velika je i ima izuzetni vojnostručni i teorijski značaj. Časopis je to i do sada činio na opšte zadovoljstvo i nema razloga da tako ne bude i ubuduće, a u tome će imati potpunu podršku Generalštaba.

Četvrta grupa pitanja odnosi se na *izgradnju Vojske Jugoslavije*, o čemu je naša javnost već obavestena. Naime, naše je čvrsto i trajno opredeljenje izgradnja *profesionalne vojske*, tj. okretanje profesiji. To podrazumeva najbolji mogući način pripreme za odbranu otadžbine od spoljnog neprijatelja i prepuštanje drugim snagama društva da odlučuju o unutrašnjem političkom životu. Dakle, nećemo ići na političke pregovore u inostranstvo, osim u sastavu ekspertske grupe prema odlukama državnih rukovodstava, nećemo arbitrirati u političkom životu zemlje niti se priklanjati političkim strankama, već će nam one, u odnosu na našu profesiju, biti i jednako bliske i jednako daleke, kako i dolikuje jednoj profesionalnoj otadžbinskoj vojsci. No, u potpunoj depolitizaciji i dezideologizaciji nećemo uspeti ako ne budemo imali podršku svih relevantnih političkih činilaca zemlje, a to znači i rukovodstava svih političkih stranaka, koje ne smeju da nas svojataju u svojim međustranačkim političkim borbama. Naša armija je izašla sa teškim traumama iz rata koji još traje u nekim delovima bivše Jugoslavije. Ožiljci su duboki, delom i zbog krupnih grešaka koje su pravljene. Ima, međutim, pokušaja da se sva krivica za političke promašaje prevali na bivšu JNA. Istorija će to sve postaviti na svoje mesto i treba joj ostaviti da to radi nepristrasno, a da se mi okrenemo budućnosti. Naša je prvorazredna obaveza da povratimo poverenje naroda u našu Vojsku i u snagu našeg oružja. To ćemo najbolje i najbrže učiniti ako se posvetimo borbenoj obuci, čvrstoj vojnoj disciplini, besprekornom poretku i vojnoj subordinaciji, uz poštovanje ličnosti, njenih prava i obaveza. A to su, uz patriotsko vaspitanje, oduvek bili osnovi vojne organizacije.

U okviru naše ukupne vojne izgradnje već smo duboko zakoračili u proces dugoročne transformacije Vojske Jugoslavije na principima profesionalizacije. No, tu još imamo mnogo posla i mnogo problema, a najveći su oni materijalne prirode. Za izgradnju profesionalne vojske treba mnogo novca. Na primer, profesionalni vojnik, prema nekim proračunima, košta sada između 100.000 i 170.000 dolara godišnje, a naša sadašnja kombinacija kadrovske i poluprofesionalnog vojnika

košta oko 12.000 dolara. To je velika razlika i naša zemlja još uvek nema takvih mogućnosti iako smo se za to čvrsto opredelili, uz potpunu podršku društva. Zato ćemo izvesno vreme morati da tragamo za prelaznim rešenjima. Kao ljudi koji se bave vojskom, profesionalizam moramo shvatiti, prvo, kao maksimalnu stručnu osposobljenost za zadatke i obaveze na svim nivoima, i drugo, kao određenu strukturu vojne organizacije u kojoj će pretežni deo, a u perspektivi i celokupni sastav mirnodopskog dela, činiti profesionalci čije će jedino zanimanje biti vojni poziv i u starešinskom i u vojničkom delu armije. Razume se, to su naše sadašnje vizije, a konkretna rešenja moraju biti rezultat svestranih i produbljenih analiza i promišljanja, pri čemu su moguće i odgovarajuće korekcije.

„Vojno delo“ je u našoj publicistici oduvek imalo značajnu ulogu, što je razumljivo ako se zna da se radi o opštevojnom teorijskom glasilu koje je pokretalo i najopštije i najznačajnije teme naše ukupne vojne izgradnje. Na neki način, časopis je bio matično glasilo za nivo opšte vojne teorije, strategije i vojne doktrine, pa je donekle usmeravao ulogu vidovskih i ostalih stručnih glasila. No, zbog reorganizacije i racionalizacije koja je u toku u vojnoj publicistici, ukinućemo neke časopise, tako da će „Vojno delo“ ostati jedino teorijsko glasilo. Time se njegova uloga i značaj uveliko povećavaju, pa će Redakcija i Redakcijski odbor časopisa morati da ulože dodatne napore radi preuzimanja i dela obaveza dosadašnjih vidovskih „glasnika“. Naravno, pri tome se mora nastojati da se rasprave o vojnostručnim pitanjima i problemima uvek izdignu na teorijsku ravan, kako se ne bi ponavljalo ono što su nekada radili časopisi vidova.

Na kraju, želim da kažem da se na ovom skupu opraštam od funkcije predsednika Saveta časopisa. Iako zbog drugih obaveza nisam bio u mogućnosti da se više posvetim toj dužnosti, sa zadovoljstvom sam izvršavao svoje obaveze. Raduje me što u vreme mog mandata nije opao kvalitet časopisa i što nije bilo uređivačkih promašaja. Imam utisak da se i unapredovalo, naročito u pogledu proširivanja kruga saradnika i tematskog interesovanja. U svakom slučaju, zahvaljujem Redakciji i Redakcijskom odboru na plodnoj saradnji, sa željom da i novom predsedniku pruže istu takvu podršku. Novom predsedniku želim puno uspeha u vođenju ovog saveta i uopšte uređivačke politike „Vojnog dela“, a časopisu i Redakciji da uvek budu na visini zadatka, a to znači da na vreme osete potrebu za pokretanjem tema i rasprava čije razmatranje i publikovanje može doprinositi potpunijem razvoju naše vojnoteorijske misli i prakse.

Vojnoodbrambeno organizovanje zemlje i izgradnja Vojske Jugoslavije – težište tematske orijentacije „Vojnog dela“

Pukovnik *JOVAN ČANAK*

Tokom 1992. godine Redakcija „Vojnog dela“ stvarala je u izuzetnim i, možda, najsloženijim uslovima od svog osnivanja: definitivno se raspala bivša federativna država; jugoslovenska kriza je potpuno internacionalizovana, a strani činioci otvoreno teže da ostvare svoje ciljeve na ovim prostorima; delove teritorije bivše jugoslovenske republike Hrvatske, na kojima živi srpski narod, zaposele su zaštitne snage Ujedinjenih nacija (UNPROFOR); sukob u Bosni i Hercegovini je prerastao u jedan od najbrutalnijih i najtragičnijih građanskih, etničkih i verskih ratova na evropskim prostorima, sa pretnjom da se proširi na ceo Balkan; nakon secesije četiri jugoslovenske republike, Srbija i Crna Gora su formirale novu saveznu državu, s namerom da Savezna Republika Jugoslavija bude naslednica SFRJ; u skladu sa nastalim okonostima Jugoslovenska narodna armija je transformisana u novu dezideologizovanu i depolitizovanu Vojsku Jugoslavije, kao oružanu silu nove savezne države, itd.

„Vojno delo“ je težilo da prati sve te događaje i procese i da, svestrano ih analizirajući, doprinese njihovom razumevanju i razrešavanju. Kao i u 1991, težište tematske orijentacije časopisa u ovoj godini bilo je na razmatranju različitih aspekata jugoslovenske krize, a naročito na vojno-političkom, međunarodnopravnom i geostrategijskom aspektu. Tim pitanjima je u potpunosti bio posvećen br. 6/91, kao i tematski blokovi u brojevima 1–2/92. i 4–5/92. Od 49 autorskih priloga objavljenih u protekloj godini, navedena problematika je razmatrana u 28 priloga, što čini 58 odsto sadržaja „Vojnog dela“.

Broj 6/91 u celini je bio posvećen stručnoj raspravi o temi „Vojno-političke promene u Istočnoj Evropi i bezbednost Jugoslavije“, koju je organizovao Institut za strategijska istraživanja. U raspravi su učestvovali eminentni naučni radnici iz građanstva i oružanih snaga. Zbog ozbiljnosti i sveobuhvatnosti jugoslovenske krize rasprava je bila usmerena na sagledavanje njenih odbrambeno-bezbednosnih aspekata. Kako su događaji na prostoru Jugoslavije samo segment šire krize, koja je potpuno zahvatila većinu zemalja koje su doskora obuhvatane izrazom Istočna Evropa, bilo je neophodno realno sagledavanje događaja i procesa u tom delu sveta i njihove povezanosti s našom krizom.

Tematski blok u „Vojnom delu“ br. 1–2/92. posvećen je međunarodnim odnosima i jugoslovenskoj krizi. Autori tih članaka pretežno su analizirali jugoslovensku krizu u okviru međunarodnih odnosa, a delimično je naznačena i priroda rata na jugoslovenskom prostoru prema preovlađujućim političkim i vojnim karakteristikama. Osnovna poruka gotovo svih radova u tom tematskom bloku jeste da je rat nesvrshodan kao sredstvo za rešavanje političkih problema i da borbena dejstva na prostorima bivše Jugoslavije, inspirisana nacionalnim, etničkim i verskim motivima, iziskuju intenzivno političko angažovanje kao jedino delotvorno sredstvo za okončanje ratnih operacija i mirno sporazumevanje.

I tematski blok u „Vojnom delu“ br. 4–5/92. posvećen je međunarodnim odnosima i jugoslovenskoj krizi u perspektivi „novog svetskog poretka“ koji projektuju Sjedinjene Američke Države i njihovi saveznici. Prema autorima „Vojnog dela“, sticajem istorijskih okolnosti, raspad jugoslovenske federacije poslužio je za eksperimentalno usmeravanje političkog i društveno-ekonomskog preobražaja bivših socijalističkih zemalja. Kako se naša zemlja, zahvaljujući tome, našla u središtu svetskog interesovanja, autori članaka u tom tematskom bloku pokušali su da osvetle svetsku pozornicu i krvavu dramu koju i mi preživljavamo u jednom njenom kutku.

Sledeća tematska oblast kojoj je „Vojno delo“ posvetilo naročitu pažnju u drugoj polovini ove godine jeste kompleks pitanja vezanih za vojnoodbrambeno organizovanje SR Jugoslavije i transformaciju JNA u Vojsku Jugoslavije. U vezi s tim objavljeno je osam priloga, što čini 16 odsto sadržaja časopisa. Autori priloga su uložili napor da u kritičkim razmatranjima protekle prakse stvore teorijske mogućnosti za iznalaženje novih rešenja, koja su primerena vremenu u kojem živimo i promenjenim okolnostima. Ipak, ne možemo biti zadovoljni brojem kvalitetnih priloga i sigurno je da će tek u narednom periodu biti više značajnijih radova o toj problematici, a ta pitanja će i dalje biti u središtu interesovanja redakcije.

„Vojno delo“ je u protekloj godini izdalo šest brojeva, sa 54 priloga, od čega 49 autorskih. Članke je objavilo 45 autora: 17 aktivnih oficira, sedam penzionisanih vojnih lica i 21 autor iz građanstva. Sedam autora je iz školskih i naučnoistraživačkih ustanova Vojske Jugoslavije, osam iz ustanova i organizacijskih jedinica Generalštaba i Ministarstva odbrane, a dva autora su iz trupe. U odnosu na prethodni period, znatno je povećan broj autora iz građanstva, što se može tumačiti, s jedne strane, orijentacijom časopisa da se za razmatranje aktuelnih događaja i procesa u vezi s našom dramatičnom stvarnošću angažuju kompetentni autori sa univerziteta i iz drugih naučnih ustanova u građanstvu. S druge strane, povećana saradnja eminentnih autora iz građanstva može značiti i priznanje našem časopisu kao meritornom teorijskom glasilu, otvore-

nom za sve dobronamerne ljude i konstruktivne ideje koje mogu doprineti razumevanju promena u međunarodnim odnosima i razjašnjenju jugoslovenske krize.

Na prošlogodišnjoj sednici Saveta časopisa odlučeno je da se, zbog radikalnog zaoštavanja jugoslovenske krize i promena u svim segmentima društva, pa i u sferi odbrane, ne donese novi orijentacioni tematski plan „Vojnog dela“, već da radna grupa Saveta, u skladu sa promenama u našoj zemlji i oružanim snagama, sačini predlog koji bi Savet usvojio na narednoj sednici. U međuvremenu, konstituisanjem SR Jugoslavije i transformisanjem JNA u Vojsku Jugoslavije, promenama u globalnom i neposrednom geopolitičkom okruženju i najnovijim saznanjima i dostignućima u ratovodstvu, stekli su se uslovi za donošenje novog tematskog plana za naredni dvogodišnji period.

Prilikom koncipiranja predloga novog tematskog plana Redakcija „Vojnog dela“ je konsultovala mnoge kompetentne institucije, članove Saveta i Redakcijskog odbora, istaknute autore i druge pojedince iz Vojske i društva u celini. Želeli smo da predlog novog tematskog plana odražava stvarne potrebe Vojske i da se njime obuhvate najznačajnija pitanja savremene vojne teorije i prakse, promene u tehničko-tehnološkom činiocu rata i njihov uticaj na ratovodstvo. Rečju, namera nam je bila da sačinimo tematski plan koji će odgovarati zahtevima vremena koje je pred nama i potrebama transformisane, dezideologizovane i profesionalizovane Vojske Jugoslavije.

Mnogobrojne predloge pojedinaca i institucija radna grupa je sistematizovala i ponudila za ovu sednicu kao predlog orijentacionog tematskog plana. Kao i raniji orijentacioni tematski planovi, on se sastoji od šest tematskih oblasti, ali su one znatno inovirane, kao i teme u okviru njih. Otuda, težište današnje rasprave treba da bude na analizi sadržaja časopisa i diskusiji i usvajanju predloženog orijentacionog tematskog plana. Značajno je, takođe, da objektivno ocenimo koliko je časopis odgovorio potrebama i zahtevima koji su mu nametani najnovijim vojno-političkim kretanjima u svetu i, naročito, u vezi s aktuelnom jugoslovenskom krizom.

Pored izmena u orijentacionom tematskom planu Redakcija name-rava da učini i neke izmene u vezi s likovno-grafičkim izgledom časopisa. Za sada smo to učinili sa rezimeima na stranim jezicima, koji su se doskora nalazili iza svakog članka. Sada su sva rezimea na kraju knjižnog bloka, složena prema sadržaju broja i podeljana prema stranim jezicima. Zbog takvog rešenja, od naredne godine, izostaće s početka knjižnog bloka sadržaji na stranim jezicima, jer su sada rezimea na tim jezicima složena upravo prema sadržaju, pa će čitalac na jednom mestu dobijati sve podatke o određenom članku. Na taj način ćemo u svakom broju „Vojnog dela“ uštedeti do polovine štamparskog tabaka. Sledeća izmena koju predlažemo jeste promena veličine slova osnovnog sloga

„Vojnog dela“. Sada naš časopis ima najkrupniji slog koji se koristi u tehnici štampanja časopisa. Smanjenjem sloga ostvarili bismo značajne uštede, a časopis ne bi izgubio na kvalitetu.

Jedna od mogućih izmena je i promena pisma. Pošto je većina listova i časopisa u zemlji već prešla na ćirilično pismo, u skladu s odredbama Ustava, i „Vojno delo“ mora o tome razmišljati, pa na današnjoj raspravi Savet treba da da svoj sud o tome. Takođe, ima predloga da se časopis donekle komercijalizuje izdavanjem većeg prostora za plaćeno reklamiranje različitih proizvoda, pre svega namenske industrije SR Jugoslavija. Naime, slični časopisi u svetu izdavaju za oglasni prostor do petine svoga sadržaja. Takođe, u narednom periodu nameravamo da više radimo na medijskoj promociji značajnijih brojeva „Vojnog dela“. Za to nisu potrebna velika finansijska sredstva, ali je neophodno da se Savet na ovoj sednici izjasni o tome.

Naredbom predsednika Saveta o imenovanju članova Saveta i Redakcijskog odbora časopisa uvedena je dužnost predsednika Redakcijskog odbora, koji je, ujedno, i član Saveta „Vojnog dela“. Ta dužnost je uvedena zbog potrebe za boljom koordinacijom rada između Saveta, Redakcijskog odbora i Redakcije časopisa.

Među problemima vezanim za rad izdvaja se pitanje tiraža i pretplate, koje treba što pre rešiti. Naime, tiraž „Vojnog dela“ stalno je opadao u poslednjih četiri-pet godina, a u 1992. godini iznosio je 1.000 primeraka. Razloga za takvo stanje ima više, ali nas posebno brine nedovoljno uvažavanje značaja pisane reči u izgradnji naše odbrane i oružanih snaga, što je neprihvatljivo s obzirom na ulogu koju bi vojna nauka i teorijska misao trebalo da imaju. Posebno povoljnu okolnost za poboljšanje čitanosti i pretplate na časopis vidimo u školama i ustanovama koje čine Univerzitet Vojske Jugoslavije. U tom kontekstu, „Vojno delo“ sagledavamo kao svojevrсну tribinu najtalentovanijih i najproduktivnijih profesora vojnih škola i istraživača u vojnonaučnim ustanovama, ali i kao nezaobilazno štivo za njihovu dodatnu edukaciju i praćenje dostignuća i saznanja savremenog ratovodstva i vojne nauke.

Jedan od mogućih načina za poboljšanje pretplate mogao bi biti predlog načelniku Generalštaba, kao osnivaču časopisa, da se razmotri mogućnost ponovnog uvođenja obavezne pretplate na vojne časopise za određeni profil starešina Vojske Jugoslavije, slično praksi sa listom „Vojska“. Takav predlog je sada posebno aktuelan jer je znatno smanjen broj časopisa u Vojsci Jugoslavije. Praktično, postoje samo dva časopisa: „Vojno delo“, kao opštevojni teorijski časopis, i „Novi glasnik“, kao stručni intervidovski časopis Vojske Jugoslavije, čiji će prvi broj izaći iz štampe početkom naredne godine.

Na kraju, smatramo da se u narednom periodu „Vojno delo“ prvenstveno mora baviti vojnoodbrambenim pitanjima, i to na teorijski

utemeljen i stručan način. Stručnim raspravama u našem časopisu moramo doprineti koncipiranju i normativnom artikulisanju naše vojne doktrine i definisanju determinanata i osnovnih pravaca organizacione izgradnje Vojske Jugoslavije. U vezi s tim, prvi korak biće izdavanje tematskog broja koji će u potpunosti biti posvećen temi „*Novi svetski poredak*“ i *politika odbrane SR Jugoslavije*. Stručna rasprava o toj temi bila je planirana, u saradnji sa Upravom za stratejske studije i politiku odbrane Saveznog ministarstva odbrane, za decembar 1992, ali je iz više opravdanih razloga odložena za početak ove godine. Od te rasprave očekujemo konkretne predloge za buduće vojno organizovanje SR Jugoslavije i izgradnju njene oružane sile.

Diskusije

Prof. dr **MOMIR STOJKOVIĆ** – Časopis koji, kao „Vojno delo“, ima i teorijske pretenzije i potrebu da doprinosi strategiji i politici odbrane nezavisnosti zemlje i njenom integritetu teško da se može naći u ozbiljnijoj situaciji od postojeće, ali su zbog toga izazov i mogućnosti da se doprinese sagledavanju položaja zemlje i njene međunarodne pozicije, njene izloženosti spoljnim pritiscima i ratu na područjima bivše Jugoslavije utoliko veći i značajniji, kako za društvo u celini, tako i za Vojsku Jugoslavije.

Osvrnućemo se na tri grupe pitanja, odnosno tema, koje su, pored navedenih u predlogu orijentacionog plana „Vojnog dela“, važne za sagledavanje: a) značajnih karakteristika stanja koje se izražava pojmom „novi svetski poredak“, b) upravljanje krizama od strane velikih sila, pre svega Sjedinjenih Američkih Država, kao jedine preostale supersile, i c) onih elemenata i tendencija u međunarodnim odnosima koji su posebno važni za naš međunarodni položaj i stratešku orijentaciju zemlje.

U vezi s karakteristikama stanja tzv. novog svetskog poretka, koji faktički ne postoji, izuzev u smislu promene odnosa snaga, treba uzimati u obzir činjenicu da u odnosima velikih sila, za sada, nije dominantna konfrontacija, već saradnja, da ideološki činilac više nema značajniji uticaj na njihove odnose, da postoji strateška međuzavisnost i internacionalizacija odnosa i interesa velikih sila, da je Savet bezbednosti postao dominantan organ međunarodne zajednice i da s njegovim mandatom nastupaju „međunarodne snage“ i kao mirovne trupe Ujedinjenih nacija i kao trupe za intervencije.

Među velikim silama postoji protivurečnost između onih koje su stalne članice Saveta bezbednosti, sa pravom veta, i onih koje to nisu i koje izražavaju zahteve za istim statusom, što bi značilo suštinsku reviziju Povelje UN i što se, prema svim predviđanjima diplomatije i

stručnjaka međunarodnog prava, uskoro ne može očekivati, pogotovu stoga što te zahteve ne postavljaju samo Nemačka i Japan, već i Indija, Indonezija, Brazil, Nigerija, Egipat i neke druge zemlje.

Pozicija SAD u Savetu bezbednosti, u savremenim uslovima multipolarizma, odnosno unipolarizma, obezbeđuje im mogućnost da upravljaju krizama preko Ujedinjenih nacija i da svoje interese formalno prikazuju kao interese međunarodne zajednice, i da instrumentalizuju NATO kao vojno-političku organizaciju, čime on dobija mogućnost delovanja izvan područja zemalja članica.

Globalne međunarodne promene, promene u našem geopolitičkom okruženju (srednjoj Evropi i na Balkanu), novi stratezijski interesi, nastup susednih zemalja i njihova okrenutost NATO-u pokazuju da će na duži rok stratezijska pozicija Balkana zavisiti od karaktera odnosa Nemačke i SAD, jer prva ima dominantnu poziciju u srednjoj Evropi i Podunavlju, s novim uticajem u Mađarskoj, Sloveniji i Hrvatskoj, a SAD svoje stare pozicije u Sredozemlju i na Bliskom istoku, kao i u Grčkoj i Turskoj, ali i nove pozicije u Albaniji, uz okrenutost prema Bosni i Hercegovini i Makedoniji. U tom kontekstu, međunarodni položaj SR Jugoslavije zadržava i određene strateške i geopolitičke pozicije SFRJ, ali poprima i uticaj novih elemenata, vezanih za promene pozicija susednih zemalja i karakter njihovih odnosa savezništva s velikim silama.

Sadašnja kontradiktorna i fluidna međunarodna pozicija Rusije i nemogućnost sagledavanja karaktera budućih rusko-ukrajinskih odnosa onemogućavaju sagledavanje strateškog interesa kako Rusije, tako i Ukrajine prema Balkanu, a to je sledeći značajan element za sagledavanje naše međunarodne pozicije, jer zajednički strateški interes Rusije i Ukrajine prema Balkanu može reafirmisati raniju sovjetsku poziciju, dok bi kolizija njihovih interesa bitno slabila i menjala karakter njihovog nastupa.

Savremeni karakter međunarodnih odnosa, nastao kao posledica raspada bipolarizma i dezideologizacije međunarodnih odnosa (krah sistema realnog socijalizma) u ranijem smislu, omogućava velikim silama mnogo lakše uključivanje u unutrašnje krize, njihovu internacionalizaciju i mešanje u unutrašnje poslove, u nekim slučajevima iz opravdanih, ali još češće iz sopstvenih razloga, radi usmeravanja i njihovog razrešavanja ili njihovog korišćenja za prisustvo na određenom području. To znači da su oblici infiltracije, specijalnog rata, strategije niskog intenziteta i drugi (ekonomski i tehnološki) nastupi, kao i ljudska prava i prava manjina, poprimili masovan karakter korišćenja od velikih sila i njihovih organizacija. Pod firmom „rešavanje krize“, one se opredeljuju za određeni tok njenog razvoja i za rešenja koja su u funkciji njihovih interesa i pretenzija. U iznalaženju oblika uticaja koriste se kako stari, tako i novi oblici ponašanja: opredeljivanje za pojedine

aktere krize; pomoć i podrška određenim snagama, odnosno postavljanje načela koja su u funkciji njihovih interesa; internacionalizacija krize; korišćenje mehanizma Ujedinjenih nacija ili regionalnih sistema bezbednosti, kakav je Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji, koja je pre Pariske povelje razvijala aktivnost isključivo na opštem političkom i pravnom planu, da bi sada prešla u drugu krajnost – aktivnost na konkretnom usmeravanju unutrašnjih kriza, odnosno na uključivanju u rešavanje, tj. uticaj na ishod postojeće krize. Iz navedenih razloga i određenog rivaliteta zemalja članica Evropske zajednice sa SAD, oživljena je i davno zaboravljena Zapadnoevropska unija, s pretenzijama da na evropskom planu zameni ulogu NATO-a, što ne odgovara SAD, a za sada ni Nemačkoj.

Pored navedenih sila i organizacija, interes za uticajem na balkanske odnose imaju ili ispoljavaju i neke susedne zemlje, kao što su Italija i Turska, jer imaju, nezavisno od članstva u NATO-u, i sopstvene interese, a izgleda im da postoji mogućnost za involviranje u savremene balkanske probleme i krize. Italija polazi od svoje ekonomske i tehnološke moći i interesa za reafirmacijom prisustva na Balkanu, posebno prema zemljama na istočnoj obali Jadrana, dok Turska želi poziciju regionalne sile na Bliskom istoku i Balkanu kroz korišćenje karaktera svojih odnosa sa SAD i njihovog interesa da je suprotstave fundamentalističkim ekstremnim snagama islamskog sveta. Njene pretenzije prema Bosni i Hercegovini, Albaniji i Makedoniji otvoreno su izražene, što ne odgovara Grčkoj i Bugarskoj, kao ni Saveznoj Republici Jugoslaviji, o čemu treba posebno voditi računa.

Već su se pokazale velike mogućnosti za spoljnje upravljanje „jugoslovenskim“ krizama, pa i pristrasnost ne samo pojedinih država već i međunarodnih organizacija, što SR Jugoslaviju, u uslovima internacionalizacije srpskog nacionalnog pitanja i protivurečnosti interesa u odnosu na srpski narod izvan SRJ i nacionalne manjine u Srbiji, dovodi u veoma delikatnu diplomatsku i druge pozicije.

Pored navedenog, smatramo da u okviru prve tematske celine treba obratiti pažnju na temu *Uticaj dezideologizacije, departizacije i ratnih iskustava na teoriju naše ratne veštine*, jer se kroz nju povezuju i sagledavaju kako subjektivna (politička) opredeljenja društva, tako i objektivna pozicija zemlje, ali i iskustva koja se mogu izvući iz procesa raspada druge Jugoslavije.

Smatramo da Redakcija časopisa, da bi što bolje i potpunije ostvarila svoj orijentacioni plan, mora biti angažovana na nalaženju odgovarajućih autora, naručivanju tekstova na pojedine teme, na neprihvatanju naslova „neka pitanja...“, odnosno ne sme čekati da se autori časopisu sami nude i predlažu teme, već mora unapred planirati svaki broj saglasno Orijentacionom planu, njegovim usmerenjima i

ciljevima koji se žele postići. Bilo bi dobro da se organizuju određeni naučni skupovi, pa čak i istraživanja prema ovom orijentacionom planu i usmere učesnici – autori na obradu određenih tema.

Prof. dr *RADIVOJE JOVADŽIĆ*, kapetan bojnog broda – Izveštaj o radu u prethodnom periodu u potpunosti prihvatom. Mislim da su rezultati koje je „Vojno delo“ kao teorijski časopis postiglo, u stvari, potvrda ispravnosti naše prošlogodišnje orijentacije da časopis otvorimo za veći broj poslenika pisane reči i intelektualnog stvaralaštva različitih profila, i da se oslobodimo nekih šema i klišea u promišljanju pitanja za koja je časopis zainteresovan. Tako se i desilo da smo u protekloj godini, kako je i glavni i odgovorni urednik rekao, imali veći broj priloga koji su zaista predstavljali viši domet intelektualnog angažmana. Takva orijentacija, smatram, treba da se zadrži i u sledećoj godini. U vezi s tematskim planom za sledeću godinu, smatram da on uglavnom obuhvata sve tematske celine, pitanja i probleme koje je „Vojno delo“ i do sada obrađivalo. Upravo to je najveći nedostatak tog tematskog plana. Po mom mišljenju, plan bi trebalo da se detaljnije pogleda i izvrši selekcija pitanja i problema prema objektivnoj situaciji u kojoj se naša zemlja nalazi i svim promenama koje su nas zadesile kako unutar naše zemlje – društva i države, tako i u spoljnom okruženju u svetskim razmerama.

Mislim da ovom skupu ne treba ponavljati da su nastale promene tektonskog karaktera i da smo se, zbog njih, našli u sasvim novoj situaciji, koja traži nov metodološki i teorijski pristup u promišljanju svega onoga što je do sada bilo predmet našeg misaonog angažmana. Drugačije rečeno, sve ono što smo mislili, promišljali i obrađivali i predlagali moramo staviti pod znak pitanja i iznova promisliti na metodološki sasvim drugačiji način.

Promene o kojima govorimo, kao što je poznato, odnose se kako na sve ono što nam se desilo na unutrašnjem planu, tako i na dešavanja u spoljnom okruženju. Sagledavanje, istraživanje i promišljanje promena na unutrašnjem planu zahteva radikalno nov koncept intelektualnog angažmana. Uzmimo, na primer, pitanje koncepcije, zatim vojne doktrine, ili politiku odbrane uopšte. Mogu li se ti pojmovi promišljati na stari način i odvojeno od realne situacije u kojoj jesmo? Mislim da ne mogu, i to ne samo pojedinačno već i u slučaju da ih promišljamo kao elemente jedne šire celine – vojne sfere uopšte. Naime, ono što smo do sada obično nazivali vojnom sferom društvenog delovanja, po mom mišljenju, bitno menja i ulogu i značaj, i to tako korenito da se moraju dovoditi u pitanje ne samo postulati i njene osnove već i konkretni sadržaji, a još više konkretna rešenja i dosadašnji način njenog promišljanja. Odnosno, vojna sfera uopšte – vojno delovanje i u njoj vojska, doktrina i koncepcija odbrane – tretirana je do sada

kao jedan od činilaca. Dakle, kao nešto što je aktivno u ukupnoj izgradnji jednog društva na temeljima na kojima smo se nekada opredelili da stvaramo to društvo. Sada se to menja. Menja se, dakle, sam temelj društva, pa otuda i vojna sfera koja iz njega izrasta. Svi su izgledi da će vojna sfera i ukupni vojni angažman, kao i sve ono na šta taj angažman računa, od činioca postati golo sredstvo države i vlasti. Mi ćemo se, zapravo, naći u situaciji kakva je u toj sferi u građanskom društvu, jer iako ne znam kako će to naše društvo da izgleda u budućnosti, sve ukazuje na to da se ka takvom načinu proizvodnje društvenog života upravo krećemo.

Kada se radi o izmenjenim spoljnim činiocima situacija je još drastičnija i nužno se nameće kao predmet promišljanja na stranicama „Vojnog dela“. Uzmimo, na primer, taj „novi svetski poredak“. O njemu smo već mnogo pisali na stranicama časopisa, ali se on mora tek promišljati, i to sa svih mogućih aspekata – filozofije, sociologije, ekonomije, ali i vojne misli. Taj „novi svetski poredak“ donosi nam nešto bitno novo što menja mesto i ulogu vojnog činioca, posebno malih zemalja. Nema više bipolarnosti sila, nema više ravnoteže snaga, koje su se čak u pojedinim trenucima i poništavale, pa su u tom vakumu poništenih moćnih sila male zemlje, manje ili više uspešno, uspevale da očuvaju i vlastiti suverenitet i vlastitu slobodu. Sada se sve to menja. Imamo unipolarnu strukturu, jedan centar moći koji se nametnuo međunarodnoj zajednici, preko koje se određuje sloboda i stepen demokratije, i deformiše dosadašnja koncepcija suvereniteta. Brežnjevljev ograničeni suverenitet tek je „mala šala“ prema onome što se sada sprema i što, u izvesnom smislu, već jeste. Odbrane malih zemalja moraju se postaviti sasvim drugačije u tim uslovima. Jer, nismo više ni na kakvoj „klackalici“ blokova – njih nema. Jedna strana te klackalice je srušena i sad nas je „novi svetski poredak“, odnosno jedan centar moći, jednostavno prisvojio bez pitanja i našeg pristanka. Za bitno izmenjenu situaciju koju stvara taj „novi svetski poredak“ može se uzeti primer odnosa između naciona i svetskog pravnog poretka. Ne čini li vam se da sve prirodnopravne revandikacije malih naroda postaju predmet dogovora, razgovora i diktiranja iz tog centra moći? Jedno prirodno pravo, na primer na samoopredeljenje, nije više pravo naroda, već rezultat dogovora i procena svetskih moćnika. Dakle, sve manje je stvar naroda, a sve više stvar svetskog pravnog poretka koji to može da prihvati, ali i da ne prihvati. Ako, ipak, to ne prihvati, malu zemlju čekaju sankcije, slede diktati i pretnje do uništenja. Pitam, kako se od toga odbraniti? Ili, dalje, „novi svetski poredak“ sve što čini, čini u ime demokratije, slobode, mira i slično, pa se nameće pitanje ko određuje sadržaj i obim tih pojmova.

Bez sumnje, u veoma teškoj situaciji će se naći, i već su se našle, neke zemlje, a izgleda pre svih mi sami. Naš narod, naime, vekovima

čuva u tradiciji upravo pojmove: sloboda, nezavisnost, suverenitet, dostojanstvo, ali njihov sadržaj je određivao on sam, a nikako neko spolja. Možemo li mi, dakle, i dalje smatrati da su mir, sloboda, demokratija, nezavisnost, integritet i dostojanstvo naroda i čoveka sadržaji koje određujemo mi, ili ćemo prihvatiti da nam ih neko spolja određuje. Mislim da su to pitanja koja posebno pogađaju ovaj narod i mentalitet, jer se on vekovima branio od onoga i onih koji su to pravo pokušavali da nam ospore.

Samo iz nekoliko navedenih primera proizilazi da teorijska misao, pa i vojna, ima pred sobom jedno široko polje, sa mnogo nepoznanica i potpuno novih pojava, što traži od nas potpuni teorijski angažman.

Koliko mi je poznato, više nemamo časopise vidovskog karaktera, već jedan časopis koji pokriva stručnu vojnu vidovsku problematiku. Ako je tako, mislim da bi naš časopis „Vojno delo“ trebalo da doživi neka pomeranja, ili bar neku redefiniciju vlastitih opredeljenja, koncepcije i slično. Zalažem se za to da ovaj časopis i dalje ostane vojnoteorijski i da razmatra neka fundamentalna pitanja vojnog delovanja uopšte, vojnu sferu, odbranu i društvo, i sve ono što je vezano s tim, a da ne zalazi mnogo u probleme ratne veštine, a ako to čini onda to mora biti na najvišem teorijskom nivou. Ako tako shvatimo profil našeg časopisa, predloženi tematski plan bi trebalo da se podvrgne detaljnijoj reviziji, što mislim da Redakcija i Savet mogu da urade. Jer, on sadrži mnogo usitnjenih tema proizašlih, pre svega, iz iskustva, a ne iz teorije. Filozofija odbrane, sociologija odbrane, ekonomija odbrane i sva pitanja koja pripadaju jednom višem teorijskom nivou moraju naći mesto na stranicama „Vojnog dela“. Ako bismo tako gledali na orijentaciju našeg časopisa, moglo bi da se razmisli i o promeni njegovog „mesta“. Naime, on bi se sve više približavao problematici kojom je zaokupljena novoformirana Uprava za stratejska istraživanja i politiku odbrane, a sve manje Generalštabu, kome bi ostao taj novoformirani vidovski časopis. Jer, zadaci nove uprave korespondiraju onima koje bi trebalo da ima i časopis „Vojno delo“, pa je zbog toga njoj i najbliži.

Mr ZORAN ČIČAK – Imam utisak da je u vremenu do ove sednice dosta toga urađeno i da možemo pozitivno oceniti prethodni period. „Vojno delo“ je u prethodnom periodu ne samo uspešno pratilo transformaciju Vojske Jugoslavije, već je, ponekad, anticipiralo promene argumentovano i znatno pre nego što su se dogodile. Na osnovu toga, predloženi orijentacioni tematski plan, iako naizgled obiman, realan je i odgovara postojećim okolnostima. Međutim, treba obratiti pažnju na grupisanje predloženih tema, jer ima i onih koje se mogu obraditi na multidisciplinarni način. Kada se radi o formatiranju ovog plana smatram da je značajno sledeće:

Prvo, osnovno težište treba da bude na analizi nove vojno-političke konstelacije snaga u ovom delu Evrope. Pošto imamo ne više bipolarnu, nego policentričnu strukturu moći, to je činilac koji iziskuje novu analizu. Stalno treba pratiti realni uticaj regionalnih činilaca moći na Balkanu, pre svega onih koji su istorijski bili neprijateljski orijentisani prema Jugoslaviji, odnosno prema Srbiji, i koji su sada potencijalni činilac ugrožavanja bezbednosti SR Jugoslavije. Ne može se ni u jednoj budućoj analizi izbeći poređenje sa nekim istorijskim situacijama od pre pedeset, sto ili sto pedeset godina, kao ni analiza novih vojno-političkih saveza na Balkanu. Odnosno, kako ti savezi mogu da utiču na bezbednosno stanje SR Jugoslavije. Dakle, koje bi države mogle da budu potencijalni saveznici u budućim ratnim operacijama, koji se savezi protiv naše države mogu zaključiti i u koje bi saveze i ona ušla. Morale bi ozbiljno da se uzmu u obzir asocijacije na obnovu Male antante, Balkanskog saveza i svih drugih saveza i koalicija koji su postojali, odnosno na njihova pozitivna i negativna iskustva. Naravno, nameće se i problem dinamike promena u strukturi moći, koja je u ovom periodu izuzetno burna, pa one promene koje su nekada kao tendencija trajale pet, deset, pa i petnaest godina, sada se događaju tokom jedne godine.

Drugo, u zasebnu tematsku grupu treba svrstati analizu međunarodnopravnih iskustava iz proteklih događaja vezanih za krizu u SFRJ, koji su relevantni za strategiju odbrane SR Jugoslavije. Pre svega, treba dalje ispitivati stav međunarodne zajednice prema međunarodnopravnom aspektu prava na samoopredeljenje, problemu secesije i problemu priznanja država, jer je to i dalje aktuelno i veoma značajno za konceptualizaciju odbrane SR Jugoslavije. Takođe, interesantno je dalje ispitivanje, ne samo na prostoru Evrope nego i na nekim prostorima van Evrope, tzv. prava na humanitarnu intervenciju, čime se suštinski revidira Povelja Ujedinjenih nacija. Time se bitno zaokružuje jedan koncept „ograničenog integriteta“ mnogih malih država, koje se u novom svetskom poretку iskazuju kao objekti nagodbi i kao objekti intervencije stranih regionalnih ili globalnih međunarodnih organizacija. Ta doktrina „humanitarne intervencije“, koja se i dalje nameće na prostoru Balkana, može biti za naš izuzetno značajna, i mislim da bi trebalo pažljivo ispitati sve aspekte, od onih u Somaliji do nekih koji se u narednom periodu mogu očekivati. Takođe, posebno za prostor SR Jugoslavije, značajno je da se pažnja posveti fenomenima specijalnog statusa pojedinih teritorija, poznatim iskustvima iz drugih zemalja kada se radi o fenomenima specijalnog statusa i načinu na koji se taj fenomen može instrumentalizovati kao vid strategije posrednog nastupanja i strategije ugrožavanja bezbednosti Jugoslavije.

Treće, koji su novi vidovi ugrožavanja bezbednosti Savezne Republike Jugoslavije i, istovremeno, koji činioci mogu da utiču i na

eventualni vojno-politički angažman SRJ na prostorima izvan njenih granica, odnosno na prostoru bivših republika Jugoslavije, pre svega na prostoru BiH i Hrvatske. Odnosno, koje su mogućnosti da se na taj način ugrozi bezbednost SRJ. U okviru toga, trebalo bi ozbiljno analizirati da li su i koliko, sankcije uvedene protiv SRJ vid agresije, obim blokade dela akvatorije Jadrana i vazdušnog prostora u blizini granica SRJ oblik ugrožavanja njene bezbednosti i da li se mogu međunarodni standardi u pogledu ljudskih prava, odnosno verski (religiozni) činilac, i na koji način, koristiti za ugrožavanje bezbednosti Jugoslavije. Mislim da se većina navedenih pitanja može analizirati multidisciplinarno, tj. mogu se obraditi ne samo s vojno-političkih, međunarodnopravnih i geostrategijskih aspekata već s obzirom na ekonomske parametre, posebno kada se radi o sankcijama.

Opređenje da se časopis medijski promoviše više nego do sada smatram ispravnim, jer će to znatno povećati upotrebnu vrednost ovih saznanja i učiniti da ona, u krajnjem, budu funkcionalna. U eri sveopšteg marketinga, ta medijska promocija može samo da doprinese ukupnim rezultatima „Vojnog dela“. Takođe, bilo bi dobro da se u vezi s transformacijom sistema vojnog školstva i novog koncepta Univerziteta Vojske Jugoslavije ispituju mogućnosti da se neki multidisciplinarni projekti u okviru „Vojnog dela“ šire upotrebe i u sistemu vojnog školstva.

Mr SAVA KOVAČEVIĆ, general-major – Pošto sam saglasan s izveštajem glavnog i odgovornog urednika časopisa „Vojno delo“, želim da iznesem neka zapažanja o ponuđenom tematskom planu. Smatram da je on problemski okvir doktrinarno-teorijskih i naučnih sadržaja sadašnjih saznanja i stanja. Istovremeno, u okviru ponuđenih tema treba predvideti razvoj događaja kao prakse za taktički i operativni nivo. Naime, čitaoci „Vojnog dela“ očekuju da njegovi sadržaji budu izvor teorijske spoznaje iz oblasti ratne veštine i da ta saznanja imaju praktičnu primenu.

Ponuđeni orijentacioni tematski plan, pre svega naslovi poglavlja, odražavaju namenu časopisa „Vojno delo“. Međutim, trebalo bi ga donekle modifikovati. Na primer, ako je osnovno pitanje transformacije Vojske Jugoslavije njena profesionalizacija, i doktrinarna teorija bi trebalo da se uskladi s takvom organizacijom i razradi naučna doktrinarna teorija. Takođe, treba voditi računa da se ne ideologizuju pojedini sadržaji, kao: politika i doktrina vojne organizacije, društvo i odbrana itd. Ne smatram da te sadržaje treba odbaciti, ali im, u svakom slučaju, treba posvetiti manje prostora. Ima nekih tema koje treba preformulisati ili izostaviti, na primer: *Izvođenje napadnih dejstava na naseljena mesta*. Jer, postavlja se protivpitanje da li naseljeno mesto može da bude neutvrđeno. Pored toga, trebalo bi uvrstiti neke nove teme,

kao: *Građanski rat na našem prostoru, Priprema i angažovanje naše emigracije u uslovima ratne opasnosti* itd.

Celina koja se odnosi na vojno-političke procese i događaje trebalo bi da zahvata probleme stvaranja oružanih snaga secesionističkih republika bivše SFRJ i njihovo moguće angažovanje na našem ratištu. Nigde se ne potencira problem stvaranja paravojnih formacija i njihovo isključivanje, odnosno uključivanje u Vojsku Jugoslavije. Dalje, u petom poglavlju zahvaćena je tematika o ratnim iskustvima. Smatram da bi je trebalo proširiti i više prostora dati iskustvima iz borbenih dejstava na našem ratištu, uz kritičku analizu funkcije rukovođenja i komandovanja na svim nivoima.

Dr *SRETEN ČUPIĆ*, general-major – Govoriću veoma kratko. Prvo, mislim da je tematski plan zaista sveobuhvatan i da svaki autor u njemu može da nađe svoju temu. Drugo, već je rečeno da je vojska depolitizovana i da će biti profesionalizovana, pa smatram da i u sadržaju „Vojnog dela“, s obzirom na njegov cilj i tematiku koju obrađuje, treba da dominiraju profesija, struka i znanje. I treće, ne slažem se sa predlogom da se uvede obavezna pretplata, jer to nije garancija da će časopis biti čitan. Naime, časopis treba da nađe put do čitalaca kvalitetom sadržaja.

Prof. dr *ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ* – Predloženi, prezentiran i kritički razmatran *Orijentacioni tematski plan* časopisa „Vojno delo“ „pokriva“ gotovo sva pitanja vojne nauke (poglavitno ratne veštine) i politike, odnosno sistema odbrane naše zemlje. Više od 170 tema različitog „ranga“ (važnosti, stupnja, opštosti, složenosti i „opsega“) zapodevaju ovu našu diskusiju – koja treba da bude uvod i putokaz za tzv. operacionalizaciju pomenutog plana. Pozitivnim ocenama predloženih tema „pridružujem“ jednu opštu kritičku opasku i sugestiju: vojne i ratne teme valja zapodevati i artikulirati već prema onome kako su se one *spontano zametnule* u životu savremenih oružanih snaga i u „prethodno otvorenom polju“ službene politike odbrane SR Jugoslavije.

Jedino vojne stvari i „govor rata“, o kojima je ovde poglavitno reč, imaju tzv. *ontološku privilegiju* da nam – na naša pitanja – dramatično odgovaraju sa „da“ ili „ne“. Moramo se potruditi oko toga da kritički proniknemo u sve bitne *zahteve* predloženih tema, ali i u ono „nešto“ *preko* tih zahteva, primetio bi Peter Sloterdijk.

Filozofsko-naučna tematizacija „ključnih“ pitanja u vezi s različitim vrstama rata, ratnom veštinom, ratovodstvom i politikom odbrane naše zemlje treba da ukaže na prava mesta i „specifičnu težinu“ svih predloženih tema, a i svih mogućih ratnih strategija i taktika u razmišljanju i „razradi“ navedenih tema mora se poći od vojnih stvari u njihovim određenjima telesnih i empirijskih stvari, dakle, od oružja

koja „čine suštinu boraca“, od tzv. vojnoindustrijskih kompleksa, od stvarnih odnosa, oblika i metoda finansiranja oružanih snaga i rata itd. – kako bi se te i takve telesne i iskustvene stvari mogle upotrebiti kao svojevrsna *nit vodilja* u pomenutim razmatranjima.

Predlažem *preformulaciju* izvesnih tema koje imaju udžbenički karakter. Potencijalne „obrađivače“ tema (autori članaka, eseja i studija) ne treba ostaviti u neizvesnosti kada se radi o eventualnom bogatstvu pitanja i misli koji u tim naslovima mogu biti sadržani. Već sami naslovi tema treba da iniciraju, a možda i sugerišu, izvesno kritičko preispitivanje i, čak, *dekonstrukciju* pojmova, definicija i maksima ratne veštine i ratovodstva.

Na primer, *kredo* Anri de Žominija: dovesti fakta, a i one anglosaksonske *conflicting facts*, na nivo gledišta o „stalnom trijumfu primene principa“ (Žomini, *Pregled ratne veštine*), treba dovesti u neposredniju vezu sa Sloterdijkovom dekonstruktivističkom tezom o „kopernikanskoj mobilizaciji i ptolomejskom razoružanju“ u oblastima teorijske egzistencije tzv. svetskih poslova, planetarne i regionalne geopolitike, ratne veštine i ratovodstva. Takozvana *kopernikanska revolucija* u filozofiji i nauci (na izvestan način i u nauci ratne veštine i ratovodstva) uništila je, ili gde-gde uveliko opustošila, „ptolomejske“ pojavne svetove, iracionalnu stranu različitih društvenih odnosa i oblika, šarene privide i kantovski objektivitet privida, izvesne ukorenjene narodne predrasude o ratu i miru i drugim društvenim fenomenima i procesima itd. – s mnoštvom negativnih implikacija u filozofiji i naukama, i s negativnim uticajima na društvenu zbilju u praksu ratovanja i ratovodstva.

I sam Žomini je bio svestan izvesnih negativnih učinaka kopernikanskog preokreta, mobilizacije, misaonog „naoružavanja“ u oblastima ratne veštine i ratovodstva. Na jednom mestu u navedenom delu on kaže da nisu mogući „komitet“ i filozofsko-naučni „konsenzus“ za izradu (stvaranje) „jedne savršene, apsolutne i nepromenljive teorije ratne veštine i ratovodstva“ – „za sve ratne radnje, a naročito za taktiku“.

Ratna politika pripada više *nauci* (i mudrosti – prim. Ž.R.) *državnika* nego *ratnika*, kaže Žomini. U naše doba, svugde u svetu, pa i u SR Jugoslaviji, *ratna politika*, odnosno politika odbrane pripadaju i *ratnicima*. Osobito na nivou i u stalno otvorenom polju delovanja glavnokomandujućeg – Generalštaba. *Ratna politika* „ulazi u sve kombinacije koje odlučuju o ratu, kao i u operacije koje bi se *mogle* preduzeti“, kaže Žomini. Ona spada u nauku ratne veštine, i to samo ako i ukoliko je kopernikanizam (prenaglašeni redukcionizam i insistiranje na opštim zakonitostima rata i mira) doživeo izvesno *ptolomejsko razoružanje*.

Aktuelna ratna politika Zapada, a osobito SAD, podrazumeva gotovo potpunu usredsredenost njihove službene i tajne diplomatije na tzv. krizna žarišta u svetu. „Jugoslovenski konflikt“ i geopolitička pozicija i interesi ruske federacije glavna su preokupacija tih diploma-tija. U tom kontekstu valja izučavati ratoborne izjave i zalaganja Lorensa Iglbergera, „briljantnu“ i nadasve marcijalističku rezoluciju Evropske zajednice na sastanku u Edinburgu 11. i 12. decembra 1992. godine itd.

Temu *Uticaj dezideologizacije, departizacije i ratnih iskustava na teoriju naše ratne veštine* treba bitno preformulisati, i čak dekonstruisati. Šta su indikacije teze i stava o tzv. dezideologizaciji i čak depolitizaciji Vojske Jugoslavije? Zar VJ ne može imati *drugačije mišljenje* (i u smislu teze Oktavia Paza) kada je reč o ratnoj politici nama nenaklonjenih ili neprijateljskih zemalja, o politici odbrane, o vojnoindustrijskom kompleksu, o prelazu sa mirnodopske na ratnu ekonomiku, i obrnuto, o položaju, funkcijama i stvarnoj ulozi i moći titularnog vrhovnog komandanta (dakle, i o tzv. ontološkoj razlici između titularnog i istinskog, pravog vrhovnog komandanta u uslovima rata ili neposredne ratne opasnosti) i još o nekim presudno važnim pitanjima rata i mira?! „Šta može reći *drugačiji glas*“ najkompetentnijih, darovitih, relativno nepri-strasnih i rodoljubivih pripadnika VJ? Kakva mogu da budu funkcija i domašaji nauke o ratnoj veštini, ratnoj politici i geopolitici u uveliko pocepanoj i dramatski protivurečnoj društvenoj stvarnosti SR Jugosla-vije, Balkana, Evrope i „sveta nacijâ“ u celosti?

„Dezideologizacija“ VJ trebalo bi da znači oslobađanje njenih pripadnika i institucija od prevaziđenih ili, pak, rđavih i pogubnih ideologija (različiten ideologijskih floskula, simulakruma i smežuranih „modela“ uveliko otuđene i iskrivljene društvene svesti), ali ne i nekakvu slepoću za stvarna društvena zbivanja, geopolitičke i ratne procese, i u tom smislu za velike ideologije bez kojih se ne mogu zamisliti civilizacije i nacionalne kulture.

Džordž Buš i vrhunski propagandisti, izviđači, obaveštajci i ideolozi Zapada razglašavaju i naturaju svoju tezu o planetarnom polaritetu „pobednici“ i „pobeđeni“ („poraženi“) u tzv. hladnome ratu i u antagonističkom sudaranju (međusobnom isključivanju) „kapitalizma“ i „socijalizma“, dakle, bez njihovih „nacionalnih boja“ i civilizacijskih određenja. Ta njihova teza i borbeni poklič prodiru i u „velike stvari ljudskog duha“, i tu prave veliki nihilistički haos.

Ta njihova anticivilizacijska i, šta više, đavolska rabota ima sledeći ratni cilj: svim silama i raspoloživim propagandističko-obaveštajnim i policijskim metodama dovesti do toga da se poraženi „komunisti“ i marksisti nikad i nigde više ne čuju, ne oglase, ne vide... Njima treba *oduzimati* reč i u stvarima saznanja istine, u teorijsko-metodološkim razmatranjima itd.

Vlastite prave ili samo fiktivne i lažne uspehe u tobožnjem okončanju hladnog rata proglašavaju kao „svetsko istorijske odluke čovečanstva, ljudskog roda“, a svoje pobeđe izjednačavaju sa božjim sudom. A reč je zapravo o poredama njihovih država, vojnoobaveštajnih i propagandističkih „krugova“, odnosno „establišmenata“; i to samo ako i ukoliko sprovede u delo „spirituelne“ strateške zamisli i veliko-taktičke varijante i scenarije *planetarnog kapitalizma*, kao njegovi manje ili više komplikovani *automati, igračke, roboti*. Ipak, pomenuti uspesi, moć i pobeđe Zapada u hladnome ratu i *lažnom* detantu samo su pseudoparadigme, relativna i prolazna merila i klice novih konflikata, konvulzija i kriza u savremenom „svetu nacija“.

„Dolazeće čudovište“ zvano „novi svetski poredak“ *briše* prošlost čovečanstva, ljudskog roda. Ono uveliko istanjuje i čak poništava raniju univerzalnost zapadne civilizacije i „civilizacijsku misiju kapitalizma“. Univerzalnost je spremnost i sposobnost ljudi i nacija za višestruku komunikaciju unutar „sveta nacija“. Radi se sada o tome da se Zapad tim „dolazećim čudovištem“ i praktički i teorijski *odriče* od čovečanstva ili, pak, erazmovskog i vikoovskog sveta nacija. Njegovi „establišmenti“ i „barbarogeniji“ zatvaraju *svoje granice* za duhovna, filozofska i umetnička dela mnogih zemalja „trećega sveta“, a i sopstvena takva dela *uskraćuju* tim zemljama. Stoga ja aktuelan davnašnji kritički nalaz Karla Jaspersa: „Čovečanstvo se *raspada*, ono sebe više ne sluša, ne može sebe da razume“.

„Milošću“ arhitekata tzv. novog svetskog poretka daruje nam se smrt kao „produžena Hirošima“, i u vidu koncentracionih logora, eufemistički nazvanih: „sankcije Ujedinjenih nacija“ i „pomorsko-kopnena blokada“, a da zapravo pre toga, „tokom decenija – nismo ni živeli“ (Nolte); upravo blagodareći tzv. civilizacijskoj misiji planetarnog kapitalizma i delovanju njegovih pomahnitalih „igračaka“, „robota“.

Arhitekti i logističari „novog svetskog poretka“ su bez kritičkog duha. „Arhitekturni omot“ njihovog čudovišnog svetskog poretka sastavljen je od geopolitičkih privida, „savršenih iracionalnosti“ i mnoštva bodrijarovskih „*simulakruma*“. Pod „vladavinom simulakruma“ ne može se obnoviti istina o zapadnoj civilizaciji i *krizama*“ koje zbog nje i sa njom preživljava čovečanstvo.

Užasna stvarnost rata u Bosni i Hercegovini, odnosno u bivšoj Jugoslaviji, nastavljjanje „rata u Zalivu“, građanski rat u Somaliji i američka vojna intervencija u toj „trećesvetskoj“ zemlji koja se odavno našla „na putevima očaja i agonije“ itd. – jesu alibi za „establišment“ SAD i njegove geopolitičke i geostrateške modele. Principi i modeli simulacije i bodrijarevski *simulakrumi simulacije* prožimaju te pragmatičke i ratoborne modele, i vladaju tim tobožnjim svetskim poretkom.

Pomenuti barbarogeniji ili „dželiti“ aktuelne zapadnjačke inkvizije traže od srpskog i ruskog naroda da priznaju krivicu zbog „upada“

principa zla u „božanski“ „novi svetski poredak“. Njihovo eventualno „priznanje“ i „pokajanje“ vratilo bi „umirujući kauzalitet“ zapadnim geopolitičkim matricama i scenarijima. Srbi i Rusi učestvuju u „*proizvođenju zla kao uzroka*“ destabilizacije tog nazovi svetskog poretka, i zato Džordž Buš, Lorens Iglberger i drugi „barbarogeniji“ i „inkvizitori“ mogu preduzimati „trijumfalno“ mučenje i ubijanje tih i inih „varvara“ i „zločinaca“.

Termin „dezideologizacija“ možemo s razlogom uvrstiti u „*simulakrume* prvoga reda. Njime se prekrivaju izvesni verodostojni znakovi i činjenice *posrtanja* navodno jedine preostale supersile – SAD. Novoizabrani predsednik, Bil Klinton, i njegovi najbliži saradnici tačno uočavaju presudno važne ekonomske probleme svoje zemlje. Čak i da su pripremili odgovarajuće mere, instrumente i scenarije za njihovo trenutno i dugoročnije rešavanje – biće im potrebno najmanje deset do petnaest godina da izvuku zemlju iz éorsokaka tzv. reganomike i svestrano je obnove u smislu *istinske revitalizacije* anglo-američke vrste kapitalizma. Takav epohalni poduhvat neće biti moguć ako nova američka administracija postane zarobljenik aktuelne spoljne politike koju oličavaju Džordž Buš i Lorens Iglberger.

Ako i ukoliko zaista teže pomenutoj revitalizaciji anglo-američke vrste kapitalizma i oporavku i usponu američke privrede – Klintonova administracija će morati da se odrekne uloge svetskog žandarma i „usrećitelja“ čovečanstva pod lažnom krinkom „novog svetskog poretka“. Moraće tragati za istinski miroljubivim i civilizacijskim rešenjima niza geopolitičkih konflikata diljem Zemljinoga šara. Pa makar da im je uloga svetskog žandarma i vrhunskog arhitekta pomenutog poretka prirasla za srce ili im donosila izvense rente i dividende.

Tim pre, što je već poljuljana vera u SAD kao „stabilan“ etnički i rasni mozaik s pouzdanim „protestantskim cementom“. Čuveni „melting pot“ ili „grandiozni mozaik“ ne mogu preduprediti (otkloniti) latentnu opasnost „fragmentacije“, usitnjavanja, cepanja“ SAD – prema „crnoj paradigmi“ hipostaziranog suvereniteta nacija i tzv. balkanizacije. Indikativna je i zloslutna nedavno objavljena knjiga Artura Šlezingera s apokaliptičkim naslovom: *The Disuniting of America*“. Isto tako, i pitanje u časopisu „Di Zeit“, u članku *Blistava beda Amerike*: „Šta će iz svega ovoga na kraju proizići: *mnoštvo patuljastih državica* kao što su Hrvatska, Srbija i Bosna, *raspadanje* američke unije, ili *novi društveni dogovor* koji bi odgovarao *raznolikosti kultura*, i koji bi za stvarnu žižu imao američko zajedništvo – teško je reći. Ovde je nagomilano mnogo i *eksploziju* može sprečiti samo *privredni polet* koji bi zahvatio sve, a posebno oštećene i zapostavljene“.

Zbog svega naznačenog, a imajući u vidu i ratna iskustva JNA, VJ i oružanih snaga Republike Srpske i Republike Srpske Krajine (koja se, pretpostavljam, već izučavaju, ili će se uskoro izučavati na svim

važnijim vojnim školama u svetu), predlažem da se formulišu, odnosno artikulišu teme koje „proističu“ iz svih tih i inih ratnih i geopolitičkih procesa, te da se i klasična dela Klauzevica, Žominiya, Lidela Harta i drugih najznačajnijih poslenika nauke o ratu i oružanim snagama „propuste“ kroz dekonstruktivističku prizmu aktuelne frankofonske filozofije (Derida, Bodrijar i drugi) i filozofijâ Martina Hajdegera i Petera Sloterdijka.

Dr *MILAN OPAČIĆ*, pukovnik – U osnovi, slažem se s orijentacionim planom za naredne dve godine. Predlažem, ipak, da se razmisli o dve tematske oblasti, koje su, čini mi se, veoma interesantne i značajne, a planom su samo delimično obuhvaćene. Naime, na jednom mestu u predlogu plana predviđa se analiza nekih naših iskustava vezanih za propagandno-psihološka dejstva i medijski rat, znači za ono što se događalo na jugoslovenskom prostoru. Međutim, ima potrebe da se propagadno-psihološka dejstva i medijski rat izučavaju nešto šire, i to ne samo s aspekta ugrožavanja bezbednosti pojedinih zemalja nego i oblikovanja, odnosno stvaranja „novog svetskog poretka“. Takođe, navodi se kao posebna tematska oblast instrumentalizacija najznačajnijih međunarodnih vojno-političkih organizacija, mada se ne navodi (u zagradi) nijedna od njih, već samo Organizacija UN, Evropska zajednica, KEBS itd. U vezi s tim, predlažem da se makar razmisli o tome da se ta tematska oblast proširi i obuhvati instrumentalizaciju ne samo najznačajnijih vojno-političkih organizacija nego i mnogo većeg broja kako međuvladinih, tako i nevladinih organizacija, opet u funkciji ugrožavanja bezbednosti pojedinih zemalja, ali i stvaranja, odnosno oblikovanja novog svetskog poretka.

Dr *MILORAD TERZIĆ*, pukovnik – Predlog tematskog plana, po mišljenju Uprave za civilnu odbranu, u osnovi odražava novonastalu vojnostrategijsku realnost u svetu, Evropi i na Balkanu. Nemamo sistemskih primedaba na tematske oblasti i pitanja koja će u dvogodišnjem periodu razmatrati Redakcija sa saradnicima časopisa. U osnovi, predlog tematskog plana je prilagođen potrebama Vojske Jugoslavije i zahtevima vojno-političkog trenutka u kojem živimo. Međutim, smatramo da pojedinim sadržajima nije dat odgovarajući značaj, pa usled toga imamo i neke sutestije: 1) promene političkog i ekonomskog sistema zemlje nameću kao neodgodivo definisanje potreba i pojmova, kao i iskustava iz poslednjeg rata, po elementima *pripreme i funkcionisanja civilnih potencijala u miru za potrebe rata, ali kao državne funkcije*; 2) naglašavamo značaj i potrebu za obrazovanjem i školovanjem civilnih struktura za potrebe odbrane zemlje i civilne zaštite, saglasno odredbama Predloga zakona o odbrani, i 3) u istoj tematskoj oblasti predlažemo zasebnu tezu *Zaštita životne sredine – ekologija*, s posebnim osvrtom na prostorno-urbanističke mere zaštite i njihovu usklađenost s potrebama odbrane.

Obrazloženje Žirija za dodelu Nagrade „Vojno delo“

Žiri, u sastavu: predsednik dr Milosav Simić, kontraadmiral; publicista Dragoš Kalajić; doc. dr Vojislav Stojković, potpukovnik, i Veljko Kadijević, kapetan I klase, imenovan naredbom načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije radi pregleda i ocene autorskih radova i pripreme predloga za dodelu Nagrade „Vojno delo“ u 1992. godini – analizirao je sve radove objavljene u „Vojnom delu“ u brojevima 6/91, 1-2/92, 3/92 i 4-5/92. i razmotrio predloge koji su, u vezi s tim, upućeni Redakciji časopisa.

Na osnovu obrazloženja predlagača, ocene svih članova i kriterijuma za vrednovanje, Žiri je predložio načelniku Generalštaba Vojske Jugoslavije da Nagradu „Vojno delo“ dobije članak *Neka aktuelna pitanja vojne strategije*, autora mr Radovana Grubača, pukovnika.

U nagrađenom radu se razmatraju osnovna pitanja vojne strategije na osnovu stava da se – u uslovima konstituisanja i delovanja potpuno novog društvenog sistema u Jugoslaviji i njenog izmenjenog bližeg i daljeg okruženja – nužno postavlja pitanje rekonstrukcije oružanih snaga i sistema odbrane u celini. Autor smatra da se aktuelni problemi naše vojne strategije ne mogu razrešiti njenom dogradnjom i delimičnom transformacijom oružanih snaga, već da treba razviti i materijalizovati nov i celovit model vojnog organizovanja i delovanja. Pri tome se mora poći od proverenih načela modelovanja i projektovanja složenih organizacionih sistema. Na osnovu tih načela, autor je razradio potpuno nov model vojnog organizovanja i delovanja, koji obuhvata sledeće sadržaje: (1) vojno-strategijsko okruženje, (2) funkcije i ciljeve oružanih snaga, (3) sadržaj i forme delovanja kojima oružane snage ostvaruju svoju funkciju, i (4) strukturu i organizaciju oružanih snaga razvijene prema sadržajima delovanja.

Rad mr Radovana Grubača, prema oceni Žirija, tematski je veoma aktuelan i najdirektnije korespondira s programskom orijentacijom časopisa. Rađen je na visokom teorijskom i metodološkom nivou, i odgovara potrebama prakse našeg vojnoodbrambenog organizovanja u novim, značajno izmenjenim uslovima. Stoga će, smatra Žiri, koristiti svima koji rade na transformaciji Vojske Jugoslavije i koncipiranju osnovnih opredeljenja naše buduće vojne doktrine. Osim toga, dodeljivanje nagrade za članak iz oblasti vojne nauke trebalo bi da bude podsticaj i drugim istraživačima, prvenstveno mladim, za teorijski rad na razvijanju vojnonaučne misli i saradnju u „Vojnom delu“, kao opštevojnom teorijskom časopisu.

Ka novom modelu vojnog organizovanja i delovanja

Potpukovnik dr VOJISLAV STOJKOVIĆ

Kriza i rat, u čijem je plamenu sagorela SFRJ, pored brojnih tragičnih i negativnih posledica imaju barem jednu pozitivnu konsekvencu: u traženju drugačijih, novih i boljih rešenja deblokirani su potencijali sposobnih i kreativnih ljudi. Na pravi način to potvrđuje i laureat Nagrade „Vojno delo“ za 1992. godinu, mr Radovan Grubač, pukovnik, u radu *Neka aktuelna pitanja vojne strategije*, u kojem brilijantnom jednostavnošću razmatra osnovna, a time i najsloženija pitanja naše vojne strategije.

Već u prvim rečenicama autor jasno izražava svoj stav da se aktuelni problemi naše vojne strategije ne mogu razrešiti njenom dogradnjom i delimičnom transformacijom oružanih snaga, već je neophodno *razviti i materijalizovati celovit i nov model vojnog organizovanja i delovanja*. Pri tom se nužno mora poći od proverenih načela modelovanja i projektovanja složenih organizacionih sistema. Prema takvim načelima, potpun model vojnog organizovanja i delovanja, smatra autor, treba da ima sledeće sadržaje: (1) vojnostrategijsko okruženje, (2) funkcije i ciljeve oružanih snaga, (3) sadržaje i forme delovanja kojima oružane snage ostvaruju svoju funkciju, i (4) strukturu i organizaciju oružanih snaga razvijenu prema sadržajima delovanja. Svaki od navedenih segmenata modela autor detaljnije razrađuje.

Razmatrajući *vojno okruženje* autor ukazuje da je dosadašnji stav o postojanju samo dva oblika ugrožavanja bezbednosti zemlje – specijalni rat i oružana agresija – prevaziđen. Od novih oblika ugrožavanja bezbednosti malih i samostalnih zemalja, koje se sada mogu i iskustveno registrovati, formiran je sistem agresije u kojem je nasilje dozirano po stepenima: (1) informaciona agresija, (2) infiltriranje kadra, (3) nasilni sadržaji i metode kojima se kriza usmerava ka oružanim sukobima, (4) agresija specijalizovanih oružanih snaga dvokomponentnog sastava (vatrenoudarna za dejstvo sa distance i udarno-manevarska), (5) upotreba konvencionalnih snaga i (6) eventualna primena sredstava za masovno uništavanje. Naša vojna strategija, prema autorovim analizama, nema odgovore na većinu novih oblika ugrožavanja, pogotovu kad su oni usmereni na ugrožavanje bezbednosti zemlje iznutra.

Funkcije i ciljeve oružanih snaga, smatra autor, treba prevrednovati i redefinisati iz više razloga, koje taksativno navodi. Autor se ne upušta

u definisanje novih ili, barem, drugačijih funkcija i ciljeva, ali daje načelne okvire za taj postupak.

Razmatrajući *sadržaj i formu delovanja oružanih snaga* kao modela vojnog organizovanja, autor ukazuje da su oni posredno određeni vojnostrategijskim okruženjem i principima ratne veštine (opšteusvojenim načelima delovanja oružanih snaga). Međutim, i principi ratne veštine menjaju se prema objektivnim uslovima, a oni su realno promenjeni, pa je neophodna prethodna procena i njihove valjanosti, što problem čini znatno složenijim.

Autor zatim ukazuje na potrebu za detaljnijom strukturno-funkcionalnom analizom sistema rukovođenja i komandovanja i koncipiranja tog sistema prema modelu koji nudi kibernetika i na njoj zasnovane naučne discipline. Smatra da u oružanim snagama, umesto ustaljenog rukovođenja i komandovanja, treba da se uvede upravljanje, jer ono obuhvata i neophodne upravljačko-informacione sadržaje koji nisu imanentni sadašnjem rukovođenju i komandovanju.

Posebno su značajni delovi poglavlja ovog rada u kojim autor analizira problem tretiranja sadržaja i oblika oružane borbe i oblika borbenih dejstava. U našoj dosadašnjoj strategiji i doktrini kao osnovni sadržaji oružane borbe uglavnom se navode protivdejstva, što je, prema autoru, neprihvatljivo iz više razloga. Protivdejstva su reakcija na dejstva protivnika, što upućuje na pasivnost, defanzivu i gubitak inicijative. Naša vojna strategija poznaje samo frontalni i partizanski oblik oružane borbe i njihovu kombinaciju, što je za savremenu oružanu borbu neprihvatljivo mali broj varijanata. Operacije, bojevi i borbe tretiraju se kao oblici borbenih dejstava, što se ne može prihvatiti, jer se radi o podeli koja samo upućuje na obim. Oblike je moguće razlikovati samo prema načinu iskazivanja sadržaja borbenih dejstava, a tom problemu se u vojnoj strategiji kod nas nije posvećivala pažnja.

Završni deo članka posvećen je razmatranju *strukture organizacije oružanih snaga*. Autor ukazuje na to da je sadašnja organizacija i struktura po mnogim odlikama klasična, jer ima prenatlašenu rodovsku i, posebno, vidovsku strukturu. Polazeći od jedinstva oružane borbe na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru, na našem malom ratištu takva organizacija nema funkcionalno opravdanje. Autor navodi neke od kriterijuma od kojih bi trebalo poći u izgradnji drugačije strukture i organizacije oružanih snaga: ekonomičnost, elastičnost, univerzalnost, upravljivost, pokretljivost, vatrena moć i zaštićenost.

Na kraju rada autor zaključuje: (a) da je vojnostrategijsko okruženje poprimilo sasvim nova obeležja, (b) da se takvom okruženju moraju prilagoditi funkcije i ciljevi oružanih snaga, (c) da sadržaje i forme delovanja oružanih snaga treba prevrednovati, (d) te da se u novonastalim uslovima sadašnja struktura i organizacija oružanih snaga ne mogu

smatrati odgovarajućim. Pri tome, ne može se govoriti o prostoj dogradnji naše vojne organizacije, već o neminovnoj izmeni njenih osnovnih odrednica i celovitoj reorganizaciji oružanih snaga.

U ovom prikazu izdvojeni su samo neki segmenti autorovih promišljanja o novom modelu vojnog organizovanja i delovanja, a umesto zaključka može se reći sledeće: (1) nesumnjiva je teorijska, doktrinarna i praktična aktuelnost sadržaja rada; (2) rad ima izraženu prospektivnu komponentu, što je kvalitet koji ga izdvaja u prošlogodišnjoj produkciji časopisa „Vojno delo“; (3) metodološki i teorijski nivo autorovih razmatranja je visok, a rad, istovremeno, odgovara potrebama prakse našeg vojnoodbrambenog organizovanja u novim, značajno izmenjenim uslovima, i (4) autorove analize, zaključci i predlozi inspirativni su za dalje napore u transformaciji Vojske Jugoslavije.

Orijentacioni tematski plan „Vojnog dela“ za 1993/94. godinu

1. Teorija o ratu, ratna veština i ratovodstvo

- Savremeni razvoj i naučna misao o ratu;
- Savremena gledanja na mogućnosti i načine vođenja rata u različitim uslovima;
- Teorijsko određenje novih oblika agresije i upotrebe sile u međunarodnim odnosima;
- Lokalni ratovi i vojne intervencije u teoriji i praksi velikih vojnih sila;
- Uticaj savremene ratne tehnike na pripreme i vođenje rata;
- Međusobni uticaj naučno-tehnološkog razvoja i ratne veštine;
- Naučno-tehnološki razvoj i savremena ratna tehnika;
- Vojni budžet i finansiranje priprema za rat;
- Tokovi savremene vojnoteorijske misli;
- Osnovni činioči rata i njihova uloga;
- Ratovodstvo i moralni činilac rata;
- Pojmovno određenje oblika, tipa (vrste) i načina vođenja rata;
- Pojam, suština i oblici vojne organizacije;
- Agresija sa distance;
- Terorizam u vojnoj strategiji i politici;
- Korišćenje kosmičkog prostora u vojne svrhe;
- „Specijalni rat“ u vojnostrategijskim koncepcijama;
- Osnovne karakteristike teorije ratne veštine;
- Osnovni pojmovi (kategorije) u našoj ratnoj veštini;
- Aktuelni teorijski problemi naše ratne veštine;
- Termini u teoriji ratne veštine i njihov odnos prema pojmovima;
- Potrebe i mogućnosti izmena u pristupu našoj ratnoj veštini;
- Metode istraživanja oružane borbe i specifičnosti verifikacionog postupka;
- Uloga ratnih iskustava i mirnodopske prakse u izgradnji teorije ratne veštine;
- Uticaj dezideologizacije, departizacije i ratnih iskustava na teoriju naše ratne veštine;
- Pojam i elementi odnosa snaga;
- Sadržaj, trajanje i karakteristike početnog perioda rata;

- Borbena i mobilizacijska gotovost u funkciji sprečavanja strategijskog iznenađenja;
- Problemi mobilizacije oružanih snaga i društva za vođenje rata;
- Vođenje operacija u početnom periodu rata;
- Mogućnosti i način suprotstavljanja savremenim doktrinarnim konceptima velikih vojnih sila;
- Proračun i procena gubitaka u ratu (oružanoj borbi);
- Transformacija oblika oružane borbe i oblika vojne organizacije u ratu;
- Obeležja osnovnih oblika borbenih dejstava;
- Pripremanje i izvođenje borbenih dejstava na privremeno zaposednutoj teritoriji;
- Sadržaji oružane borbe u operacijama – problemi organizovanja i vođenja;
- Stanje i tendencije razvoja elektronskih sredstava i sistema i elektronska dejstva;
- Upotreba vidova i rodova u izvođenju operacija;
- Izvođenje napadnih borbenih dejstava na utvrđena naseljena mesta;
- Specifičnosti izvođenja borbenih dejstava u uslovima protivelektronskih dejstava;
- Osnovni teorijski problemi rukovođenja i komandovanja;
- Metod rada komandi i štabova na pripremanju, organizovanju i izvođenju borbenih dejstava;
- Karakteristike veza i odnosa u rukovođenju i komandovanju u vojsci;
- Funkcionisanje sistema veza u društvu i u vojsci u ratu;
- Komandno-informacioni sistemi u rukovođenju i komandovanju;
- Timski rad u teoriji i u praksi rukovođenja i komandovanja;
- Psihološki aspekti rukovođenja i komandovanja;
- Teorijsko i analitičko uopštavanje iskustava iz obuke jedinica, komandi i štabova oružanih snaga;
- Bitna obeležja razvoja sredstava KoV, RV i PVO i RM i njihov uticaj na vođenje borbenih dejstava;
- Sistemi za podršku odlučivanju, ekspertni sistemi i komandno-informacioni sistemi;
- Protivelektronska zaštita radarskih sistema;
- Trajan teorijski doprinos znamenitih stvaralaca savremenoj vojnoj misli.

2. *Vojno-politički komentari (analiza značajnih vojno-političkih procesa i događaja u međunarodnim odnosima)*

- Odnosi između velikih sila i njihov uticaj na dalji razvoj međunarodnih odnosa i bezbednosti u svetu;
- Međunarodni ekonomski i politički odnosi i njihov uticaj na mesto i ulogu vojnog činioca;
- Transfer tehnologija iz razvijenih u manje razvijene zemlje i njegove implikacije na odbranu i bezbednost;
- Vojno-politički odnosi u svetu i perspektive razoružavanja;
- Društveni preobražaj u bivšim socijalističkim zemljama i njihov uticaj na dalji razvoj međunarodnih odnosa;
- Stratejske koncepcije velikih sila i njihov uticaj na vojno-političke odnose u svetu;
- Krizna žarišta u svetu i njihov uticaj na stanje u međunarodnim odnosima;
- Stanje vojno-političkih odnosa u Evropi i njihov uticaj na bezbednost naše zemlje;
- Vojno-politički odnosi na Balkanu i njihove implikacije na bezbednost naše zemlje;
- Bitne karakteristike stanja koje se izražava pojmom „novi svetski poredak“;
- Doktrine odbrane malih zemalja u uslovima stvaranja „novog svetskog poretka“ i primene različitih metoda i postupaka iz arsenala strategije „niskog intenziteta“;
- Instrumentalizacija najznačajnijih međunarodnih vojno-političkih organizacija (OUN, EZ, KEBS...) radi stvaranja „novog svetskog poretka“;
- Vojno-politički aspekti nacionalnog fenomena u savremenim uslovima;
- Moguće posledice stvaranja unipolarne strukture sveta;
- Međunarodne vojno-političke implikacije raspada SSSR-a;
- Evropske i svetske vojno-političke implikacije raspada SFRJ;
- Perspektive prilika u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na položaj Srba i na budućnost misije UNPROFOR-a;
- Vojno-politički aspekti događaja u Bosni i Hercegovini i mogući ishodi;
- Saradnja na „pukotinama“ „novog svetskog poretka“;
- Vojno-političke karakteristike konflikata u „novom svetskom poretku“;
- Stvaranje oružanih snaga secesionističkih republika bivše SFRJ i planovi njihovog mogućeg angažovanja;
- Uticaj delatnosti EZ na jugoslovensku krizu;
- Uloga OUN i Saveta bezbednosti u raspletu jugoslovenske krize;
- Stanje i perspektive integracionih i dezintegracionih procesa u svetu.

3. *Politika i doktrina odbrane i vojna organizacija SR Jugoslavije*

- Promene u globalnom i neposrednom geopolitičkom okruženju koje utiču na bezbednost naše zemlje;
- Nezavisnost zemlje u savremenim uslovima i uloga Vojske u njenom obezbeđenju;
- Geografske, ekonomske, političke, demografske, moralne, tehničko-tehnološke i socijalno-psihološke determinante vojne strategije Vojske Jugoslavije;
- Koncipiranje i normativno artikulisanje vojne doktrine Vojske Jugoslavije;
- Fizionomija i uslovi vođenja rata na teritoriji SR Jugoslavije;
- Mogućnosti uzvratnog udara kao činilac odvracanja eventualnog agresora;
- Determinante i osnovni pravci organizacione izgradnje Vojske Jugoslavije;
- Mobilizacijski i regrutni sistem i obuka Vojske Jugoslavije;
- Uloga i zadaci vidova i rodova Vojske Jugoslavije;
- Rukovođenje i komandovanje Vojskom Jugoslavije;
- Logistička podrška jedinica – ustanova Vojske Jugoslavije u novim društveno-ekonomskim uslovima;
- Istraživanje, razvoj i proizvodnja naoružanja i vojne opreme za potrebe Vojske Jugoslavije;
- Ustavna uloga i nadležnosti Vrhovnog saveta odbrane, Savezne vlade i Ministarstva odbrane;
- Mesto i uloga Generalštaba Vojske Jugoslavije;
- Ustanovljenje vrednosnog sistema kao osnove moralnog vaspitanja u Vojski Jugoslavije;
- Vojna disciplina u Vojski Jugoslavije;
- Socijalno-psihološki i didaktički činioci uspešnosti obuke i vaspitanja;
- Mesto, uloga, organizacija i sadržaj rada školskih i naučnih ustanova Vojske Jugoslavije;
- Sistem borbene obuke u Vojski Jugoslavije;
- Elitno obrazovanje i vrhunska obuka u Vojski Jugoslavije;
- Obuka i upotreba specijalnih jedinica Vojske Jugoslavije;
- Mesto i uloga profesionalnog sastava Vojske Jugoslavije;
- Organizacija naučnoistraživačkog rada i odnos prema naučnim kadrovima i rezultatima istraživanja;
- Osposobljenost organa i jedinica Vojske Jugoslavije za psihološko-propagandno delovanje u miru i u ratu;
- Etička, psihološka, sociološka i andragoško-didaktička osposobljenost starešina za rad sa ljudima;

- Uloga i značaj ekspertnog ocenjivanja naučnih i razvojnih programa i projekata u izgradnji Vojske Jugoslavije i pripremama za rat;
- Aktuelni problemi obezbeđenja Vojske od nuklearnih i hemijskih udesa u miru;
- Organizacija rada i funkcionisanje Vrhovne komande;
- Borbena upotreba Vojske Jugoslavije u uslovima unutrašnjih sukoba u zemlji.

4. Društvo i odbrana

- Osnovne pretpostavke razvoja odbrane naše zemlje;
- Sadržaji pripreme društva za rat;
- Višestранаčki politički sistem i odbrana zemlje;
- Funkcionisanje sistema odbrane u vanrednim prilikama;
- Organizovanje i funkcionisanje civilne zaštite u miru i u ratu;
- Pripreme i funkcionisanje civilnih potencijala u miru za potrebe rata;
- Pripreme privrednih i društvenih delatnosti za efikasno funkcionisanje u ratu;
- Uloga i značaj poljoprivredne proizvodnje u ratu i problemi njenog pripremanja;
- Organizovanje i funkcionisanje zdravstvene zaštite u ratu;
- Uticaj demografskih činilaca i urbanizacije na vođenje oružane borbe i drugih oblika borbe i otpora u ratu;
- Funkcionisanje privrednih i društvenih delatnosti u ratu;
- Neoružano suprotstavljanje agresiji;
- Jugoslovenski patriotizam u funkciji jačanja moralne snage odbrane;
- Omladina u sistemu odbrane;
- Izgrađivanje svestrane ličnosti pitomaca i starešina u vojnim školama;
- Nauka i naučnoistraživački rad kao činilac izgradnje i jačanja odbrambene moći;
- Efikasnost civilne zaštite u slučaju udesa i katastrofa u nuklearnoj i hemijskoj industriji;
- Nova oružja za rat i promene u čovekovoj sredini;
- Vojni poziv u savremenim uslovima;
- Vojska u našem ustavnom sistemu;
- Odbrambeni aspekti neuralgičnih stanja u zemlji;
- Vojska u sistemu javnog informisanja;
- Izvlačenje, sklanjanje i zbrinjavanje stanovništva u zoni izvođenja borbenih dejstava;
- Obezbeđenje objekata infrastrukture i objekata značajnih za odbranu u vanrednim prilikama;

- Motivacija za borbu i ponašanje stanovništva u početnom periodu rata i njegovom daljem toku;
- Međunacionalni odnosi u zemlji i njihov uticaj na odbrambenu moć;
- Unutrašnji socijalni i politički odnosi i procesi, njihova obeležja i značaj za odbranu i bezbednost zemlje.

5. Ratna iskustva

- Vojno-politička i strategijska iskustva iz lokalnih i regionalnih ratova;
- Operativno-taktička iskustva iz upotrebe jedinica kopnene vojske u lokalnim i regionalnim ratovima;
- Operativno-taktička iskustva iz upotrebe ratne mornarice u lokalnim i regionalnim ratovima;
- Operativno-taktička iskustva iz upotrebe ratnog vazduhoplovstva u lokalnim i regionalnim ratovima;
- Iskustva iz upotrebe savremenih sistema naoružanja u lokalnim i regionalnim ratovima;
- Iskustva iz upotrebe hemijskog oružja;
- Uticaj novih sistema ratne tehnike na ostvarivanje osnovnih sadržaja oružane borbe;
- Iskustva iz organizovanja veza, elektronskog izviđanja i protiv-elektronske zaštite;
- Iskustva iz logističke podrške borbenih dejstava;
- Iskustva iz funkcionisanja privrede i snabdevanja stanovništva u lokalnim i regionalnim ratovima;
- Determinante, tokovi, strategijska, operativna i taktička iskustva i pouke rata na prostoru SFRJ;
- Odnos politike i strategije u ratu na prostoru SFRJ;
- Uzroci izbijanja građanskog rata u Jugoslaviji;
- Upotreba i sadejstvo vidova i rodova oružanih snaga Jugoslavije u građanskom ratu;
- Prilagođenost organizacije, formacije, sastava, rukovođenja i upotrebe JNA fizionomiji građanskog i secesionističkog rata u Jugoslaviji i njihov uticaj na ostvarivanje ciljeva;
- Uloga Teritorijalne odbrane u stvaranju paravojnih oružanih formacija na prostoru SFRJ;
- Uzroci izdaje u JNA;
- Iskustva iz mobilizacije i borbene upotrebe JNA u ratu u Jugoslaviji;
- Iskustva iz upotrebe paravojnih formacija na prostoru SFRJ protiv njenih oružanih snaga;

- Pouke iz upotrebe informacionih sistema u ratu na prostoru SFRJ;
- Iskustva iz rukovođenja jedinicama JNA u ratu u Jugoslaviji;
- Grupisanje i manevar snaga u ratu na prostoru SFRJ;
- Iskustva iz materijalnog i zdravstvenog obezbeđenja u ratu u Jugoslaviji;
- Iskustva iz vođenja psihološko-propagandnih dejstava i medijskog rata u oružanim sukobima na prostoru SFRJ.

6. Strategijske koncepcije i doktrine i razvoj oružanih snaga drugih zemalja

- Promene u vojnoj politici i globalnoj strategiji SAD;
- Promene u strategiji i doktrini zemalja bivših članica Varšavskog ugovora;
- Vojnostrategijske koncepcije susednih zemalja;
- Novine u razvoju oružanih snaga zemalja NATO-a;
- Nuklearno, hemijsko i biološko oružje u doktrinama velikih sila;
- Nova sredstva naoružanja i ratne tehnike u oružanim snagama drugih zemalja;
- Doktrinarni koncept snaga NATO-a u Evropi o napadu na snage iz dubine;
- Vazdušno-kopnena operacija u doktrini KoV SAD;
- Novine u razvoju ratnih veština drugih zemalja;
- Doktrine upotrebe vidova i rodova oružanih snaga drugih zemalja;
- Specijalne snage u sastavu oružanih snaga nekih zemalja;
- Snage za brze intervencije nekih zemalja;
- Vazdušnodesantne snage i način njihove upotrebe;
- Promene u politici izvoza sredstava naoružanja i vojne opreme drugih zemalja;
- Odbrambeno-zaštitni sistemi nezavisnih zemalja;
- Mogućnosti angažovanja snaga NATO-a u izgradnji „novog svetskog poretka“;
- Uloga Zapadnoevropske unije, kao vojne sile Evropske zajednice, na evropskim i drugim prostorima i njen odnos s NATO-om;
- Organizacijsko-formacijska usavršavanja oružanih snaga NATO-a i susednih zemalja;
- SAD – strategija „sukoba niskog intenziteta“ i njena primena na male i nezavisne zemlje;
- Iskustva iz vojnoedukativnih sistema vodećih svetskih sila.

S U M M A R I E S

TRUTH AND DELUSIONS CONCERNING THE ROLE OF THE ARMY IN THE YUGOSLAV CIVIL WAR

DORĐE STANIĆ, Major General, retd.

A critical analysis, in the first place an expert military one, of the recent historical events in the territories of the former Yugoslavia, with the aim of their objective comprehension.

Among other matters, the author discusses the mutual *incongruency of strategic aims* – political, military and diplomatic; delusions and errors in the *methodology of assessment* of the internal factors; delusions, prejudices and dogmata ensuing from ideology and an underestimation and erroneous assessment of *influence of external factors*. The autor presents also his views on what is to be done in order that the new Yugoslav Army would not be at the outset „infected“ by old diseases and their recurrences.

CONDITIONS AND PERSPECTIVE OF TRANSFORMATION OF MILITARY EDUCATION

NIKOLA UZELAC, Colonel General

The article deals with complex problems of transformation of the system of education in the Yugoslav Army. The author considers these problems within the framework of the overall social, technological, military-political and doctrinal changes in the Federal Republic Yugoslavia and its surroundings. Subjected to analysis are: conditions in which the military education system is being transformed, the situation in the system prior to the commencement of the reform, the level of its transformation attained to date and the basic directions of its further transformation. The author underlines the fact that the transformation of the former Yugoslav People's Army to the Yugoslav Army is merely the first stage of a complex process of creation of new, modernized and more efficient armed forces of the Federal Republic Yugoslavia. The military education system has in this process one the major functions, and if it should execute it successfully it is necessary that it be itself previously reformed and adapted to new requirements. Rationalization of the number of military schools, their mutual integration and new organizational structure make only the first stage of the reform. The point of gravity of the further transformation is placed on the working out of new programmes of education, and on the development of the corresponding personnel and materijal-educational basis.

ECONOMIC POSITION OF THE YUGOSLAV ARMY IN NEW ECONOMIC AND POLITICAL CIRCUMSTANCES

SRETEN ČUPIĆ, Major General

Changes in the economic and political circumstances following the turbulent events in the Central and Eastern Europe and in the Balkan Peninsula, with a particular outlook concerning the future conditions and their impact on the economic position of the Yugoslav Army.

The author highly professionally and substantively lays down a comparative analysis of the economic power of the country and the projected dimensions and strength of the Yugoslav Army. He points out analytically the inconsistency between these two parameters and the necessity of their mutual harmonization in 1993, so that the structure of spending the military budget will be more favourable in the current and next medium terms, with honouring, of course, the fundamental principles on which the process of transformation of the Yugoslav Army is based.

POSSIBILITIES AND MANNERS OF UTILIZATION OF AIRMOBILE AND AIR-ASSAULT FORCES IN MODERN COMBAT OPERATIONS

ANGEL ONČEVSKI, Major General, retd.

In the armed forces of the developed countries the airmobile and air-assault units are a highly efficient force, characterized by their high level of mobility and great fire power, capable for the execution of a variety of tasks in the entire depth of the disposition of the adversary's units, both in the first and the subsequent phases of war. Their equipment and armaments make them able to successfully carry out operations in different types of war and forms of the armed struggle and combat operations, in theatres of war all over the world, on their own or in cooperation with other forces. Combat abilities of these units come to a full expression mostly in the offensive combat operations.

The airmobile air-assault units have been successfully utilized in a number of local wars and military interventions, particularly in the Persian Gulf (in 1991), both on main and auxiliary directions of attack. Their deployment and utilization can be expected also in an eventual aggression against our country, and in the article are therefore pointed out specificities of conditions in which they would have to operate, also the basic characteristics of organization of such operations.

THEORETICAL APPROACH THE ESTIMATE OF THE NECESSARY SIZE OF ARMED FORCES

SLOBODAN MAKSIMOVIĆ, Lt. Colonel

The author presents one of the possible theoretical approaches to the estimate of the necessary size of armed forces in a state. The approach is original and rejects political, conceptual and doctrinal attitudes concerning

defence, and its starting basis is an abstract model of territory and defence of a state. The result of the analysis of this model is a simple analytical formula for setting the necessary numerical strength of the wartime armed forces. After setting the overall necessary number of soldiers the author lays down an abstract model of military organization, with the section of soldiers as its smallest unit, and on the basis of this model he gets simple analytical formulae for computing the overall necessary number of military leaders and finally overall numerical strength of the wartime armed forces.

The value of these formulae has been tested in an analysis of numerical strength of the armed forces of a number of states in 1980 and 1991, from which ensued that the enlargement of ones and breaking down of other states are almost lawful and simultaneous processes. Those states that become enlarged have considerable surpluses of armaments and military equipment, while the states that emerge with the decomposition of complex states are most favourable markets for these surpluses. Thus with the decomposition of the Socialist Federal Republic Yugoslavia to several republics have been created the requirements of the latter for armaments which are equal to the level of surpluses created by unification of certain states into federal ones that possess unified armed forces.

In a separate section of the article is shown that for the protection of its constitutional order a state has to maintain the numerical strength of its armed forces at a level of 70 per cent of the numerical strength of its wartime armed forces. The fact that the numerical strength of the Yugoslav People's Army did not reach that level before the emergence of the crisis in Yugoslavia makes one of the reasons of its inability to uphold the constitutional order of the country.

The author considers the interrelation of numerical strengths of the peacetime and wartime armed forces. The number of soldiers in a section is set as the basic criterion for the assessment of numerical strength of the peacetime armed forces. In the author's opinion, a state with territory of about 100,000 square kilometres should organize its peacetime armed forces with the average numerical strength of two soldiers in a section, which is the level of 25 per cent of development to its wartime strength. By his considering a state with territory of 100,000 square kilometres and 10 milion inhabitants the author indirectly answers the question regarding the size of the peacetime and wartime armed forces the Federal Republic Yugoslavia should maintain.

CHANGES IN MODERN MILITARY DOCTRINES

MILOVAN VUKOVIĆ

Changes in the Central and Eastern Europe in the past few years have caused significant changes of both the European and world military establishments.

As the successor of the Soviet Union, Russia is rapidly working out and applying her defence doctrine, considerably reducing her armed forces, but retaining a respectable level of military power, which will for a long time continue to secure her the status of one of the major military factors in the world.

On the other side the NATO, having lost the adversary because of whom it had been originally established, has not finished in a museum of antiquities. To the contrary, it is finding out new forms of organization of its forces and manners of action, with an expressed trend to include into its tasks military interventions also in regions outside the Atlantic part of Europe and outside Europe in general.

Based on military publications and press of the Western countries, and on his own observations, the author refers to the views and assessments of different authors concerning the identity and characteristics of a possible adversary towards whom the NATO is formulating its new strategy. He pays thereat a particular attention to the rapid deployment and intervention forces, and in a review of military doctrines of a number of countries he scrutinizes those in which the changes concerning the intervention forces are most visible (of the USA, Germany and Italy).

NAVAL BLOCKADE AND ISOLATION FROM THE SEA

BOŠKO ANTIĆ, Captain, Yugoslav Navy

The naval blockade, as an integral part of naval operations, is applied with the aim of exerting pressures and controlling the free sailing the seas on the part of the war and mercantile shipping of the adversary. It has been after the World War Two practiced in different forms, but its application against our country is entirely a specific one.

In their engagement in the blockade of Yugoslavia, the NATO and the West European Union availed themselves of the opportunity to test the naval component of their rapid deployment and intervention forces. The diversity of interests in this region, however, caused the deployment of ships of all members of these coalitions, even though there has been no need and justification for the deployment of such strong forces. This is actually a most crude demonstration of forces against a country which is not at war, and an attempt at attaining the political aims by application of military means. This is an act of war against a neutral country, a violation of a considerable number of clauses of international agreements in the domain of war and maritime laws, and a denial of the right of the Yugoslav shipping to sail over free and open seas according to the UN Convention on the maritime rights.

AMERICAN STRATEGY AND THE NEW WORLD ORDER

D Sc TODOR MIRKOVIĆ, Colonel

In the article are reviewed the national and military strategies of the USA, the only remaining super-power, which at the present level of balance of forces in the world influences every major international development or event. The

author explains the adaptations of these strategies to the „new world order“ concept, also the position of the armed forces of the USA in the changed international circumstances, and their foreseen reductions. He also considers the significance of the experiences from the Gulf war for the working out and adoption of new doctrinal concepts, i. e. the concept of the „airland operation“.

The author draws attention also to the trend of the USA to attain their political and strategic aims increasingly relying to the alliance and cooperation with the organizations of the system of international collective security – UN, CSCE, NATO, etc. He also points out centres of possible opposition to the American concept of the „new world order“ and to the domination of the USA over the world.

FEDERAL REPUBLIC YUGOSLAVIA – POSSIBILITIES AND PERSPECTIVE

MILOVAN RADAKOVIĆ

The author draws attention to a new geopolitical position of the Yugoslav state, and reviews three groups of questions: (1) the perspective of Yugoslavia in the power supply and infrastructure fields; (2) crisis regions in Yugoslavia (southern Adriatic Sea region, Sanjak and Kosovo) and possibilities for the overcoming the existing tensions in them; (3) possibilities for stabilization of the geopolitical position of the country in its changed European surroundings, with the increasingly prominent role of Hungary in the so called German bloc, a new role of Albania within the frames of the Italian aspirations towards the Balkan Peninsula, and the expected geopolitical offensive of Turkey towards the central region of the Balkan Peninsula and the Moslem states of the former Soviet Union.

ISLAM IN THE IDEOLOGY OF THE ALBANIAN SEPARATISTS

D Sc MIROLJUB JEVTIĆ

On the basis of relations between different religions in the Balkan Peninsula the author explains the realities of behaviour of the Albanians, which contributes to the understanding of the problem of Kosovo. He points to Islam as the basic factor of the separatism of the Albanians and of their conflict with the other Balkan nations. According to the relevant historical sources, the conflict emerged after the massive Islamization of the Albanians, who were thereafter becoming an instrument of the Ottoman state in its fighting the Balkan non-Islamic nations.

Differences in civilization, based on religion, have been preserving the dispute in the Balkans and made it more profound, and the secessionism of the Albanians (Shkùpetars) is considerably contributing also to the attainment

of goals for the Islamic fundamentalism. This fact has become particularly significant after Albania became a member of the Organization of Islamic Conference, since it was thereafter obligated to further the Islamic religion goals. This is inevitably bound to create difficulties in Albania proper, since about 30 per cent of its population are Christians.

ISLAMIC FACTOR IN THE YUGOSLAV CONFLICT

RADOVAN SAMARDŽIĆ

Islam is one of the major world religions. It was brought to the Balkan Peninsula when the Osmanlis launched their military expansion from the Asia Minor to Europa. Thus the conveyors of the Islamization to the Balkan Peninsula were foreigners whose aim was the creation of an Islamic empire, i.e. of an Islamic state, wherein Islam would be the ruling and all-inclusive doctrine.

In the territories of the former Socialist Federal Republic Yugoslavia (SFRY) and the present-day Yugoslavia (Federal Republic Yugoslavia – FRY) there exist Islamic groups consisting of different nationals (Moslems of Slavic origin, Albanians and a major part of Romanies – Gypsies). In the course of centuries conflicts in the territories of the Southern Slavs, clashes and hostilities between the Christians and the Moslems frequently occurred.

In the territories of the former Yugoslavia the religion, Islam in particular, is still powerfully influencing the population, so much so that even certain political parties are being formed on the confessional basis. Nowadays is active an expressly religious political party – the Party of the Democratic Action (SDA), which is at the same time the political representative of the Moslem community. The Moslems were also in the past always politically organized on the religious basis and this kind of their political organization is also today a stumbling block between the East and the West, i. e. between the Serbs and the Croats, and is the cause of severe clashes in this region.

The Islamic community has officially included itself, indirectly or directly, into the actual Yugoslav conflicts and a part of the Islamic clergy (imams) has engaged itself also in military efforts of Alija Izetbegović. The foreign Islamic factor is powerfully felt in the conflicts and clashes in Bosnia and Hercegovina. The strengthening of its influence in these conflicts makes the war and hostilities even more radical.

FROM THE SESSION OF THE COUNCIL

A session of the Council and Editorial Board of „Vojno delo“, presided by the Deputy President of the Council, Prof. D Sc Radovan Radinović, Major General, was held in the Belgrade Yugoslav Army Club, on December 15, 1992.

At the session were nominated new members of the Council and of the Editorial Board of „Vojno delo“ for the next two years' period. Colonel General

Božidar Stevanović has been elected the President of the Council, and Prof. D Sc Radovan Radinović, Major General, the Deputy President. Further on was adopted a new general thematic plan, adapted to the present requirements and needs of the Yugoslav Army, in compliance with the decision reached by the Council on December 13, 1991.

As usually, also in this December the „Vojno delo“ reward was awarded. It was for the 1992. awarded to M Sc Radovan Grubač, Colonel, for his article „Neka aktuelna pitanja vojne strategije“ (Some actual questions of military strategy), published in No. 3 of „Vojno delo“ in 1992.

This issue of our magazine contains report on the work of the Council and the Editorial Board in the past period, submitted on the session by the head and responsible editor, Jovan Čanak, Colonel, as well as the discussions of: Prof. D Sc Momir Stojković; Prof. D Sc Radivoje Jovadžić, Captain YN; M Sc Zoran Čičak; Savo Kovačević, Major General; D Sc Sreten Čupić, Major General; Prof. D Sc Živojin Rakočević; D Sc Milan Opačić, Colonel; and D Sc Milorad Terzić, Colonel. It also contains the concluding discourse delivered by the Chief of the General Staff of the Yugoslav Army, Colonel General Života Panić, who underlined the basic obligations and the significance of the „Vojno delo“ magazine in the proces of anticipating and conceptualization of the re-definition of the national defence policy and strategy, as well as in the process of transformation of the Yugoslav Army. In addition to these, this issue contains the exposition of the jury regarding the awarding of the „Vojno delo“ reward, and the critical review of the rewarded aricle, written by Docent D Sc Vojislav Stojković, Lt. Colonel.

RESUMES

VERITES ET MENSONGES SUR LE ROLE DE L'ARMEE DANS LA GUEREE CIVILE EN YUGOSLAVIE

Général de brigade en retraite dr. *DORĐE STANIĆ*

Auteur fait une analyse critique, premièrement au point de vue militaire, des événements historiques passés sur l'espace yougoslave, désirant faire une contribution à la vue objective de ce que c'est déroulé.

Dans son article, parmi autres constatations, on débat de la *perspective ilimitée des objectifs stratégiques* – politiques, militaires et diplomatiques; des mensonges et des erreurs dans la *méthodologie du processus* des faits internes et externes; de la domination de l'approche idéologique et politique *volontariste* dans l'évaluation des faits internes; des mensonges, préjugements et dogmes généralisées, tirées de l'idéologie, et de la sousestimation et des notices fausses de l'*influence des faits externes*. Sauf cela, auteur souligne ce que serait, d'après lui, nécessaire de faire pour que la nouvelle armée yougoslave, dès le début, ne soit pas „contaminée“ par les anciennes maladies et par leurs récives.

LES CONDITIONS ET LES PERSPECTIVES DE LA TRANSFORMATION DU SYSTEME SCOLAIRE MILITAIRE

Général de Corps d'Armée *NIKOLA UZELAC*

L'oeuvre entière est consacrée aux problèmes complexes de la transformation du système scolaire militaire de l'Armée Yougoslave. Ces problèmes sont vus dans le cadre d'un entier des changements sociaux, technologiques, politico-militaires et de doctrine en République Fédérale de Yougoslavie et dans ses environnements. On a analysé: conditions héritées du système éducatif avant le début de la réforme, le niveau atteint et les directions fondamentales de sa transformation. Auteur souligne que la transformation de l'ex APY en Armée Yougoslave est seulement une première phase du processus complexe de la création d'une force armée plus moderne et plus efficace de la Yougoslavie. Dans ce processus, le système scolaire militaire a une fonction fondamentale, qui pour sa réalisation, doit avoir et subir une transformation personnelle et une adaptation aux demandes nouvelles. Rationalisation du nombre d'écoles, leur intégration et nouvelles structure d'organisation sont seulement une première étape de réforme. L'effort sur la transformation est sur la création des programmes nouveaux de l'instruction et sur la base correspondente des cadres et des matériels.

LA POSITION ECONOMIQUE DE L'ARMEE YOGOSLAVE DANS DE NOUVELLES CONDITIONS ECONOMIQUES ET POLITIQUES

Général de brigade *SRETEN ČUPIC*

Auteur étudie dans son article les changements économiques et politiques des conditions après les événements en Europe Centrale et Orientale, ainsi que sur le Balkan, avec un aperçu particulier sur les conditions futures et sur leur influence à la position économique de l'armée.

Dans l'article, de façon claire, on fait l'analyse parallèle du pouvoir du pays et la projection de la grandeur de l'Armée Yougoslave. Il montre par cette analyse une disproportion entre ces deux paramètres et la nécessité de faire une concordance entre les deux en cours de l'année 1993, pour assurer une structure plus acceptable des dépenses militaires. Cela comprend, les principes de fond, sur lesquels ce processus est basé doivent être respectés.

POSSIBILITES ET MODE D'EMPLOI DES UNITES AEROTRANSPORTEES ET DES FORCES D'ASSAULT AERIENNES DANS DES OPERATIONS MODERNES

Général de brigade *ANGEL ONČEVSKI*

Dans les armées des pays développés, les unités aérotransportées et des forces d'assaut aériennes font une puissance efficace, par leurs mobilité, possibilité de frappe, puissance de feu et capacité d'exécuter des missions diverses dans la profondeur du dispositif ennemi, dans la période initiale de la guerre mais aussi dans sa suite. Armement et équipement de ces unités leur permettront les actions efficaces dans des situations variées, sur les théâtres d'opérations dans le monde, avec une autonomie et en coopération avec les autres troupes. Les possibilités de combat de ces unités sont le plus accentuées pendant les attaques.

Les unités aérotransportées et d'assaut aériennes sont exploitées avec succès dans plusieurs guerres locales et pendant les interventions militaires, en particulier durant la guerre du Golf (1991), également sur l'axe principale et auxiliaires. Leur emploi peut être attendue durant l'agression éventuelle contre notre pays. C'est pourquoi, on seulement montre les conditions spécifiques dans lesquelles ce combat pourrait être mené, ainsi que les bases de l'organisation de ces unités.

APPROCHE THEORIQUE DE L'EVALUATION DU VOLUME DES FORCES ARMÉES

Lieutenant-Colonel *SLOBODAN MAKSIMOVIĆ*

Auteur écrit d'une approche théorique possible de l'évaluation de la grandeur des forces armées de défense d'Etat en général. Approche est originale et rejette les postulats politiques, conceptionnels et doctrinaux sur la défense,

prenant comme base de départ un modèle imaginaire de l'espace et de défense de l'Etat. En faisant l'analyse de ce modèle, il arrive à une simple expression analytique de détermination du nombre de soldats nécessaires dans les forces armées. Après avoir déterminé le nombre nécessaire, auteur pose un modèle imaginaire de l'organisation militaire, la section étant l'unité au plus bas échelon, et compose les expressions analytiques pour le totalité des forces, des cadres et des matériels des forces armées en temps de guerre.

La valeur de ces expressions est vérifiée par l'analyse des effectifs de certains nombre des Etats dans la période de 1980 à 1991, la période de l'agrandissement des uns et décomposition des autres, le processus qui se développe en même temps. Les Etats qui naissent par l'agrandissement ont des surplus de l'armement et de l'équipement militaire, et les autres déviennent le marché pour ces surplus. Après décomposition de la Yougoslavie, les républiques nouvellement créées ont eu aussi une faim pour l'armement des surplus des Etats nouvellement créés par l'agrandissement.

Dans un paragraph à part, on montre au'il faut avoir pour la défense de l'ordre constitutionnel une armée de volume de 70% de l'armée de temps de guerre. Sousdéveloppement de l'APY au dessous de ce pourcentage au moment de l'eclatement de la crise en RSFY a été une des raison de sa non-réussite.

Auteur étudie le rapport des volumes des forces en temps de paix et en temps de guerre. Le nombre des soldats dans une section est déterminé comme le critère de base pour l'armée en temps de paix. Un Etat d'une superficie de 100.000 km² et de 10 millions d'habitants, l'auteur estime, doit organiser ses forces en temps de paix ayant les effectifs moyens de deux soldats par section, ce que corresponde au degré de développement de 25%. Suivant cet exemple, l'auteur répond à la question de grandeur et de volume des forces armées de la République Fédérale de Yougoslavie.

CHANGEMENTS DANS LES DOCTRINES MILITAIRES MODERNES

MILOVAN VUKOVIĆ

Les changements en Europe Centrale et Orientale durant les dernières années ont fait une influence importante sur le changement de l'ordre européen, mais aussi mondial militaire.

La Russie, comme l'héritier de l'Union Soviétique, réalise sa doctrine de défense, évidemment, avec les forces reduites, mais garde un niveau respectif de la puissance militaire, qui pour longtemps lui assurera le status d'un des faits les plus importants au Monde.

De l'autre côté, l'OTAN, qui a perdu son ennemi à cause de qui il avait été constitué, n'est pas fini comme antiquité. Par contre, il trouve les formes de l'organisation de ces forces et les modalités de leur engagement, avec une tendance de mettre parmi ses missions et les interventions militaires contre la partie de l'Europe hors de l'atlantisme et contre les régions hors de l'Europe.

Basant son opinion sur les mas-médias occidentales et sur la perception personnelle, auteur mentionne les points de vue et les évaluations de différents

auteurs sur l'ennemi hipotétique et potentiel de l'OTAN et sur la nécessité pour l'OTAN de créer une nouvelle stratégie. Une attention particulière a été soulignée concernant les forces d'intervention rapide, et, dans le tableau de présentation des doctrines de certains pays, il touche ceux qui sont les plus accentués par les changements au point de vue les forces d'intervention (EUA, Allemagne, Italie).

BLOCADE MARITIME ET ISOLATION PAR MER

Capitaine de Vaisseau *BOŠKO ANTIĆ*

Blocade maritime, comme la partie integrale des opérations martimes, est appliquée comme le moyen de la pression et du contrôle de la liberté de navigation en mer des navires ennemis, soit de guerre, soit ces du commerce. Après la deuxième guerre mondiale, elle a été appliquée dans de situations diverses, mais dans le cas yougoslave tout-à-fait spécifique.

En s'engageant dans le blocus contre notre pays, l'OTAN et l'UOE ont profité de l'occasion de vérifier leur composante maritime des forces, malgré le fait que pour cet engagements il n'y avait aucune raison. Sauf cela, il s'agit de demonstration brutale des forces contre un pays qui n'est pas en guerre et de tentatives de résoudre les problèmes politiques par les moyens militaires en force. Il s'agit aussi d'un acte de guerre contre un pays neutre et, de cette façon, la violation des articles nombreux des traités internationaux du Droit maritime et de guerre, ce que signifiait l'interdiction aux bateaux yougoslaves d'utiliser les eaux internationales des mers prévu dans la Convention de l'ONU sur le Droit maritime.

STRATEGIE AMERICAINE ET NOUVEL ORDRE MONDIAL

Colonel en retrait dr. *TODOR MIRKOVIĆ*

Dans l'article on étudie la stratégie nationale et militaire des EUA, la seule super-puissance au monde, qui, selon le degré et du rapports des forces dans le monde, fait une influence énormve sur les événements internationaux. Auteur explique l'adaptation de ces stratégies au concept du „*novel ordre mondial*“, la position des forces armées américaines dans les conditions changées aux niveau international et leur réduction prévue. Sauf cela, il étudie l'importance et la signification de l'expérience de la guerre du Golf pour la conception et adoption des nouveaux concepts doctrinaux, par exemple „opération terrestre et aérienne“.

Auteur montre aussi orientation des EUA vers la réalisation de ses intérêts politiques et de ses objectifs stratégiques partant de l'appui des organisations de la sécurité interantionale colective comme Conseil de Sécurité, CSCE, OTAN et autres, étant les centres de l'opposition possible au concept américain du „nouvel ordre mondial“ et de la domination des EUA dans le Monde.

REPUBLIQUE FEDERALE DE YUGOSLAVIE – POSSIBILITES ET PERSPECTIVES

MILOVAN RADAKOVIĆ

Auteur, dans son article, montre la nouvelle position de l'Etat yougoslave. Lié à cela, il distingue trois groupes de questions: (1) la perspective du développement de la Yougoslavie dans le domaine de l'énergie et infrastructure; (2) régions de crise en Yougoslavie (Adriatique de Sud, Sandžak, Kosovo) et possibilités de surpasser les tensions existantes; (3) possibilités de stabilisation géo-politique de la position du pays dans nouvel environnement européen, avec le rôle accentué de l'Hongrie dans le bloc allemand, le rôle nouveau de l'Albanie dans le cadre des aspirations italiennes envers Balkan et offensive géopolitique attendue de la Turquie vers le Balkan central et vers les pays musulmans de l'ex-URSS.

ISLAM DANS L'IDEOLOGIE DU SEPARATISME ALBANAIS

Dr. MIROLJUB JEVTIĆ

Dans l'article, on explique, à la base des rapports des religions, la vérité albanaise, ce que contribue à la compréhension du problème du Kosovo. Auteur montre islam comme le fait de fond du séparatisme albanais et les racines du conflits entre les Albanais et les autres peuples du Balkan. D'après les sources relevantes historiques, les conflits sur cet espace ont été nés juste après l'islamisation masive des Albanais, qui sont devenus util de l'Etat Otoman dans le combat contre les peuples non-islamisés du Balkan.

Les differences de civilisation, fondées sur la religion, se sont maintenues et approfondies ce que compliquait le conflit sur le Balkan, le séparitisme albanais a pris importance surtout après l'adoption de l'Albanie comme le membre de l'Organisation de la conference islamique, car elle est maintenant obligée de reprendre l'idée de l'Islam. Ce fait provoquera, inévitablement, les difficultés à l'Albanie – même car les chrétiens qui y habitent font environs 30% da sa population totale.

LE FAIT ISLAMIQUE DANS LES CONFLITS YUGOSLAVES

RADOVAN SAMARDŽIĆ

Islam est une des grandes religions mondiales. Son apparition sur le sol de Balkan est datée de XIV siècle, temps des Turcs Osmans de l'Asie et de leur offensive contre l'Europe. Les piliers de l'islamisation ont été les étrangers, l'objectif désiré la création d'un Empire Osman, c'est-à-dire l'Etat islamique, avec l'Islam comme la forme générale regnante.

Sur le territoire de l'ex RSFY et actuelle RFY ont voit les communautés islamiques d'origine diverse (musulmans d'origine slave, Albanais, un grand nombre des Tziganes). Durant des siècles, sur les espaces slaves du Sud, il y

avait des conflits entre les chrétiens et les musulmans, souvent des conflits armés.

Dans l'ex-Yougoslavie, la religion, islam en particulier, a toujours une forte influence, ce que provoquait la formation des partis politique à la base de confession. Maintenant, on voit agir un parti extrêmement religieuse, Le Mouvement de l'action démocratique (MAD) qui est le représentant politique des musulmanes et de leur communauté. Organisation politique des musulmanes à la base de religion a ses racines dans le passé, et maintenant comme dans le passé, elle joue le rôle du piège entre l'Est et l'Ouest, c'est-à-dire entre les Serbes et les Croates, et porte toutes les conséquences du conflit sur ces espaces.

La communauté islamique s'est incluse d'une façon indirecte mais aussi directement et un nombres d'imams s'est engagés dans des efforts militaires de Alija Izetbegović. Le fait islamique étranger est aussi fortement présent dans des conflits en Bosnie et Herzégovine. Cet agrandissement de l'influence islamique radicalise les animosités et la guerre dans la direction du conflit religieux.

DE LA SEANCE DU CONSEIL

La séance du Conseil et du Comitet de rédaction de la revue „Vojno delo“, sous la présidence du vice-président, prof. dr. Radovan Radinović, le général de brigade, a eu lieu le 15 Décembre 1992 au Club de l'Armée Yougoslave, à Belgrade.

Durant la séance, on a nommé les membres du Conseil nouveau ainsi que le Comitet de rédaction pour la période suivante de deux ans. Pour le président, on a élu Božidar Stevanović, le général de corps d'armée, pour son adjoint prof. dr. Radovan Radinović, le général de brigade. Sauf cela, on a adopté nouveau plan d'orientation thématique, adapté aux demandes de la situation et aux besoins de l'Armée Yougoslave, selon la décision du Conseil datée du 13 Décembre 1991.

Durant ce mois de Décembre aussi, on remis le prix „Vojno delo“. Pour l'année 1992, mr Radovan Grubač, colonel, a été nommé le lauréat, pour son article „Neka aktuelna pitanja vojne strategije“ (Certaines questions actuelles de la stratégie militaire), apparu à „Vojno delo“ N° 3/92.

Dans ce numéro de la revue, nous apportons le compte-rendu du travail du Conseil et du Comitet de rédaction pour la période passée, expliqué par le rédacteur en chef, le colonel Jovan Čanak, ainsi que les discussions du prof. dr Momir Stojković, prof. dr. Radivoje Jovadžić, le capitaine de vesseau, mr Zoran Čičak, Sava Kovačević, la général de brigade, dr Sreten Čupić, le général de brigade, prof. dr. Živojin Rakočević, dr Milan Opačić, colonel, dr Milorad Terzić, colonel. Nous apportons aussi la discussion finale de Chef d'Etat-Major Général, le général de corps d'armée Života Panić, qui a montré les obligations de base et l'importance de la revue „Vojno delo“ dans l'anticipation et la reflexion théorique, la redéfinition de la politique de défense et de la stratégie nationale, dans le processus de transformation de l'Armée Yougoslave. Sauf cela, nous apportons aussi, le compte-rendu du juri pour la remise du prix „Vojno delo“ et l'aperçu critique de doc. dr. Vojislav Stojković, lieutenant-colonel pour l'article choisi.

РЕЗЮМЕ

ПРАВДЫ И ЗАБЛУЖДЕНИЯ О РОЛИ АРМИИ В ЮГОСЛАВСКОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЕ

Генерал-майор в отставке, проф. др *ДЖОРДЖЕ СТАНИЧ*

Автор в статье дал критический анализ, в первую очередь военноспециализированный, прошедших исторических событий на пространстве бывшей Югославии, с желанием оказать содействие в их объективном замечании.

В статье, кроме того, автор объясняет несогласие стратегических целей – политических, военных и дипломатических; заблуждения и ошибки в методологии оценки внутренних и внешних факторов; доминирующий волюнтаризм идеологическо-политического подхода в оценке внутренних факторов; заблуждения, предрассудки и догмы обобщенные из идеологией, пренебрежительное отношение и ошибочную оценку влияния внешних факторов. Кроме того, автор приводит что, по его мнению, нужно бы было сделать новую югославскую армию в самом начале и не „заразиться“ старыми болезнями и их рецидивами.

УСЛОВИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕОБРАЖЕНИЯ ВОЕННОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ

Генерал-полковник *НИКОЛА УЗЕЛАЦ*

Работа в целом посвящена сложной проблематике преобразования военнопросвещенной системы Войск Югославии. Эту проблематику автор рассматривает в рамках общественных, технологических, военнополитических и доктринных изменений в Союзной Республике, Югославии и ее окружении. Анализированы: условия в которых происходит преобразование военного просвещения, оказанное состояние образовательной системы до начала реформы, достигнутый уровень и основные направления его дальнейшего преобразования. Автор подчеркивает, что трансформация бывшей ЮНА Войска Югославии представляет первую фазу в сложном процессе создания новых, современных и действенных вооруженных сил СР Югославии. В этом процессе военнопросвещенная система имеет одну из основных функций, а чтобы ее удачно осуществлять, нужна ее реформация и приспособление к новым требованиям. Реорганизация числа школ,

их интеграция и новое организационное устройство представляет первый этап реформ. Стремление дальнейшего преобразования должно быть на выработке новых программ обучения и развития отвечающих кадровому и материально-учебному базису.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ВОЙСКА ЮГОСЛАВИИ В НОВЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Генерал-майор, др *СПЕТЕН ЧУПИЧ*

Автор в статье рассматривает изменения экономических и политических условий после события, как в центральной так и восточной Европе, так и на Балкане, с особым взглядом на будущие условия и их влияние на экономическое положение армии.

В статье очень компетентно и аргументировано изложен сравнительный анализ экономической мощи страны и проектирование величины Войска Югославии. Автор аналитически указал на несогласия между этими параметрами и на необходимость их согласования в течение 1993. года, так чтобы в текущем и будущем была самая экономичная структура потерь военного бюджета. Конечно, уважением основных принципов на которых организован процесс трансформации Войска Югославии.

ВОЗМОЖНОСТИ И СПОСОБЫ ПРИМЕНЕНИЯ ВОЗДУШНОПОДВИЖНЫХ И ВОЗДУШНОШТУРМОВЫХ СИЛ В СОВРЕМЕННЫХ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЯХ

Генерал-майор в отставке *АНГЕЛ ОНЧЕВСКИ*

В армиях развитых государств воздушноподвижные и воздушноштурмовые части представляют собой весьма действенную силу, высокой мобильности и большой огневой мощи, которые способны выполнять различные задачи на всей глубине расположения противника, в начальном периоде войны и ее дальнейшем прохождении. Оснащение и вооружение обеспечивают им удачные действия в различные виды войны, формам вооруженной борьбе и боевых действиях, на поле боя вокруг мира, самостоятельно и в взаимодействии с другими силами. Боевые возможности этих частей самые удачные в наступлении.

Воздушноподвижные и воздушноштурмовые части удачно использованы в раньше ирошедших локальных войнах и военных интервенциях, особенно в войне в Персидском заливе (1991), как на вспомогательном, так и на направлении главного удара. Использование этих сил можно

ожидать и в эвентуальной агрессии на нашу страну, и таким образом в статье указаны только специфические условия в которых бы велась эта борьба и основа ее организации.

ОЦЕНКА ВЕЛИЧИНЫ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ

Подполковник СЛОБОДАН МАКСИМОВИЧ

Автор излагает один из возможных теоретических подходов оценки величины оборонительных вооруженных сил (ВС) какой-либо страны вообще. Подход оригинальный и одбрасывает политические, концептистические и доктринные положения об обороне, а его исходной основой является абстрактный образец пространства и оборона страны. Анализ того образца приводит к простому аналитическому выражению для определения нужного числа солдат в военных ВС. После того как укрепит совокупно неопходимое число солдат, автор ставляет абстрактный образец военной организации с отделением как будто самой низкой воинской части, и на том образце приходит к простому аналитическому выражению за совокупно нужным числом офицеров, прапорщиков и солдат военных вооруженных сил.

Ценность тех выражений проверена через анализ численности ВС некоторых стран 1980 и 1991. года, из которых происходит что увеличение одних и разбивание других стран законный процесс, одновременно развивающийся. Увеличающиеся страны имеют излишнее вооружение и военное оснащение, а страны которые возникают распадом сложных стран представляют самый удобный рынок для тех излишков. Распадом СФРЮ на республики создана потребность в вооружении и уровне излишков которые создаются объединением некоторых стран в союзное государство с единственными вооруженными силами.

В отдельном разделе показывается что для защиты конституционного порядка нужно иметь ВС на уровне развертывания од 70 процентов по отношению к военным. Неразвертывание ЮНА до того уровня во время кризиса в СФРЮ одна из причин неудачной защиты конституционного порядка.

Автор рассматривает отношение величин относящихся к мирному времени и военным ВС. Число солдат в отделении представляет основной критерий для определения величины ВС относящийся к мирному времени.

Сторона которая занимает территорию 100.000 квадратных киллометров, автор считает, должна организовать, относящийся к мирному времени ВС со средней численностью два солдата в отделении, что отвечает степени развернутости од 25 процентов. Через рассмотрение государства с площадью од 100.000 квадратных киллометров и десятью миллионами людей, автор косвенно отвечает на вопрос какой величины должны быть военные и относящийся к мирному времени ВС Союзной Республики Югославии.

ИЗМЕНЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ВОЕННЫХ ДОКТРИНАХ

МИЛОВАН ВУКОВИЧ

Изменения в центральной и восточно Европе последних лет оказали значительное влияние на изменения в европейском и мировом военном порядке.

Россия, как наследник Советского Союза, в большой мере обеспечивает оборонительную доктрину, ясно уменьшает свои вооруженные силы, но все-таки задерживает респективный уровень военной мощи, который на долгий период обеспечивает статус одного из самых значительных военных факторов в мире.

С другой стороны, НАТО, потеряв противника из-за кого своевременно был учрежден, не закончил в музее. Наоборот, изобретает новые формы организации своих сил и форм действия с выразительной тенденцией, заключающиеся в том, чтобы в его задачи включить и военные вмешательства во внеатовской части Европы и в районах вне Европы.

На основании данных военной печати западных стран и собственных замечаний, автор приводит точки зрения и оценки различных авторов о том, на основании какого потенциала противника НАТО формулирует новую стратегию. При том, особое внимание уделяет силам быстрой интервенции, и в обозрении военных доктрин неких стран и обрабатывает их где самые выразительные изменения по отношению с интервенционными силами (США, Германия, Италия).

МОРСКАЯ БЛОКАДА И ИЗОЛЯЦИЯ С МОРЯ

Капитан БОШКО АНТИЧ

Морская блокада как целостная часть морских действий, применяется для нажима и контроля свободы судоходства неприятельских военных и торговых кораблей. После второй мировой войны заводилась в разных формах, но против нашего государства ее применение совершенно специфическое.

Принимая обязательство о блокаде Югославии, НАТО и Западноевропейский Союз использовали момент чтобы проверить свои морские силы для быстрых интервенций. Разнообразие интересов на этом пространстве обусловило ангажирование кораблей всех членов тех коалиций, несмотря на то, что за такие „сильные“ силы, нет никакого обоснования. Кроме того, речь идет о самой грубой демонстрации сил против страны которая не участвует в войне и решении политических целей военными средствами. Это представляет собой военный акт против одной независимой страны, которым нарушено множество положений международных договоров из области военного и морского права, так как суда Югославии лишаются права пользования свободным морем по конвенции ООН по морскому праву.

АМЕРИКАНСКАЯ СТРАТЕГИЯ И НОВЫЙ МИРОВОЙ ПОРЯДОК

Полковник в отставке, др *ТОДОР МИРКОВИЧ*

В статье рассматривается национальная и военная стратегия США, единственной мировой суперсилы, которая на нынешнем уровне отношений сил в мире, оказывает влияние на все крупнейшие международные события. Автор объясняет приспособление этой стратегии „новому мировому порядку“, положение вооруженных сил США в измененных международных условиях и их предусмотренные уменьшения. Кроме того, рассматривает и значение опыта из войны в Персидском заливе для концепции и усваивание новых доктрин, на пример, „воздушно-сухопутная операция“.

Автор указывает на ориентацию США, да свои политические интересы и стратегические цели осуществляет с повышенной опорой на союзничество и сотрудничество с организациями из системы международной коллективной безопасности Совета безопасности ООН, КЕБС, НАТО... как будто и на центры возможного сопротивления американской концепции „нового мирового порядка“ и господством США в мире.

СОЮЗНАЯ РЕСПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ – ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

МИЛОВАН РАДАКОВИЧ

Автор в статье указывает на новую геополитическую позицию Югославского государства. В связи с тем, определяет три группы вопросов (1) относящиеся к развитию перспектив Югославии в области энергетики и инфраструктуры; (2) кризисные территории в СР Югославии (южная Адриатика, Санджак и Косово) и возможности преодоления постоянной напряженности на них; (3) возможности стабилизации геополитического положения страны в новом европейском окружении, с подчеркнутой ролью Венгрии, в так называемом Германском блоке, новая роль Албании в рамках стремления Италии к Балкану и ожидаемое геополитическое наступление Турции к центральному Балкану и мусульманским государствам бывшего Советского Союза.

ИСЛАМ В ИДЕОЛОГИИ АЛБАНСКОГО СЕПАРАТИЗМА

Доц. др *МИРОЛЬУБ ЕВТИЧ*

В статье, на основе междурелигиозных отношений, объясняется албанская действительность, что позволяет понять проблему Косова. Автор указывает на ислам как основу албанского сепаратизма и корни столкновения между Албанцами и другими балканскими народами. Именно, на основе действительных исторических источников, столкновения на этом просторе

начались после массовой исламизации Албанцев, которые стали орудием Оттоманского империя в борьбе против балканских неисламских народов.

Разница в цивилизации, которая обоснована на религии, содерживала и углубила спор на Балкане, и албанский сепсессионизм сейчас значительно способствует осуществлению целей исламского фундаментализма. Этот факт стал особо значительным после приема Албании в Организацию исламской конференции, потому что официально она должна распространят исламские религиозные цели. Это, неизбежно, принесет трудность и самой Албании ибо христиане составляют 30 процентов ее населения.

ИСЛАМСКИЙ ФАКТОР В ЮГОСЛАВСКИХ СТОЛКНОВЕНИЯХ

РАДОВАН САМАРДЖИЧ

Ислам одна из больших моривых религий. На Балкане возник в конце 14. века, когда Оттоманы из Азии предприняли военную экспансию к Европе. Носители исламизации были незнакомые, а их целью являлось создание Оттоманской империи, вернее исламского государства с исламом как господствующей, всеобъемлющей доктриной.

На территории бывшей (СФРЮ) и нынешней (СРЮ) Югославии живут исламские группы различных национальностей (Мусульманы славянского происхождения, Албанцы и большое число Цыган). В течение веков на южнославянских территориях среди христиан и мусульманов часто были столкновения и враждебности.

В бывшей Югославии религия, особенно ислам, еще имеет сильное влияние, так что и партийные группировки делают на конфессиональной основе. Сейчас действует ясно религиозная партия – Партия демократической акции (ПДА) – которая одновременно является и политическим представителем мусульманской общины. Политическое организованные мусульмае на религиозной основе, как в прошедшем так и в настоящем времени, являются камнем преткновения между востоком и западом, а именно Сербам и Хорватами, и они носят все последствия резких столкновений на этих пространствах.

Исламская община косвенно и непосредственно, официально включилась в актуальные югославские столкновения, а часть имама приняла обязательство и в военных усилиях Алия Изетбеговича. Иностранный исламский фактор плотно присутствующий в столкновениях в Боснии и Герцеговине. Усиление исламского фактора в этих столкновениях радикализует войну и враждебность на религиозной основе.

С ЗОСЕДАНИЯ СОВЕТА

Заседание Совета и Редакционного комитета журнала „Военное дело“, которым руководил заместитель председателя Совета, проф. др Радован Радинович, генерал-майор, состоялось 15. декабря 1992. года в Клубе Войска Югославии в Белграде.

На заседании назначены новый Совет и Редакционный комитет „Военного дела“ на будущий двухлетний период. За председателя Совета выбран Божидар Стеванович, генерал-полковник, а за заместителя проф. др Радован Радинович, генерал-майор. Кроме того, принят новый ориентационный тематический план, соответствующий требованиям времени и потребностям Войска Югославии, а по решению Совета от 13. декабря 1991. года.

В том же месяце вручена награда „Военное дело“. Вручена за 1992. год, мр Радовану Грубачу, полковнику за статью Некоторые вопросы военной стратегии, опубликованную в „Военном деле“ № 3/92.

В этом номере журнала сообщаем доклад о работе Совета и Редакционного комитета за прошедший период, который докладывал главный и ответственный редактор, полковник Йован Чанак, как и дискуссии проф. др Момира Стойковича, проф. др Радивоя Ёваджича, капитална, мр Зорана Чичак, Сава Ковачевича, генерал-майора; др Сретена Чупича, генерал-майора; проф. др Живоина Ракочевича, др Милана Опачича, полковника; и др Милорада Терзича, полковника. Также, сообщаем заключительное слово начальника Генерального штаба Войска Югославии, генерала-полковника Живота Панича, который указал на основные обязанности и значение журнала „Военное дело“ в предупреждении и теоритическом сомыслении национально оборонительной политики и стратегии, как и в процессе трансформации Войска Югославии. Кроме того, сообщаем обоснование жюри для вручения награды „Военно дело“ и критический взгляд доц. др Войислава Стойковича, подполковникана на награжденную статью.

Poziv na saradnju

Časopis „Vojno delo“ objavljuje radove u kojima se izlažu ideje i stavovi o bitnim pitanjima odbrane, a posebno u oblasti ratne veštine. Za objavljene radove Redakcija „Vojnog dela“ zadržava autorsko pravo. Objavljeni radovi i stručne recenzije se honorišu prema važećim propisima u Vojski Jugoslavije.

Rukopis sa rezimeom, obima najviše do 2 autorska tabaka (32 stranice), dostavlja se Redakciji u *dva primerka, kucan mašinom sa dvostrukim proredom*, na papiru formata A4. Obim rezimea treba da bude do jedne stranice kucanog teksta, a slike, šeme, grafikoni i drugi prilozi tehnički pripremljeni za štampu. Naučna aparatura (citati, napomene, bibliografija) treba da sadrži: ime i prezime autora, naziv dela, naziv izdavača, mesto, godinu izdanja i po mogućstvu i stranicu.

Uz rukopis autor treba da dostavi: ime i prezime, tačnu adresu, telefon, broj žiro-računa i opštinu stanovanja.

Rukopise slati na adresu:

*Redakcija časopisa „Vojno delo“,
11002 Beograd (VE),
Birčaninova br. 5.*

NARUDŽBENICA

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR,
11002 BEOGRAD, Svetozara Markovića 70

Pretplaćujem(o) se na časopise za 1993. godinu, i to: kompleta

1. VOJNO DELO (opštevojni teorijski časopis) izlazi dvomesečno.
Godišnja pretplata: za pojedince 60.000 dinara, a za ustanove 180.000 dinara. _____
2. NOVI GLASNIK (vojnostručni intervidovski časopis VJ) izlazi dvomesečno, u koloru sa posebnim dodatkom uz svaki broj.
Godišnja pretplata: za pojedince 300.000 dinara, a za ustanove 900.000 dinara. _____
3. VOJNOTEHNIČKI GLASNIK (stručni i naučni časopis VJ) izlazi dvomesečno. Godišnja pretplata: za pojedince 60.000 dinara, a za ustanove 180.000 dinara. _____
4. VOJNOISTORIJSKI GLASNIK (časopis Vojnoistorijskog instituta) izlazi četvoromesečno. Godišnja pretplata: za pojedince 60.000 a za ustanove 180.000 dinara. _____

Broj primeraka časopisa koji naručujete upisati u narudžbenicu i poslati na adresu: VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR, Birčaninova 5, 11002 Beograd.

Za pretplate fizičkih lica ne dostavljamo fakture. Poručioći uplaćuju iznos pretplate na žiro-račun VINC-a: 60823-849-2393 (sa naznakom za koji časopis) i šalju primerak uplatnice uz narudžbenicu.

U slučaju spora, nadležan je Drugi opštinski sud u Beogradu.

Časopis slati na adresu:

Kupac
(prezime i ime, naziv ustanove i broj telefona)

Mesto ul. br.

Dana 1993. godine

M.P.

.....
Potpis naručioca

Pretplatne cene iz ove narudžbenice važe do 31. marta 1993. godine.

Tehnički urednik
Milka Vladanović

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Nada Dragišić

Prevodioci:

na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Milan Petković

na ruski
Vlado Vujanović

Korektor
Snežana Petrović